ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಗ್ರಹ - ಸೃಷ್ಟಿ-ಕಾಲ-ಲಯ

ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣ

[ಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣಂ (ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲ, ಕನ್ನಡ ಅರ್ಥಾನುವಾದ ವಿವರಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ, 6 ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ), ಅನುವಾದಕ ಹಾಸನದ ಪಂಡಿತ ವೆಂಕಟರಾವ್, ಶ್ರೀಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥರತ್ನಮಾಲಾ. ಸಂಖ್ಯೆ 30, ಮೈಸೂರು, ಶ್ರೀಚಾಮುಂಡೇಶ್ವರೀ ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಕ್ ಪ್ರೆಸ್, 1946]

ಸಾರಾಂಶ

ಸೃಷ್ಟಿ (ಸರ್ಗ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗ)

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ಸೃಷ್ಟಿನಿರೂಪಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಅವ್ಯಕ್ತ, ಅನಾದಿ, ಅನಂತ ಮತ್ತು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ. ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮಗಳಿಲ್ಲದ, ನಾಮರೂಪರಹಿತವಾದ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ಥಿತಿ ಮಾತ್ರ ಇತ್ತು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ;

ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಅಹಂಕಾರ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು, ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಿಂದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸದ ಮೂಲಕ ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ನಿರೂಪಣೆ ಸಾಂಖ್ಯತತ್ತ್ವದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೂ, ಅದರ ಹಿಂದಿರುವ ಚೈತನ್ಯಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪುರಾಣವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು (ಸರ್ಗ) ಅನುಸರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೂಲಕ ನಡೆಯುವ ದ್ವಿತೀಯ ಸೃಷ್ಟಿ (ವಿಸರ್ಗ) ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ದೇವತೆಗಳು, ಋಷಿಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ದಾನವರು, ಮಾನವರು, ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳು, ಸಸ್ಯಗಳು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಜೀವಜಾತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಮಾತ್ರ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಯಲ್ಲ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕೇವಲ ಭೌತಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ನಿರ್ಮಾಣವಲ್ಲ; ಅದು ಕರ್ಮಫಲಗಳ ಅನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಒದಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶ್ವವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿದೆ.

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅಂತಿಮ ಉದ್ದೇಶವೂ ಕೇವಲ ಭೋಗವಲ್ಲ.

ಸಂಸಾರಾನುಭವಗಳ ಮೂಲಕ ಜೀವಿಯು ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಕೊನೆಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅದರ ಅಂತರಂಗದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ಒಂದು ಹಂತವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಲ

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಕಾಲವು ಕೇವಲ ಸಮಯದ ಅಳತೆಯಲ್ಲ; ಅದು ಭಗವಂತನ ವಿಶ್ವನಿಯಾಮಕ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾಲವೇ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಉದಯ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷಣ, ನಿಮೇಷ, ಕಾಷ್ಠಾ, ಕಲಾ, ಮುಹೂರ್ತ, ದಿನ, ಮಾಸ, ವರ್ಷ ಮುಂತಾದ ಮಾನವೀಯ ಅಳತೆಗಳಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ಯುಗ, ಮಹಾಯುಗ, ಮನ್ವಂತರ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳವರೆಗೆ ಕಾಲದ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಪುರಾಣವು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ.

ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಕ್ರಮ – ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ – ಧರ್ಮದ ಕ್ರಮೇಣ ಅವನತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಹಾಯುಗಗಳು ಸೇರಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು (ಕಲ್ಪ) ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅವಧಿಯ ಬ್ರಹ್ಮರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳು ಒಂದು ಕಲ್ಪದೊಳಗೆ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸ ಮನು, ಹೊಸ ಇಂದ್ರ, ಹೊಸ

ದೇವಗಣಗಳು ಮತ್ತು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ಕಾಲದರ್ಶನವು ಚಕ್ರಾಕಾರ ಮತ್ತು ಪುನರಾವರ್ತನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ಕಾಲವು ಪರಮಸತ್ಯವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಆಯುಷ್ಯವಿದೆ; ಅವನ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಲದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇದ್ದಾನೆ. ಕಾಲಕ್ಕೂ ಅತೀತನಾದವನು ವಿಷ್ಣು ಮಾತ್ರ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಕಾಲಚಕ್ರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗಿ ಕಾಲಾತೀತ ಪರಮಪದವನ್ನು ಹೊಂದುವುದೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಯ (ಪ್ರಳಯ)

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಬಹುಮಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನ ಮುಗಿದಾಗ ಸಂಭವಿಸುವ ಈ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಭೂಃ, ಭುವಃ ಮತ್ತು ಸ್ವಃ ಲೋಕಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವು ರುದ್ರರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಂವರ್ತಕಾಗ್ನಿಯ ನಂತರ ಸಂವರ್ತಕಮೇಘಗಳು ಸುರಿಯುತ್ತವೆ. ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಜಲಮಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಜೀವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ.

ಎರಡನೆಯದು ಪ್ರಾಕೃತ ಲಯ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೀವನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಲಯ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲಜಗತ್ತು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದವರೆಗಿನ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕಾರಗಳೂ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತವೆ. ಭೂಮಿ ಜಲದಲ್ಲಿ, ಜಲವು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ, ವಾಯು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶವು ಅಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ, ಅಹಂಕಾರವು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು ಅವ್ಯಕ್ತಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯದು ಮತ್ತು ಅತ್ಯುನ್ನತವಾದುದು ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯ. ಇದು ವಿಶ್ವನಾಶವಲ್ಲ; ಜೀವನ ಬಂಧನದ ಅಂತ್ಯ. ಗರ್ಭ, ಜನನ, ಜರಾ, ಮರಣ, ನರಕ, ಸ್ವರ್ಗದ ಅನಿತ್ಯತೆ ಮತ್ತು ತಾಪತ್ರಯಗಳ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅರಿತು ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜೀವಿಯು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಂಸಾರಚಕ್ರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ನಿಜವಾದ ಲಯ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಸೃಷ್ಟಿ–ಲಯ ಚಕ್ರ

ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ಪ್ರಕಾರ ವಿಶ್ವವು ಒಂದು ರೇಖೀಯ (linear) ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲ; ಅದು ಅನಾದಿ-ಅನಂತ ಚಕ್ರವಾಗಿದೆ. ಅವ್ಯಕ್ತದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ

ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ; ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತವೆ; ಯುಗಗಳು, ಮನ್ವಂತರಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳು ಸಾಗುತ್ತವೆ; ನಂತರ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ; ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಸೃಷ್ಟಿ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅನೇಕ ಹಗಲು-ರಾತ್ರಿಗಳು ಹೀಗೆ ಕಳೆಯುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೀವನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಲಯ ಸಂಭವಿಸಿ ಎಲ್ಲವೂ ಮತ್ತೆ ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮರಳುತ್ತವೆ.

ಆದರೆ ಈ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಜಗತ್ತೇ ಅಲ್ಲ, ಜೀವಿಯೂ ಭಾಗಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ಗರ್ಭ, ಜನನ, ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ, ಜರಾ, ಮರಣ, ನರಕ, ಸ್ವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಜನ್ಮಗಳ ನಿರಂತರ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ವಿಶ್ವಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಜೀವಚಕ್ರ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುನರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಉಳಿದ ಕರ್ಮವಾಸನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಸಮಸ್ತ ಚಕ್ರದ ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ; ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತದೆ; ಅವನೇ ಕಾಲದ ನಿಯಂತ್ರಕ; ಅವನೇ ಮೋಕ್ಷದ ಗುರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ಅಂತಿಮ ಸಂದೇಶವೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯಗಳ ವಿವರಣೆ ಕೇವಲ ವಿಶ್ವವಿಜ್ಞಾನ (cosmology)ವಲ್ಲ; ಜೀವಿಯನ್ನು ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಕಡೆಗೆ

ನಡೆಸುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಉಪದೇಶವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿ, ಕಾಲ ಮತ್ತು ಲಯಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಕ್ರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ – ವಾಸುದೇವನೇ ಆದಿ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ; ಅವನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯ ಮತ್ತು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ.

ಅಧ್ಯಾಯ 1: ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನಂ

ಮಂಗಳಾಚರಣೆ (1-2). ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯವರ್ಣನೆ (3-9). ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಮುನಿಗಳು ಸೂತ ಲೋಮಹರ್ಷಣನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದುದು (10-20). ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದುದು (21-32). ಸೃಷ್ಟಿಕಥನದಲ್ಲಿ ಜಲಸೃಷ್ಟಿ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ಪತ್ತಿ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಂಡವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ಒಡೆದುದು (33-42). ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮರೀಚಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು, ರುದ್ರರು ಹಾಗೂ ಇತರರ ಸೃಷ್ಟಿ (43-51). ಮನುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿ (52-56).

ಯಸ್ಮಾತ್ಸರ್ವಮಿದಂ ಪ್ರಪಂಚರಚಿತಮ್
ಮಾಯಾಜಗಜ್ಜಾಯತೇ ।
ಯಸ್ಮಿಂಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಯಾತಿ ಚಾಂತಸಮಯೇ
ಕಲ್ಪಾನುಕಲ್ಪೇ ಪುನಃ ।
ಯಂ ಧ್ಯಾತ್ವಾ ಮುನಯಃ ಪ್ರಪಂಚರಹಿತಂ

ವಿಂದಂತಿ ಮೋಕ್ಷಂ ಧ್ರುವಮ್ ।
ತಂ ವಂದೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಾಖ್ಯಮಮಲಮ್
ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ನಿಶ್ಚಲಮ್ ॥ 1 ॥

ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಈ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚರೂಪ ಜಗತ್ತು ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಲ್ಪದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆಯೋ, ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪ್ರಪಂಚಾತೀತನಾದ ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಮುನಿಗಳು ನಿಶ್ಚಲವಾದ ಮೋಕ್ಷಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೋ, ಆ ಪುರುಷೋತ್ತಮನೂ, ನಿರ್ಮಲನೂ, ನಿತ್ಯನೂ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ, ಅವಿಕಾರಿಯೂ ಆದ ಪರಮಪುರುಷನಿಗೆ ನಾನು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಯಂ ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಬುಧಾಃ ಸಮಾಧಿಸಮಯೇ
ಶುದ್ಧಂ ವಿಯತ್ಸನ್ನಿಭಮ್ ।
ನಿತ್ಯಾನಂದಮಯಂ ಪ್ರಸನ್ನಮಮಲಂ
ಸರ್ವೇಶ್ವರಂ ನಿರ್ಗುಣಮ್ ।
ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಪರಂ ಪ್ರಪಂಚರಹಿತಂ

ಧ್ಯಾನೈಕಗಮ್ಯಂ ವಿಭುಮ್ ।
ತಂ ಸಂಸಾರವಿನಾಶಹೇತುಮಜರಂ
ವಂದೇ ಹರಿಂ ಮುಕ್ತಿದಮ್ ॥ 2 ॥

ಯಾವ ಶುದ್ಧನೂ, ಆಕಾಶದಂತೆ ವ್ಯಾಪಕನೂ ನಿರ್ಲೇಪನೂ ಆದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೋ, ಆ ನಿತ್ಯಾನಂದಮಯನೂ, ಪ್ರಸನ್ನನೂ, ನಿರ್ಮಲನೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನೂ, ನಿರ್ಗುಣನೂ, ವ್ಯಕ್ತ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನೂ, ಪ್ರಪಂಚಾತೀತನೂ, ಧ್ಯಾನದ ಮೂಲಕವೇ ಅರಿಯಬಹುದಾದ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ ಆದ, ಸಂಸಾರವಿನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಅಜರ ಅಮರ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ ಹರಿಯನ್ನು ನಾನು ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸುಪುಣ್ಯೇ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯೇ ಪವಿತ್ರೇ ಸುಮನೋಹರೇ ।
ನಾನಾಮುನಿಜನಾಕೀರ್ಣೇ ನಾನಾಪುಷ್ಪೋಪಶೋಭಿತೇ ॥ 3 ॥
ಸರಲೈಃ ಕರ್ಣಿಕಾರೈಶ್ಚ ಪನಸೈರ್ಧವಖಾದಿರೈಃ ।
ಆಮ್ರಜಂಬೂಕಪಿತ್ಥೈಶ್ಚ ನ್ಯಗ್ರೋಧೈರ್ದೇವದಾರುಭಿಃ ॥ 4 ॥
ಅಶ್ವತ್ಥೈಃ ಪಾರಿಜಾತೈಶ್ಚ ಚಂದನಾಗುರುಪಾಟಲೈಃ ।
ವಕುಲೈಃ ಸಪ್ತಪರ್ಣೈಶ್ಚ ಪುನ್ನಾಗೈರ್ನಾಗಕೇಸರೈಃ ॥ 5 ॥
ಶಾಲೈಸ್ತಾಲೈಸ್ತಮಾಲೈಶ್ಚ ನಾರಿಕೇಲೈಸ್ತಥಾರ್ಜುನೈಃ ।

ಅನ್ಯೈಶ್ಚ ಬಹುಭಿರ್ವೃಕ್ಷೈಶ್ಚಂಪಕಾದ್ಯೈಶ್ಚ ಶೋಭಿತೇ ॥ 6 ॥
ನಾನಾಪಕ್ಷಿಗಣಾಕೀರ್ಣೇ ನಾನಾಮೃಗಗಣೈರ್ಯುತೇ ।
ನಾನಾಜಲಾಶಯೈಃ ಪುಣ್ಯೈರ್ದೀರ್ಘಿಕಾದ್ಯೈರಲಂಕೃತೇ ॥ 7 ॥
ಬ್ರಾಹ್ಮಣೈಃ ಕ್ಷತ್ರಿಯೈರ್ವೈಶ್ಯೈಃ ಶೂದ್ರೈಶ್ಚಾನ್ಯೈಶ್ಚ ಜಾತಿಭಿಃ ।
ವಾನಪ್ರಸ್ಥೈರ್ಗೃಹಸ್ಥೈಶ್ಚ ಯತಿಭಿರ್ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಭಿಃ ॥ 8 ॥
ಸಂಪನ್ನೈರ್ಗೋಕುಲೈಶ್ಚೈವ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮಲಂಕೃತೇ ।
ಯವಗೋಧೂಮಚಣಕೈರ್ಮಾಷಮುದ್ಗತಿಲೇಕ್ಷುಭಿಃ ॥ 9 ॥
ಚೀನಕಾದ್ಯೈಸ್ತಥಾ ಮೇಧ್ಯೈಃ ಸಸ್ಯೈಶ್ಚಾನ್ಯೈಶ್ಚ ಶೋಭಿತೇ ।

ನಾನಾ ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪವಿತ್ರವೂ ಮನೋಹರವೂ ಆದ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುನಿಗಳು ನೆಲೆಸಿದ್ದರು. ಆ ಅರಣ್ಯವು ಸರಲ, ಕರ್ಣಿಕಾರ, ಹಲಸು, ಧವ, ಖಾದಿರ, ಮಾವು, ನೇರಳೆ, ಕಪಿತ್ಥ (ಬೇಲ), ಆಲ, ದೇವದಾರು, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಪಾರಿಜಾತ, ಚಂದನ, ಅಗರು, ಪಾಟಲ, ವಕುಲ, ಸಪ್ತಪರ್ಣಿ, ಪುನ್ನಾಗ, ನಾಗಕೇಸರ, ಶಾಲ, ತಾಳ, ತಮಾಲ, ತೆಂಗು, ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ಸಂಪಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ನಾನಾ ವಿಧದ ಪಕ್ಷಿಸಮೂಹಗಳಿಂದಲೂ, ವಿವಿಧ ಮೃಗಗಣಗಳಿಂದಲೂ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿತ್ತು. ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ಅನೇಕ ಸರೋವರಗಳು, ಕೊಳಗಳು,

ದೀರ್ಘಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಜಲಾಶಯಗಳಿಂದ ಅದು ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಜಾತಿಗಳ ಜನರು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಾನಪ್ರಸ್ಥರು, ಗೃಹಸ್ಥರು, ಯತಿಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಗೋಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿದ್ದ ಆ ಅರಣ್ಯವು ಯವ, ಗೋಧಿ, ಕಡಲೆ, ಉದ್ದು, ಹೆಸರು, ಎಳ್ಳು, ಕಬ್ಬು, ಚೀನಕ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಯಜ್ಞಯೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ಆಹಾರಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರ ಅನೇಕ ಪವಿತ್ರ ಬೆಳೆಗಳಿಂದಲೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು.

ತತ್ರ ದೀಪ್ತೇ ಹುತವಹೇ ಹೂಯಮಾನೇ ಮಹಾಮಖೇ ॥ 10 ॥
ಯಜತಾಂ ನೈಮಿಷೇಯಾಣಾಂ ಸತ್ರೇ ದ್ವಾದಶವಾರ್ಷಿಕೇ ।
ಆಜಗ್ಮುಸ್ತತ್ರ ಮುನಯಸ್ತಥಾನ್ಯೇಽಪಿ ದ್ವಿಜಾತಯಃ ॥ 11 ॥
ತಾನಾಗತಾಂದ್ವಿಜಾಂಸ್ತೇ ತು ಪೂಜಾಂ ಚಕ್ರುರ್ಯಥೋಚಿತಾಮ್ ।
ತೇಷು ತತ್ರೋಪವಿಷ್ಟೇಷು ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ ಸಹಿತೇಷು ಚ ॥ 12 ॥
ತತ್ರಾಜಗಾಮ ಸೂತಸ್ತು ಮತಿಮಾಂಲ್ಲೋಮಹರ್ಷಣಃ ।
ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತೇ ಮುನಿವರಾಃ ಪೂಜಾಂ ಚಕ್ರುರ್ಮುದಾನ್ವಿತಾಃ ॥ 13 ॥
ಸೋಽಪಿ ತಾನ್ಪ್ರತಿಪೂಜ್ಯೈವ ಸಂವಿವೇಶ ವರಾಸನೇ ।
ಕಥಾಂ ಚಕ್ರುಸ್ತದಾನ್ಯೋನ್ಯಂ ಸೂತೇನ ಸಹಿತಾ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 14 ॥
ಕಥಾಂತೇ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯಂ ತೇ ಪಪ್ರಚ್ಛುಃ ಸಂಶಯಂ ಮುದಾ ।

ಋತ್ವಿಗ್ಭಿಃ ಸಹಿತಾಃ ಸರ್ವೇ ಸದಸ್ಯೈಃ ಸಹ ದೀಕ್ಷಿತಾಃ ॥ 15 ॥

ಆ ಪುಣ್ಯನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನೈಮಿಷೇಯ ಮುನಿಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಸತ್ರಯಾಗವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿಗಳು ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದವು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಾಗ್ನಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಮುನಿಗಳೂ ಇತರ ದ್ವಿಜಾತಿಗಳೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿದರು. ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳು ಆಗಮಿಸಿದ ಆ ದ್ವಿಜರನ್ನು ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದರು. ಋತ್ವಿಜರೊಂದಿಗೆ ಅವರು ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಸೂತನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು. ಅವನನ್ನು ಕಂಡ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಅವನೂ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪೂಜಿಸಿ ಉತ್ತಮ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ನಂತರ ಸೂತನೊಂದಿಗೆ ದ್ವಿಜರು ವಿವಿಧ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಿಸಿದರು. ಆ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮುಗಿದ ಬಳಿಕ, ದೀಕ್ಷಿತರಾದ ಸದಸ್ಯರು ಮತ್ತು ಋತ್ವಿಜರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯನಾದ ಲೋಮಹರ್ಷಣನನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಮ್ಮ ಸಂಶಯದ ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರು.

ಮುನಯ ಊಚುಃ ।

ಪುರಾಣಾಗಮಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಸೇತಿಹಾಸಾನಿ ಸತ್ತಮ ।

ಜಾನಾಸಿ ದೇವದೈತ್ಯಾನಾಂ ಚರಿತಂ ಜನ್ಮ ಕರ್ಮ ಚ ॥ 16 ॥
ನ ತೇಽಸ್ತ್ಯವಿದಿತಂ ಕಿಂಚಿದ್ವೇದೇ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಭಾರತೇ ।
ಪುರಾಣೇ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರೇ ಚ ಸರ್ವಜ್ಞೋಽಸಿ ಮಹಾಮತೇ ॥ 17 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: "ಸತ್ತಮನೇ! ನೀನು ಪುರಾಣಗಳನ್ನೂ, ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಇತಿಹಾಸಗಳನ್ನೂ ಹಾಗೂ ದೇವತೆಗಳು ಮತ್ತು ದೈತ್ಯರ ಜನ್ಮ, ಕರ್ಮ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಗಳನ್ನೂ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಮಹಾಮತೇ! ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದಿರುವ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲ. ನೀನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವೆ.

ಯಥಾಪೂರ್ವಮಿದಂ ಸರ್ವಮುತ್ಪನ್ನಂ ಸಚರಾಚರಮ್ ।
ಸಸುರಾಸುರಗಂಧರ್ವಂ ಸಯಕ್ಷೋರಗರಾಕ್ಷಸಮ್ ॥ 18 ॥
ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮಹೇ ಸೂತ ಬ್ರೂಹಿ ಸರ್ವಂ ಯಥಾ ಜಗತ್ ।
ಬಭೂವ ಭೂಯಶ್ಚ ಯಥಾ ಮಹಾಭಾಗ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 19 ॥
ಯತಶ್ಚೈವ ಜಗತ್ಸೂತ ಯತಶ್ಚೈವ ಚರಾಚರಮ್ ।
ಲೀನಮಾಸೀತ್ತಥಾ ಯತ್ರ ಲಯಮೇಷ್ಯತಿ ಯತ್ರ ಚ ॥ 20 ॥

ಆದಕಾರಣ, ದೇವರು, ಅಸುರರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಯಕ್ಷರು, ನಾಗರು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ

ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೋ ಅದನ್ನು ನಮಗೆ ವಿವರಿಸು. ಮಹಾಭಾಗನೇ! ಈ ಜಗತ್ತು ಹಿಂದೆ ಹೇಗಿತ್ತು, ಈಗ ಹೇಗೆ ಉಂಟಾಯಿತು ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೇಗಾಗುವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಲು ನಾವು ಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಸೂತನೇ! ಈ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಜಗತ್ತು ಯಾವುದರಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿತು? ಯಾವ ಆಧಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ? ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ? ಎಂಬುದನ್ನು ನಮಗೆ ತಿಳಿಸು."

ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಉವಾಚ ।

ಅವಿಕಾರಾಯ ಶುದ್ಧಾಯ ನಿತ್ಯಾಯ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ।
ಸದೈಕರೂಪರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ಸರ್ವಜಿಷ್ಣವೇ ॥ 21 ॥
ನಮೋ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾಯ ಹರಯೇ ಶಂಕರಾಯ ಚ ।
ವಾಸುದೇವಾಯ ತಾರಾಯ ಸರ್ಗಸ್ಥಿತ್ಯಂತಕರ್ಮಣೇ ॥ 22 ॥
ಏಕಾನೇಕಸ್ವರೂಪಾಯ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಾತ್ಮನೇ ನಮಃ ।
ಅವ್ಯಕ್ತವ್ಯಕ್ತಭೂತಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ಮುಕ್ತಿಹೇತವೇ ॥ 23 ॥
ಸರ್ಗಸ್ಥಿತಿವಿನಾಶಾಯ ಜಗತೋ ಯೋಽಜರಾಮರಃ ।
ಮೂಲಭೂತೋ ನಮಸ್ತಸ್ಮೈ ವಿಷ್ಣವೇ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ॥ 24 ॥
ಆಧಾರಭೂತಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾಪ್ಯಣೀಯಾಂಸಮಣೀಯಸಾಮ್ ।
ಪ್ರಣಮ್ಯ ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥಮಚ್ಯುತಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಮ್ ॥ 25 ॥

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಮತ್ಯಂತಂ ನಿರ್ಮಲಂ ಪರಮಾರ್ಥತಃ ।
ತಮೇವಾರ್ಥಸ್ವರೂಪೇಣ ಭ್ರಾಂತಿದರ್ಶನತಃ ಸ್ಥಿತಮ್ ॥ 26 ॥
ವಿಷ್ಣುಂ ಗ್ರಸಿಷ್ಣುಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಸ್ಥಿತೌ ಸರ್ಗೇ ತಥಾ ಪ್ರಭುಮ್ ।
ಸರ್ವಜ್ಞಂ ಜಗತಾಮೀಶಮಜಮಕ್ಷಯಮವ್ಯಯಮ್ ॥ 27 ॥
ಆದ್ಯಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ವಿಶ್ವೇಶಂ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನ್ಪ್ರಣಿಪತ್ಯ ಚ ।

ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಹೇಳಿದನು: "ಅವಿಕಾರನೂ, ಶುದ್ಧನೂ, ನಿತ್ಯನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಸದಾ ಒಂದೇ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ, ಸರ್ವವಿಜಯಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೂ, ಹರಿಯೂ, ಶಂಕರನೂ ಆಗಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಲಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹಾಗೂ ಜೀವಿಗಳನ್ನು ಸಂಸಾರಸಾಗರದಿಂದ ದಾಟಿಸುವ ವಾಸುದೇವನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅನೇಕರೂಪಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತನಾಗುವವನಿಗೆ, ಸ್ಥೂಲ ಮತ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನಿಗೆ, ಅವ್ಯಕ್ತ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತರೂಪಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತಿದಾಯಕ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ವಿನಾಶಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವ, ಅಜರಾಮರನೂ, ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಭೂತನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾಗಿರುವ, ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತಲೂ

ಸೂಕ್ಷ್ಮನಾಗಿರುವ, ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಅಚ್ಯುತ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಪರಮಾರ್ಥತಃ ಅತ್ಯಂತ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವ, ಆದರೆ ಅಜ್ಞಾನಜನಿತ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ನಾನಾ ವಸ್ತುರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆ ಪರಮತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕಾರ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಪ್ರಭುವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ, ಜಗದೀಶನಾದ, ಅಜನ್ಮನಾದ, ಅಕ್ಷಯನಾದ, ಅವ್ಯಯನಾದ, ಆದಿಕಾರಣನಾದ, ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮನಾದ, ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಈಗ ನಾನು ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.[1]

[1] ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣವು ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ಪರಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ: (1) ಅವಿಕಾರ (ನಿರ್ವಿಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮ) (2) ಏಕರೂಪ (ಅದ್ವಿತೀಯ ತತ್ತ್ವ) (3) ಏಕಾನೇಕಸ್ವರೂಪ (ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿ ಅನೇಕರಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವವನು) (4) ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಾತೀತ (ಕಾರಣ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಆಧಾರ) (5) ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಲಯಕಾರಣ (6) ಸರ್ವಭೂತಾಂತರ್ಯಾಮಿ (7) ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ. ಈ ಏಳು ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಮುಂದೆ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೃಷ್ಟಿವರ್ಣನೆಯ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಅಡಿಪಾಯವಾಗುತ್ತವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ

ಇತಿಹಾಸಪುರಾಣಜ್ಞಂ ವೇದವೇದಾಂಗಪಾರಗಮ್ ॥ 28 ॥
ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತತ್ತ್ವಜ್ಞಂ ಪರಾಶರಸುತಂ ಪ್ರಭುಮ್ ।
ಗುರುಂ ಪ್ರಣಮ್ಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪುರಾಣಂ ವೇದಸಮ್ಮಿತಮ್ ॥ 29 ॥
ಕಥಯಾಮಿ ಯಥಾ ಪೂರ್ವಂ ದಕ್ಷಾದ್ಯೈರ್ಮುನಿಸತ್ತಮೈಃ ।
ಪೃಷ್ಟಃ ಪ್ರೋವಾಚ ಭಗವಾನಬ್ಜಯೋನಿಃ ಪಿತಾಮಹಃ ॥ 30 ॥
ಶೃಣುಧ್ವಂ ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಕಥಾಂ ಪಾಪಪ್ರಣಾಶಿನೀಮ್ ।
ಕಥ್ಯಮಾನಾಂ ಮಯಾ ಚಿತ್ರಾಂ ಬಹ್ವರ್ಥಾಂ ಶ್ರುತಿವಿಸ್ತರಾಮ್ ॥ 31 ॥
ಯಸ್ತ್ವಿಮಾಂ ಧಾರಯೇನ್ನಿತ್ಯಂ ಶೃಣುಯಾದ್ವಾಪ್ಯಭೀಕ್ಷ್ಣಶಃ ।
ಸ್ವವಂಶಧಾರಣಂ ಕೃತ್ವಾ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಮಹೀಯತೇ ॥ 32 ॥

ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಣತನೂ, ವೇದ-ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರಿತವನೂ ಆದ ಪರಾಶರಮುನಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಪ್ರಭುವಾದ ಗುರು ವ್ಯಾಸರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ, ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಪುರಾಣವನ್ನು ನಾನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ. ಹಿಂದೆ ದಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ

ಅವ್ಯಕ್ತ → ವ್ಯಕ್ತ → ಜಗತ್ → ಲಯ → ಅವ್ಯಕ್ತ ಎಂಬ ಚಕ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಮುನ್ನ ಈ ಮಂಗಳಾಚರಣ ಒಂದು ತತ್ತ್ವಸಂಗ್ರಹದಂತೆ ನಿಂತಿದೆ.

ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ಕಮಲಯೋನಿಯಾದ ಭಗವಾನ್ ಪಿತಾಮಹ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನೇ ಈಗ ನಾನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ನೀವು ಕೇಳಿರಿ. ಪಾಪಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ, ವಿಚಿತ್ರವಾದ, ಬಹುಅರ್ಥಭರಿತವಾದ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ನಾನು ಈಗ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಯಾರು ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಮನನಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅಥವಾ ಪುನಃ ಪುನಃ ಶ್ರವಣಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಕುಲವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೌರವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಕಾರಣಂ ಯತ್ತನ್ನಿತ್ಯಂ ಸದಸದಾತ್ಮಕಮ್ ।
ಪ್ರಧಾನಂ ಪುರುಷಸ್ತಸ್ಮಾನ್ನಿರ್ಮಮೇ ವಿಶ್ವಮೀಶ್ವರಃ ॥ 33 ॥

ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವೂ ಸದಸದಾತ್ಮಕವೂ ಆದ ಅವ್ಯಕ್ತ ಕಾರಣತತ್ತ್ವವಿತ್ತು. ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಧಾನದೊಂದಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ ಪುರುಷನಿಂದ, ಅಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ, ಈ ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವವು ನಿರ್ಮಿತವಾಯಿತು.[2]

---

[2] ಇಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದುದು. "ನಾಸದಾಸೀನ್ನೋಸದಾಸೀತ್ತದಾನೀಂ ನಾಸೀದ್ರಜೋ ನೋ

ತಂ ಬುಧ್ಯಧ್ವಂ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಮಿತೌಜಸಮ್ ।
ಸ್ರಷ್ಟಾರಂ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ನಾರಾಯಣಪರಾಯಣಮ್ ॥ 34 ॥
ಅಹಂಕಾರಸ್ತು ಮಹತಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಭೂತಾನಿ ಜಜ್ಞಿರೇ ।
ಭೂತಭೇದಾಶ್ಚ ಭೂತೇಭ್ಯ ಇತಿ ಸರ್ಗಃ ಸನಾತನಃ ॥ 35 ॥
ವಿಸ್ತರಾವಯವಂ ಚೈವ ಯಥಾಪ್ರಜ್ಞಂ ಯಥಾಶ್ರುತಿ ।
ಕೀರ್ತ್ಯಮಾನಂ ಶೃಣುಧ್ವಂ ವಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಕೀರ್ತಿವರ್ಧನಮ್ ॥ 36 ॥
ಕೀರ್ತಿತಂ ಸ್ಥಿರಕೀರ್ತೀನಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪುಣ್ಯವರ್ಧನಮ್ ।
ತತಃ ಸ್ವಯಂಭೂರ್ಭಗವಾನ್ಸಿಸೃಕ್ಷುರ್ವಿವಿಧಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ॥ 37 ॥

ವ್ಯೋಮಾ ಪರೋ ಯತ್" ಅರ್ಥಾತ್ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೊದಲು ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಅವ್ಯಕ್ತ ರೂಪದಿಂದ ಇದ್ದಿತು. ಆಗ ಸತ್-ಅಸತ್ ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತರೂಪಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದೇ ವಿಶ್ವವೆಲ್ಲವೂ ಏಕಾಕಾರವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದ ಬ್ರಹ್ಮವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿತ್ತು. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಸ್ಥೂಲ ಪ್ರಪ್ರಂಚವೂ, ಆಕಾಶವೂ ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾತ್ರಿ-ಹಗಲುಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಢಾಂಧಕಾರವೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತು. ನಂತರ "ಅಸದ್ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್ । ತತೋ ವೈ ಸದಜಾಯತ ।" ಅರ್ಥಾತ್ ಮೊದಲು ಅಸತ್ ಎಂಬ ಅವ್ಯಕ್ತ ರೂಪವೊಂದೇ ಇದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಸತ್ ಅಂತರೆ ವ್ಯಕ್ತರೂಪವುಂಟಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಆಪ ಏವ ಸಸರ್ಜಾದೌ ತಾಸು ವೀರ್ಯಮಥಾಸೃಜತ್ ।

ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ನಾರಾಯಣಪರಾಯಣನೂ, ಸಕಲ ಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ ಆದ ಅಪಾರ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನೀವು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಅಹಂಕಾರವು ಉದ್ಭವಿಸಿತು. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಭೂತಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು. ಆ ಭೂತಗಳಿಂದ ವಿವಿಧ ಭೂತವರ್ಗಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಇದೇ ಸನಾತನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಈ ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಸ್ತಾರ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಾನು ಈಗ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇದು ಎಲ್ಲರ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಸ್ವಯಂಭೂ ಭಗವಾನನು[3] ವಿವಿಧ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ

---

[3] ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ಸ್ವಯಂಭೂ ಯಾರು? ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪೂರ್ವಭಾಗವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ: ಅವಿಕಾರಾಯ ಶುದ್ಧಾಯ ನಿತ್ಯಾಯ ಪರಮಾತ್ಮನೇ । ವಿಷ್ಣವೇ ಸರ್ವಜಿಷ್ಣವೇ ॥ ...ವಾಸುದೇವಾಯ ತಾರಾಯ ಸರ್ಗಸ್ಥಿತ್ಯಂತಕರ್ಮಣೇ ॥...ವಿಷ್ಣವೇ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ॥

ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಸೃಷ್ಟಿಕಥೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಮುನ್ನ ಪರಮಕಾರಣನಾದ ವಿಷ್ಣು/ನಾರಾಯಣನ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಮೊದಲಿಗೆ ಜಲವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಆ ಜಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವೀರ್ಯವನ್ನು ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದನು.

ನಂತರ 33ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ: ಅವ್ಯಕ್ತಂ ಕಾರಣಂ ...... ವಿಶ್ವಮೀಶ್ವರಃ

ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ 37ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯ ಕರ್ತೃ ಇನ್ನೂ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ.

ವ್ಯಾಕರಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ತತಃ ಸ್ವಯಂಭೂರ್ಭಗವಾನ್ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ "ಆ ಸ್ವಯಂಭೂ ಭಗವಾನ್" ಎಂದು ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ "ಸ್ವಯಂಭೂ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ: ನಾರಾಯಣ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪುರುಷ, ಈಶ್ವರ, ಸ್ವಯಂಭೂ ಇವು ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ.

ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಾಕ್ಷಿ: 38ನೇ ಶ್ಲೋಕ: ಆಪೋ ನಾರಾ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಆಪೋ ವೈ ನರಸೂನವಃ । ಇಲ್ಲಿ "ನರ" ಎಂಬ ಆದಿಪುರುಷನಿಂದ ಜಲ ಉಂಟಾಯಿತು ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಮುಂದೆ: ಅಯನಂ ತಸ್ಯ ತಾಃ ಪೂರ್ವಂ ತೇನ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥ ಜಲವು ಅವನ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ನಾರಾಯಣ.

ಇಲ್ಲಿ ಕಥೆಯ ನಾಯಕ ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ; ನಾರಾಯಣ.

ಆಪೋ ನಾರಾ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಆಪೋ ವೈ ನರಸೂನವಃ ॥ 38 ॥
ಅಯನಂ ತಸ್ಯ ತಾಃ ಪೂರ್ವಂ ತೇನ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣಮಭವತ್ತದಂಡಮುದಕೇಶಯಮ್ ॥ 39 ॥
ತತ್ರ ಜಜ್ಞೇ ಸ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸ್ವಯಂಭೂರಿತಿ ನಃ ಶ್ರುತಮ್ ।
ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣೋ ಭಗವಾನುಷಿತ್ವಾ ಪರಿವತ್ಸರಮ್ ॥ 40 ॥
ತದಂಡಮಕರೋದ್ದ್ವೈಧಂ ದಿವಂ ಭುವಮಥಾಪಿ ಚ ।
ತಯೋಃ ಶಕಲಯೋರ್ಮಧ್ಯ ಆಕಾಶಮಕರೋತ್ಪ್ರಭುಃ ॥ 41 ॥
ಅಪ್ಸು ಪಾರಿಪ್ಲವಾಂ ಪೃಥ್ವೀಂ ದಿಶಶ್ಚ ದಶಧಾ ದಧೇ ।
ತತ್ರ ಕಾಲಂ ಮನೋ ವಾಚಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಮಥೋ ರತಿಮ್ ॥ 42 ॥
ಸಸರ್ಜ ಸೃಷ್ಟಿಂ ತದ್ರೂಪಾಂ ಸ್ರಷ್ಟುಮಿಚ್ಛನ್ಪ್ರಜಾಪತೀನ್ ।
ಮರೀಚಿಮತ್ರ್ಯಂಗಿರಸೌ ಪುಲಸ್ತ್ಯಂ ಪುಲಹಂ ಕ್ರತುಮ್ ॥ 43 ॥
ವಸಿಷ್ಠಂ ಚ ಮಹಾತೇಜಾಃ ಸೋಽಸೃಜತ್ಸಪ್ತ ಮಾನಸಾನ್ ।
ಸಪ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಣ ಇತ್ಯೇತೇ ಪುರಾಣೇ ನಿಶ್ಚಯಂ ಗತಾಃ ॥ 44 ॥
ನಾರಾಯಣಾತ್ಮಕಾನಾಂ ತು ಸಪ್ತಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಜನ್ಮನಾಮ್ ।

ಜಲಗಳನ್ನು "ನಾರ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ; ಏಕೆಂದರೆ ಅವು ಆದಿಪುರುಷನಾದ ನರನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದವು. ಆ ಜಲಗಳೇ ಅವನ ಪ್ರಥಮ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ (ಅಯನ)ವಾದುದರಿಂದ ಅವನು "ನಾರಾಯಣ" ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು. ಆ ಜಲದಲ್ಲಿ ನಿಕ್ಷಿಪ್ತವಾದ

ವೀರ್ಯವು ಚಿನ್ನದ ವರ್ಣವುಳ್ಳ ಮಹತ್ತಾದ ಅಂಡರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಆ ಜಲಾಶ್ರಿತ ಹಿರಣ್ಯಮಯ ಅಂಡದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವಯಂಭೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜನಿಸಿದನೆಂದು ನಾವು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಹಿರಣ್ಯವರ್ಣನಾದ ಭಗವಾನ್ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪರಿವತ್ಸರಕಾಲ ವಾಸಮಾಡಿದನು. ನಂತರ ಆ ಅಂಡವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ದಿವ್ಯಲೋಕ (ದ್ಯುಲೋಕ)ವನ್ನಾಗಿಯೂ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಭೂಲೋಕವನ್ನಾಗಿಯೂ ರೂಪಿಸಿದನು. ಆ ಎರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಜಲದ ಮೇಲೆ ತೇಲುವಂತೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸಿದನು. ತದನಂತರ ಕಾಲ, ಮನಸ್ಸು, ವಾಕ್, ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ ಮತ್ತು ರತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಮುಂದಾದನು. ಆಗ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಅಂಗಿರಸ್, ಪುಲಸ್ತ್ಯ, ಪುಲಹ, ಕ್ರತು ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ ಎಂಬ ಏಳು ಮಾನಸಪುತ್ರರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನು "ಸಪ್ತಬ್ರಹ್ಮರು" ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನಾರಾಯಣತತ್ತ್ವವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಈ ಏಳು ಮಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜನ್ಮರೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ತತೋऽಸೃಜತ್ಪುರಾ ಬ್ರಹ್ಮಾ ರುದ್ರಂ ರೋಷಾತ್ಮಸಂಭವಮ್ ॥ 45 ॥
ಸನತ್ಕುಮಾರಂ ಚ ವಿಭುಂ ಪೂರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಪೂರ್ವಜಮ್ ।
ಸಪ್ತಸ್ವೇತಾ ಅಜಾಯಂತ ಪ್ರಜಾ ರುದ್ರಾಶ್ಚ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 46 ॥
ಸ್ಕಂದಃ ಸನತ್ಕುಮಾರಶ್ಚ ತೇಜಃ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಃ ।
ತೇಷಾಂ ಸಪ್ತ ಮಹಾವಂಶಾ ದಿವ್ಯಾ ದೇವಗಣಾನ್ವಿತಾಃ ॥ 47 ॥
ಕ್ರಿಯಾವಂತಃ ಪ್ರಜಾವಂತೋ ಮಹರ್ಷಿಭಿರಲಂಕೃತಾಃ ।

ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಕೋಪದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ರುದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಪೂರ್ವಸ್ಥನಾದ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ದ್ವಿಜರೇ! ಆ ಏಳು ಮಾನಸಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ರುದ್ರರು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಆದರೆ ಸ್ಕಂದ ಮತ್ತು ಸನತ್ಕುಮಾರರು ತಮ್ಮ ತಪಸ್ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿತರಾಗಿ ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆ ಏಳು ಮಂದಿಯಿಂದ ದೇವಗಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಏಳು ಮಹಾನ್ ದಿವ್ಯವಂಶಗಳು ಉಂಟಾದವು. ಅವು ಕರ್ಮನಿಷ್ಠ, ಪ್ರಜಾಸಮೃದ್ಧ ಮತ್ತು ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾಗಿದ್ದವು.

ವಿದ್ಯುತೋऽಶನಿಮೇಘಾಂಶ್ಚ ರೋಹಿತೇಂದ್ರಧನೂಂಷಿ ಚ ॥ 48 ॥
ವಯಾಂಸಿ ಚ ಸಸರ್ಜಾದೌ ಪರ್ಜನ್ಯಂ ಚ ಸಸರ್ಜ ಹ ।

ಋಚೋ ಯಜೂಂಷಿ ಸಾಮಾನಿ ನಿರ್ಮಮೇ ಯಜ್ಞಸಿದ್ಧಯೇ ॥ 49 ॥
ಸಾಧ್ಯಾನಜನಯದ್ದೇವಾನಿತ್ಯೇವಮನುಸಂಜಗುಃ ।
ಉಚ್ಚಾವಚಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಗಾತ್ರೇಭ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಜಜ್ಞಿರೇ ॥ 50 ॥
ಆಪವಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಸರ್ಗಂ ಸೃಜತೋ ಹಿ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ।
ಸೃಜ್ಯಮಾನಾಃ ಪ್ರಜಾ ನೈವ ವಿವರ್ಧಂತೇ ಯದಾ ತದಾ ॥ 51 ॥

ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಿಂಚು, ಸಿಡಿಲು, ಮೇಘಗಳು, ಇಂದ್ರಧನುಸ್ಸು, ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಮಳೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಯಜ್ಞಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದನು. ಸಾಧ್ಯರೆಂಬ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಅವನ ವಿವಿಧ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಉನ್ನತ ಮತ್ತು ಅಧಮ ಎಂಬ ಭೇದವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ವಿಧದ ಜೀವಿಗಳು ಜನಿಸಿದವು. ಹೀಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾಗ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಪ್ರಜೆಗಳು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದದೆ ಇದ್ದವು.

ದ್ವಿಧಾ ಕೃತ್ವಾತ್ಮನೋ ದೇಹಮರ್ಧೇನ ಪುರುಷೋಽಭವತ್ ।
ಅರ್ಧೇನ ನಾರೀ ತಸ್ಯಾಂ ತು ಸೋಽಸೃಜದ್ದ್ವಿವಿಧಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ॥ 52 ॥
ದಿವಂ ಚ ಪೃಥಿವೀಂ ಚೈವ ಮಹಿಮ್ನಾ ವ್ಯಾಪ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ।
ವಿರಾಜಮಸೃಜದ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸೋಽಸೃಜತ್ಪುರುಷಂ ವಿರಾಟ್ ॥ 53 ॥
ಪುರುಷಂ ತಂ ಮನುಂ ವಿದ್ಯಾತ್ತಸ್ಯ ಮನ್ವಂತರಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ।

ದ್ವಿತೀಯಂ ಮಾನಸಸ್ಯೈತನ್ಮನೋರಂತರಮುಚ್ಯತೇ ॥ 54 ॥
ಸ ವೈರಾಜಃ ಪ್ರಜಾಸರ್ಗಂ ಸಸರ್ಜ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಭುಃ ।
ನಾರಾಯಣವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಸ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಯೋನಿಜಾಃ ॥ 55 ॥

ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿಸಿದನು. ಅದರ ಒಂದು ಭಾಗ ಪುರುಷನಾಯಿತು ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗ ಸ್ತ್ರೀಯಾಯಿತು. ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ ಮೂಲಕ ಅವನು ದ್ವಿವಿಧ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ವಿಷ್ಣುವು ವಿರಾಜನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಪುರುಷನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಪುರುಷನೇ ಮನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅವನ ಆಡಳಿತಕಾಲವೇ ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮಾನಸಜನ್ಯ ಮನುವಿನ ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿರಾಜನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಆ ಪ್ರಭುವಾದ ಮನು ಪ್ರಜಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ನಾರಾಯಣನ ಸೃಷ್ಟಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಉಂಟಾದ ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅಯೋನಿಜರಾಗಿದ್ದವು.

ಆಯುಷ್ಮಾನ್ಕೀರ್ತಿಮಾನ್ಪುಣ್ಯ-ಪ್ರಜಾವಾಂಶ್ಚ ಭವೇನ್ನರಃ ।
ಆದಿಸರ್ಗಂ ವಿದಿತ್ವೇಮಂ ಯಥೇಷ್ಟಾಂ ಚಾಪ್ನುಯಾದ್ಗತಿಮ್ ॥ 56 ॥

ಈ ಆದಿಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಮನುಷ್ಯನು ಆಯುಷ್ಮಾನನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ,

ಪುಣ್ಯವಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ, ಸಂತಾನಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ."

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಹ್ಮೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನಂ ನಾಮ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಆದಿಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನ ಎನ್ನುವ ಮೊದಲನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 2: ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನಂ

ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಉತ್ತಾನಪಾದ, ಧ್ರುವ, ಪೃಥು, ಪ್ರಾಚೇತಸರು, ಮತ್ತು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ವರೆಗಿನ ವಂಶಾವಳಿ (1-57).

ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಉವಾಚ ।
ಸ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ತು ಪ್ರಜಾಸ್ತ್ವೇವಮಾಪವೋ ವೈ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ।
ಲೇಭೇ ವೈ ಪುರುಷಃ ಪತ್ನೀಂ ಶತರೂಪಾಮಯೋನಿಜಾಮ್ ॥ 1 ॥
ಆಪವಸ್ಯ ಮಹಿಮ್ನಾ ತು ದಿವಮಾವೃತ್ಯ ತಿಷ್ಠತಃ ।
ಧರ್ಮೇಣೈವ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಶತರೂಪಾ ವ್ಯಜಾಯತ ॥ 2 ॥
ಸಾ ತು ವರ್ಷಾಯುತಂ ತಪ್ತ್ವಾ ತಪಃ ಪರಮದುಶ್ಚರಮ್ ।

ಭರ್ತಾರಂ ದೀಪ್ತತಪಸಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರತ್ಯಪದ್ಯತ ॥ 3 ॥
ಸ ವೈ ಸ್ವಾಯಂಭುವೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಪುರುಷೋ ಮನುರುಚ್ಯತೇ ।
ತಸ್ಯೈಕಸಪ್ತತಿಯುಗಂ ಮನ್ವಂತರಮಿಹೋಚ್ಯತೇ ॥ 4 ॥
ವೈರಾಜಾತ್ಪುರುಷಾದ್ವೀರಂ ಶತರೂಪಾ ವ್ಯಜಾಯತ ।
ಪ್ರಿಯವ್ರತೋತ್ತಾನಪಾದೌ ವೀರಾತ್ಕಾಮ್ಯಾ ವ್ಯಜಾಯತ ॥ 5 ॥
ಕಾಮ್ಯಾ ನಾಮ ಸುತಾ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಕರ್ದಮಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ।
ಕಾಮ್ಯಾಪುತ್ರಾಸ್ತು ಚತ್ವಾರಃ ಸಮ್ರಾಟ್ಕುಕ್ಷಿರ್ವಿರಾಟ್ಪ್ರಭುಃ ॥ 6 ॥

ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಹೇಳಿದನು: “ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಆಪವನು[1] ಹೀಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ನಂತರ ಅಯೋನಿಜೆಯಾದ ಶತರೂಪಾ ಎಂಬ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಪಡೆದನು. ಆಪವನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅವನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೇ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದಾಗ, ಭೋ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಶತರೂಪೆಯು ಜನಿಸಿದಳು. ಆಕೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅತ್ಯಂತ ದುಷ್ಕರವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿ, ದೀಪ್ತತಪಸ್ವಿಯಾದ ಪುರುಷನನ್ನು

[1] ಅರಮನೆ ಪ್ರಕಾಶನದ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ "ಪ್ರಜೇಶ್ವರ ಮನುವಿಗೆ ಆಪವ ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಇದೆ" ಎಂದು ಇದೆ. ಆದರೆ ಶ್ಲೋಕಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಆಪವ ಪ್ರಜಾಪತಿ, ನಂತರ ಅವನು ಪಡೆದ ಪುರುಷ = ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಎಂಬ ರೀತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ ಇದೆ.

ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆದಳು. ಭೋ ವಿಪ್ರರೇ! ಆ ಪುರುಷನೇ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನು. ಅವನ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಹಾಯುಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ವೈರಾಜಪುರುಷನಾದ ಮನುವಿನಿಂದ ಶತರೂಪೆಯು ವೀರನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದಳು. ವೀರನಿಗೆ ಕರ್ದಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುತ್ರಿಯಾದ ಕಾಮ್ಯೆಯು ಪತ್ನಿಯಾದಳು. ಆ ಕಾಮ್ಯೆಯಿಂದ ಪ್ರಿಯವ್ರತ ಮತ್ತು ಉತ್ತಾನಪಾದ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅವಳಿಗೆ ಸಾಮ್ರಾಟ್, ಕುಕ್ಷಿ, ವಿರಾಟ್ ಮತ್ತು ಪ್ರಭು ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರೂ ಜನಿಸಿದರು.

ಉತ್ತಾನಪಾದಂ ಜಗ್ರಾಹ ಪುತ್ರಮತ್ರಿಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ।
ಉತ್ತಾನಪಾದಾಚ್ಚತುರಃ ಸೂನೃತಾ ಸುಷುವೇ ಸುತಾನ್ ॥ 7 ॥
ಧರ್ಮಸ್ಯ ಕನ್ಯಾ ಸುಶ್ರೋಣೀ ಸೂನೃತಾ ನಾಮ ವಿಶ್ರುತಾ ।
ಉತ್ಪನ್ನಾ ವಾಜಿಮೇಧೇನ ಧ್ರುವಸ್ಯ ಜನನೀ ಶುಭಾ ॥ 8 ॥
ಧ್ರುವಂ ಚ ಕೀರ್ತಿಮಂತಂ ಚ ಆಯುಷ್ಮಂತಂ ವಸುಂ ತಥಾ ।
ಉತ್ತಾನಪಾದೋಽಜನಯತ್ಸೂನೃತಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 9 ॥
ಧ್ರುವೋ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ತ್ರೀಣಿ ದಿವ್ಯಾನಿ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ತಪಸ್ತೇಪೇ ಮಹಾಭಾಗಃ ಪ್ರಾರ್ಥಯನ್ಸುಮಹದ್ಯಶಃ ॥ 10 ॥
ತಸ್ಮೈ ಬ್ರಹ್ಮಾ ದದೌ ಪ್ರೀತಃ ಸ್ಥಾನಮಾತ್ಮಸಮಂ ಪ್ರಭುಃ ।

ಅಚಲಂ ಚೈವ ಪುರತಃ ಸಪ್ತರ್ಷೀಣಾಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 11 ॥
ತಸ್ಯಾಭಿಮಾನಮೃದ್ಧಿಂ ಚ ಮಹಿಮಾನಂ ನಿರೀಕ್ಷ್ಯ ಚ ।
ದೇವಾಸುರಾಣಾಮಾಚಾರ್ಯಃ ಶ್ಲೋಕಂ ಪ್ರಾಗುಶನಾ ಜಗೌ ॥ 12 ॥
ಅಹೋಽಸ್ಯ ತಪಸೋ ವೀರ್ಯಮಹೋ ಶ್ರುತಮಹೋಽದ್ಭುತಮ್ ।
ಯಮದ್ಯ ಪುರತಃ ಕೃತ್ವಾ ಧ್ರುವಂ ಸಪ್ತರ್ಷಯಃ ಸ್ಥಿತಾಃ ॥ 13 ॥

ಅತ್ರಿ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಉತ್ತಾನಪಾದನನ್ನು ತನ್ನ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನು. ಉತ್ತಾನಪಾದನಿಗೆ ಧರ್ಮನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹಾಗೂ ಸುಂದರಿಯಾದ ಪುತ್ರಿ ಸೂನೃತೆಯು ಪತ್ನಿಯಾದಳು. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಆ ಶುಭಲಕ್ಷಣೆಯಾದ ಸೂನೃತೆಯೇ ಧ್ರುವನ ತಾಯಿಯಾದಳು. ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಉತ್ತಾನಪಾದನು ಸೂನೃತೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ರುವ, ಕೀರ್ತಿಮಂತ, ಆಯುಷ್ಮಂತ ಮತ್ತು ವಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ವರು ಪುತ್ರರನ್ನು ಪಡೆದನು. ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಮಹಾಭಾಗನೂ ಮಹಾಯಶಸ್ವಿಯೂ ಆದ ಧ್ರುವನು ಮೂರು ಸಾವಿರ ದಿವ್ಯವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದನು. ಅವನ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತನಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಗಿಂತ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ತನಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಅಚಲ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಐಶ್ವರ್ಯವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ದೇವಾಸುರರ ಆಚಾರ್ಯನಾದ ಉಶನನು ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿದನು: "ಅಹೋ!

ಇವನ ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಎಷ್ಟೊಂದು ಮಹತ್ತಾದುದು! ಅಹೋ! ಇವನ ಪರಾಕ್ರಮ ಎಷ್ಟೊಂದು ಅದ್ಭುತವಾದುದು! ಇಂದಿಗೆ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೇ ಧ್ರುವನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ!"

ತಸ್ಮಾಚ್ಛ್ಲಿಷ್ಟಿಂ ಚ ಭವ್ಯಂ ಚ ಧ್ರುವಾಚ್ಛಂಭುರ್ವ್ಯಜಾಯತ ।
ಶ್ಲಿಷ್ಟೇರಾಧತ್ತ ಸುಚ್ಛಾಯಾ ಪಂಚ ಪುತ್ರಾನಕಲ್ಮಷಾನ್ ॥ 14 ॥
ರಿಪುಂ ರಿಪುಂಜಯಂ ವೀರಂ ವೃಕಲಂ ವೃಕತೇಜಸಮ್ ।
ರಿಪೋರಾಧತ್ತ ಬೃಹತೀ ಚಕ್ಷುಷಂ ಸರ್ವತೇಜಸಮ್ ॥ 15 ॥
ಅಜೀಜನತ್ಪುಷ್ಕರಿಣ್ಯಾಂ ವೈರಿಣ್ಯಾಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಮನುಮ್ ।
ಪ್ರಜಾಪತೇರಾತ್ಮಜಾಯಾಂ ವೀರಣ್ಯಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ ॥ 16 ॥
ಮನೋರಜಾಯಂತ ದಶ ನಡ್ವಲಾಯಾಂ ಮಹೌಜಸಃ ।
ಕನ್ಯಾಯಾಂ ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲಾ ವೈರಾಜಸ್ಯ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ॥ 17 ॥
ಕುತ್ಸಃ ಪುರುಃ ಶತದ್ಯುಮ್ನಸ್ತಪಸ್ವೀ ಸತ್ಯವಾಕ್ಕವಿಃ ।
ಅಗ್ನಿಷ್ಟುದತಿರಾತ್ರಶ್ಚ ಸುದ್ಯುಮ್ನಶ್ಚೇತಿ ತೇ ನವ ॥ 18 ॥
ಅಭಿಮನ್ಯುಶ್ಚ ದಶಮೋ ನಡ್ವಲಾಯಾಂ ಮಹೌಜಸಃ ।

ಧ್ರುವನಿಂದ ಶ್ಲಿಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಭವ್ಯ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಶ್ಲಿಷ್ಟಿಗೆ ಸುಚ್ಛಾಯೆಯು ರಿಪು, ರಿಪುಂಜಯ, ವೀರ, ವೃಕಲ ಮತ್ತು ವೃಕತೇಜಸ್ ಎಂಬ ಐವರು ನಿಷ್ಕಳಂಕ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹೆತ್ತಳು. ರಿಪುವಿಗೆ

ಬೃಹತಿಯು ಸರ್ವತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಚಕ್ಷುಷನನ್ನು ಹೆತ್ತಳು. ಚಕ್ಷುಷನಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ವೀರಣ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನು ಜನಿಸಿದನು. ಭೋ ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲರೇ! ಮಹೌಜಸ್ವಿಯಾದ ಆ ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನುವಿಗೆ ವೈರಾಜ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿಯಾದ ನಡ್ವಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಅವರು ಕುತ್ಸ, ಪುರು, ಶತದ್ಯುಮ್ನ, ತಪಸ್ವಿ, ಸತ್ಯವಾಕ್, ಕವಿ, ಅಗ್ನಿಷ್ಟುತ್, ಅತಿರಾತ್ರ, ಸುದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ಹತ್ತನೆಯವನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು.

ಪುರೋರಜನಯತ್ಪುತ್ರಾನ್ಷಡಾಗ್ನೇಯೀ ಮಹಾಪ್ರಭಾನ್ ॥ 19 ॥
ಅಂಗಂ ಸುಮನಸಂ ಸ್ವಾತಿಂ ಕ್ರತುಮಂಗಿರಸಂ ಮಯಮ್ ।
ಅಂಗಾತ್ಸುನೀಥಾಪತ್ಯಂ ವೈ ವೇನಮೇಕಂ ವ್ಯಜಾಯತ ॥ 20 ॥
ಅಪಚಾರೇಣ ವೇನಸ್ಯ ಪ್ರಕೋಪಃ ಸುಮಹಾನಭೂತ್ ।
ಪ್ರಜಾರ್ಥಮೃಷಯೋ ಯಸ್ಯ ಮಮಂಥುರ್ದಕ್ಷಿಣಂ ಕರಮ್ ॥ 21 ॥
ವೇನಸ್ಯ ಮಥಿತೇ ಪಾಣೌ ಸಂಬಭೂವ ಮಹಾನ್ನೃಪಃ ।
ತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುನಯಃ ಪ್ರಾಹುರೇಷ ವೈ ಮುದಿತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ॥ 22 ॥
ಕರಿಷ್ಯತಿ ಮಹಾತೇಜಾ ಯಶಶ್ಚ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯತೇ ಮಹತ್ ।
ಸ ಧನ್ವೀ ಕವಚೀ ಜಾತೋ ಜ್ವಲಜ್ಜ್ವಲನಸನ್ನಿಭಃ ॥ 23 ॥

ಪುರುವಿಗೆ ಆಗ್ನೇಯಿಯು ಅಂಗ, ಸುಮನಸ್, ಸ್ವಾತಿ, ಕ್ರತು, ಅಂಗಿರಸ್

ಮತ್ತು ಮಯ ಎಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಹಾಪ್ರಭಾವಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹೆತ್ತಳು. ಅಂಗನಿಗೆ ಸುನೀಥೆಯಲ್ಲಿ ವೇನನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ವೇನನ ಅಧರ್ಮಾಚಾರಗಳಿಂದ ಮಹಾ ಪ್ರಕೋಪ ಉಂಟಾಯಿತು. ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಋಷಿಗಳು ಅವನ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಮಥಿಸಿದರು. ವೇನನ ಕೈ ಮಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಮಹಾರಾಜನೊಬ್ಬನು ಜನಿಸಿದನು. ಅವನನ್ನು ಕಂಡು ಹರ್ಷಗೊಂಡ ಮುನಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರು: "ಈ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯು ಮಹತ್ತಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುವನು.
ಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಇವನು ಧನುರ್ಧಾರಿಯೂ ಕವಚಧಾರಿಯೂ ಆಗಿ ಜನಿಸಿದ್ದಾನೆ."

ಪೃಥುರ್ವೈನ್ಯಸ್ತಥಾ ಚೇಮಾಂ ರರಕ್ಷ ಕ್ಷತ್ರಪೂರ್ವಜಃ ।
ರಾಜಸೂಯಾಭಿಷಿಕ್ತಾನಾಮಾದ್ಯಃ ಸ ವಸುಧಾಪತಿಃ ॥ 24 ॥
ತಸ್ಮಾಚ್ಚೈವ ಸಮುತ್ಪನ್ನೌ ನಿಪುಣೌ ಸೂತಮಾಗಧೌ ।
ತೇನೇಯಂ ಗೌರ್ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದುಗ್ಧಾ ಸಸ್ಯಾನಿ ಭೂಭೃತಾ ॥ 25 ॥
ಪ್ರಜಾನಾಂ ವೃತ್ತಿಕಾಮೇನ ದೇವೈಃ ಸರ್ಷಿಗಣೈಃ ಸಹ ।
ಪಿತೃಭಿರ್ದಾನವೈಶ್ಚೈವ ಗಂಧರ್ವೈರಪ್ಸರೋಗಣೈಃ ॥ 26 ॥
ಸರ್ಪೈಃ ಪುಣ್ಯಜನೈಶ್ಚೈವ ವೀರುದ್ಭಿಃ ಪರ್ವತೈಸ್ತಥಾ ।
ತೇಷು ತೇಷು ಚ ಪಾತ್ರೇಷು ದುಹ್ಯಮಾನಾ ವಸುಂಧರಾ ॥ 27 ॥

ಪ್ರಾದಾದ್ಯಥೇಪ್ಸಿತಂ ಕ್ಷೀರಂ ತೇನ ಪ್ರಾಣಾನಧಾರಯನ್ ।

ಆ ವೇನಪುತ್ರನಾದ ಪೃಥುವು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಆದಿಪುರುಷನಾಗಿ ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ರಾಜಸೂಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಪಡೆದ ರಾಜರಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಮೊದಲನೆಯ ವಸುಧಾಧಿಪತಿ. ಅವನಿಂದಲೇ ನಿಪುಣರಾದ ಸೂತ ಮತ್ತು ಮಾಗಧರು ಉತ್ಪನ್ನರಾದರು. ಭೋ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಪ್ರಜೆಗಳ ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಹಸುವಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಪೃಥುವು ಹಾಲು ಕರೆದನು. ಆಗ ದೇವತೆಗಳು, ಋಷಿಗಣಗಳು, ಪಿತೃಗಳು, ದಾನವರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರು, ಸರ್ಪಗಳು, ಪುಣ್ಯಜನರು (ಯಕ್ಷಾದಿಗಳು), ಔಷಧಿ-ವನಸ್ಪತಿಗಳು ಮತ್ತು ಪರ್ವತಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕರೆದರು. ಹೀಗೆ ಕರೆದ ಭೂಮಿದೇವಿಯು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅವರವರ ಇಚ್ಛೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹಾಲನ್ನು (ಅಥವಾ ಸಂಪತ್ತನ್ನು) ನೀಡಿದಳು. ಅದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದರು.

ಪೃಥೋಸ್ತು ಪುತ್ರೌ ಧರ್ಮಜ್ಞೌ ಯಜ್ಞಾಂತೇಽಂತರ್ಧಿಪಾತಿನೌ ॥ 28 ॥
ಶಿಖಂಡಿನೀ ಹವಿರ್ಧಾನಮಂತರ್ಧಾನಾದ್ವ್ಯಜಾಯತ ।
ಹವಿರ್ಧಾನಾತ್ಷಡಾಗ್ನೇಯೀ ಧಿಷಣಾಜನಯತ್ಸುತಾನ್ ॥ 29 ॥
ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷಂ ಶುಕ್ರಂ ಗಯಂ ಕೃಷ್ಣಂ ವ್ರಜಾಜಿನೌ ।

ಪೃಥುವಿಗೆ ಧರ್ಮಜ್ಞರಾದ ಅಂತರ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪಾತಿ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಪುತ್ರರು ಜನಿಸಿದರು. ಯಜ್ಞದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಇವರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಧಿಯಿಂದ ಶಿಖಂಡಿನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿರ್ಧಾನನು ಜನಿಸಿದನು. ಹವಿರ್ಧಾನನಿಗೆ ಆಗ್ನೇಯಿಯಾದ ಧಿಷಣೆಯು ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷ್, ಶುಕ್ರ, ಗಯ, ಕೃಷ್ಣ, ವ್ರಜ ಮತ್ತು ಅಜಿನ ಎಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹೆತ್ತಳು.

ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿರ್ಭಗವಾನ್ಮಹಾನಾಸೀತ್ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 30 ॥
ಹವಿರ್ಧಾನಾನ್ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಯೇನ ಸಂವರ್ಧಿತಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ।
ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿರ್ಭಗವಾನ್ಪೃಥಿವೀತಲಚಾರಿಣೀಃ ॥ 31 ॥
ಸಮುದ್ರತನಯಾಯಾಂ ತು ಕೃತದಾರೋಽಭವತ್ಪ್ರಭುಃ ।
ಮಹತಸ್ತಪಸಃ ಪಾರೇ ಸವರ್ಣಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 32 ॥
ಸವರ್ಣಾಧತ್ತ ಸಾಮುದ್ರೀ ದಶ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷಃ ।
ಸರ್ವಾನ್ಪ್ರಚೇತಸೋ ನಾಮ ಧನುರ್ವೇದಸ್ಯ ಪಾರಗಾನ್ ॥ 33 ॥

ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷನು ಮಹಾನ್ ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾಗಿದ್ದನು. ಭೋ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಹವಿರ್ಧಾನನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಅವನಿಂದಲೇ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದವು. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಪ್ರಭುವಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷನು ಮಹಾತಪಸ್ಸಿನ ಪರ್ಯವಸಾನದಲ್ಲಿ

ಸಮುದ್ರನ ಪುತ್ರಿಯಾದ ಸವರ್ಣೆಯನ್ನು ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಸಮುದ್ರಕುಮಾರಿಯಾದ ಸವರ್ಣೆಯು ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷನಿಗೆ ಧನುರ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತರಾದ, ಪ್ರಚೇತಸರು ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹೆತ್ತಳು.

ಅಪೃಥಗ್ಧರ್ಮಚರಣಾಸ್ತೇಽತಪ್ಯಂತ ಮಹತ್ತಪಃ ।
ದಶ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ಸಮುದ್ರಸಲಿಲೇಶಯಾಃ ॥ 34 ॥
ತಪಶ್ಚರತ್ಸು ಪೃಥಿವೀಂ ಪ್ರಚೇತಃಸು ಮಹೀರುಹಾಃ ।
ಅರಕ್ಷಮಾಣಾಮಾವವ್ರುರ್ಬಭೂವಾಥ ಪ್ರಜಾಕ್ಷಯಃ ॥ 35 ॥
ನಾಶಕನ್ಮಾರುತೋ ವಾತುಂ ವೃತಂ ಖಮಭವದ್ದ್ರುಮೈಃ ।
ದಶ ವರ್ಷಸಹಸ್ರಾಣಿ ನ ಶೇಕುಶ್ಚೇಷ್ಟಿತುಂ ಪ್ರಜಾಃ ॥ 36 ॥
ತದುಪಶ್ರುತ್ಯ ತಪಸಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಚೇತಸಃ ।
ಮುಖೇಭ್ಯೋ ವಾಯುಮಗ್ನಿಂ ಚ ಸಸೃಜುರ್ಜಾತಮನ್ಯವಃ ॥ 37 ॥
ಉನ್ಮೂಲಾನಥ ವೃಕ್ಷಾಂಸ್ತು ಕೃತ್ವಾ ವಾಯುರಶೋಷಯತ್ ।
ತಾನಗ್ನಿರದಹದ್ಘೋರ ಏವಮಾಸೀದ್ದ್ರುಮಕ್ಷಯಃ ॥ 38 ॥

ಆ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಸಹೋದರರು ಒಂದೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ, ಸಮುದ್ರದ ಜಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಮಹಾತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು. ಪ್ರಚೇತಸರು ಹೀಗೆ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ

ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಯಾರೂ ರಕ್ಷಿಸದ ಕಾರಣ ಮರಗಳು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದವು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳ ಕ್ಷಯ ಉಂಟಾಯಿತು. ಮರಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವೇ ಆವೃತವಾದುದರಿಂದ ಗಾಳಿಯು ಬೀಸಲಾರದೆ ಹೋಯಿತು. ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರಜೆಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಚೇತಸರು ಕೋಪಗೊಂಡರು. ತಪಸ್ಸಿನ ಬಲದಿಂದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮುಖಗಳಿಂದ ವಾಯುವನ್ನೂ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ ಹೊರಸೂಸಿದರು. ವಾಯುವು ಮರಗಳನ್ನು ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ ಒಣಗಿಸಿತು. ಬಳಿಕ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅವುಗಳನ್ನು ದಹಿಸಿತು. ಹೀಗೆ ವೃಕ್ಷಗಳ ಮಹಾ ವಿನಾಶ ಸಂಭವಿಸಿತು.

ದ್ರುಮಕ್ಷಯಮಥೋ ಬುದ್ಧ್ವಾ ಕಿಂಚಿಚ್ಛಿಷ್ಟೇಷು ಶಾಖಿಷು ।
ಉಪಗಮ್ಯಾಬ್ರವೀದೇತಾಂಸ್ತದಾ ಸೋಮಃ ಪ್ರಜಾಪತೀನ್ ॥ 39 ॥
ಕೋಪಂ ಯಚ್ಛತ ರಾಜಾನಃ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷಃ ।
ವೃಕ್ಷಶೂನ್ಯಾ ಕೃತಾ ಪೃಥ್ವೀ ಶಾಮ್ಯೇತಾಮಗ್ನಿಮಾರುತೌ ॥ 40 ॥
ರತ್ನಭೂತಾ ಚ ಕನ್ಯೇಯಂ ವೃಕ್ಷಾಣಾಂ ವರವರ್ಣಿನೀ ।
ಭವಿಷ್ಯಂ ಜಾನತಾ ತಾತ ಧೃತಾ ಗರ್ಭೇಣ ವೈ ಮಯಾ ॥ 41 ॥
ಮಾರಿಷಾ ನಾಮ ನಾಮ್ನೈಷಾ ವೃಕ್ಷಾಣಾಮಿತಿ ನಿರ್ಮಿತಾ ।

ಭಾರ್ಯಾ ವೋಽಸ್ತು ಮಹಾಭಾಗಾಃ ಸೋಮವಂಶವಿವರ್ಧಿನೀ ॥ 42 ॥
ಯುಷ್ಮಾಕಂ ತೇಜಸೋಽರ್ಧೇನ ಮಮ ಚಾರ್ಧೇನ ತೇಜಸಃ ।
ಅಸ್ಯಾಮುತ್ಪತ್ಸ್ಯತೇ ವಿದ್ವಾಂದಕ್ಷೋ ನಾಮ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 43 ॥
ಸ ಇಮಾಂ ದಗ್ಧಭೂಯಿಷ್ಠಾಂ ಯುಷ್ಮತ್ತೇಜೋಮಯೇನ ವೈ ।
ಅಗ್ನಿನಾಗ್ನಿಸಮೋ ಭೂಯಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸಂವರ್ಧಯಿಷ್ಯತಿ ॥ 44 ॥

ಮರಗಳ ನಾಶವನ್ನು ನೋಡಿ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಮರಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವಾಗ, ಪ್ರಜಾಪತಿಯಾದ ಸೋಮನು ಪ್ರಚೇತಸರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು: "ಓ ಪ್ರಾಚೀನಬರ್ಹಿಷನ ಪುತ್ರರಾದ ರಾಜರೇ! ನಿಮ್ಮ ಕೋಪವನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸಿರಿ. ಭೂಮಿಯು ವೃಕ್ಷಶೂನ್ಯವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸಿರಿ. ಈ ಕನ್ಯೆಯು ವೃಕ್ಷಗಳ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನವಾಗಿದ್ದು ಅಪೂರ್ವ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಮಕ್ಕಳೇ! ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದ ನಾನು ಅವಳನ್ನು ನನ್ನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ (ಗರ್ಭೇಣ = ಗರ್ಭದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿ) ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೆನು. ಇವಳ ಹೆಸರು ಮಾರಿಷಾ. ವೃಕ್ಷಗಳ ಪುತ್ರಿಯಾಗಿ ಇವಳು ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಮಹಾಭಾಗರೇ! ಇವಳನ್ನು ನಿಮ್ಮ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಿ. ಇವಳು ಸೋಮವಂಶವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವಳು. ನಿಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ನನ್ನ

ತೇಜಸ್ಸಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ಇವಳಲ್ಲಿ ದಕ್ಷ ಎಂಬ ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಜನಿಸುವನು. ನಿಮ್ಮ ತೇಜೋರೂಪದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅವನು ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿ ಪುನಃ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವನು."

ತತಃ ಸೋಮಸ್ಯ ವಚನಾಜ್ಜಗೃಹುಸ್ತೇ ಪ್ರಚೇತಸಃ ।
ಸಂಹೃತ್ಯ ಕೋಪಂ ವೃಕ್ಷೇಭ್ಯಃ ಪತ್ನೀಂ ಧರ್ಮೇಣ ಮಾರಿಷಾಮ್ ॥ 45 ॥
ದಶಭ್ಯಸ್ತು ಪ್ರಚೇತೋಭ್ಯೋ ಮಾರಿಷಾಯಾಂ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ।
ದಕ್ಷೋ ಜಜ್ಞೇ ಮಹಾತೇಜಾಃ ಸೋಮಸ್ಯಾಂಶೇನ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 46 ॥
ಅಚರಾಂಶ್ಚ ಚರಾಂಶ್ಚೈವ ದ್ವಿಪದೋಽಥ ಚತುಷ್ಪದಃ ।
ಸ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಮನಸಾ ದಕ್ಷಃ ಪಶ್ಚಾದಸೃಜತ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ 47 ॥
ದದೌ ದಶ ಸ ಧರ್ಮಾಯ ಕಶ್ಯಪಾಯ ತ್ರಯೋದಶ ।
ಶಿಷ್ಟಾಃ ಸೋಮಾಯ ರಾಜ್ಞೇ ಚ ನಕ್ಷತ್ರಾಖ್ಯಾ ದದೌ ಪ್ರಭುಃ ॥ 48 ॥
ತಾಸು ದೇವಾಃ ಖಗಾ ಗಾವೋ ನಾಗಾ ದಿತಿಜದಾನವಾಃ ।
ಗಂಧರ್ವಾಪ್ಸರಸಶ್ಚೈವ ಜಜ್ಞಿರೇಽನ್ಯಾಶ್ಚ ಜಾತಯಃ ॥ 49 ॥
ತತಃ ಪ್ರಭೃತಿ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರಾಃ ಪ್ರಜಾ ಮೈಥುನಸಂಭವಾಃ ।
ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ದರ್ಶನಾತ್ಸ್ಪರ್ಶಾತ್ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಪ್ರಜಾ ॥ 50 ॥

ನಂತರ ಸೋಮನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಪ್ರಚೇತಸರು ತಮ್ಮ ಕೋಪವನ್ನು

ಉಪಸಂಹರಿಸಿ, ವೃಕ್ಷಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಳಾದ ಮಾರಿಷೆಯನ್ನು ಧರ್ಮಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಆ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪ್ರಚೇತಸರಿಂದಲೂ ಸೋಮನ ಅಂಶದಿಂದಲೂ ಮಾರಿಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಪ್ರಜಾಪತಿ ದಕ್ಷನು ಜನಿಸಿದನು. ದಕ್ಷನು ಮೊದಲು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮಗಳನ್ನೂ, ದ್ವಿಪದ-ಚತುಷ್ಪದ ಜೀವಿಗಳನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ನಂತರ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವರಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ಧರ್ಮನಿಗೆ, ಹದಿಮೂರು ಮಂದಿಯನ್ನು ಕಶ್ಯಪನಿಗೆ, ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ರಾಜ ಸೋಮನಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಆ ಕನ್ಯೆಯರಿಂದ ದೇವತೆಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಗೋವುಗಳು, ನಾಗಗಳು, ದೈತ್ಯರು, ದಾನವರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರೆಯರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳು ಜನಿಸಿದವು. ಭೋ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರರೇ! ಅಂದಿನಿಂದ ಪ್ರಜೆಗಳು ಮೈಥುನಸಂಭವವಾಗಿ ಹುಟ್ಟತೊಡಗಿದವು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೂ, ದರ್ಶನದಿಂದಲೂ, ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಲೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ."

ಮುನಯ ಊಚುಃ ।

ದೇವಾನಾಂ ದಾನವಾನಾಂ ಚ ಗಂಧರ್ವೋರಗರಕ್ಷಸಾಮ್ ।

ಸಂಭವಸ್ತು ಶ್ರುತೋಽಸ್ಮಾಭಿರ್ದಕ್ಷಸ್ಯ ಚ ಮಹಾತ್ಮನಃ ॥ 51 ॥
ಅಂಗುಷ್ಠಾದ್ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಜಜ್ಞೇ ದಕ್ಷಃ ಕಿಲ ಶುಭವ್ರತಃ ।
ವಾಮಾಂಗುಷ್ಠಾತ್ತಥಾ ಚೈವಂ ತಸ್ಯ ಪತ್ನೀ ವ್ಯಜಾಯತ ॥ 52 ॥
ಕಥಂ ಪ್ರಾಚೇತಸತ್ವಂ ಸ ಪುನರ್ಲೇಭೇ ಮಹಾತಪಾಃ ।
ಏತಂ ನಃ ಸಂಶಯಂ ಸೂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತುಂ ತ್ವಮಿಹಾರ್ಹಸಿ ।
ದೌಹಿತ್ರಶ್ಚೈವ ಸೋಮಸ್ಯ ಕಥಂ ಶ್ವಶುರತಾಂ ಗತಃ ॥ 53 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: "ದೇವತೆಗಳು, ದಾನವರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಉರಗರು ಮತ್ತು ರಾಕ್ಷಸರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ, ಮಹಾತ್ಮನಾದ ದಕ್ಷನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಶುಭವ್ರತನಾದ ದಕ್ಷನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಬಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದನು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅವನ ಪತ್ನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಎಡ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಜನಿಸಿದಳು. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಆ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಯಾದ ದಕ್ಷನು ಮತ್ತೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರಚೇತಸರ ಪುತ್ರನಾದನು? ಇನ್ನೂ, ಸೋಮನ ದೌಹಿತ್ರನಾದ (ಮಗಳ ಮಗನಾದ) ಅವನು ಹೇಗೆ ಮತ್ತೆ ಸೋಮನಿಗೆ ಮಾವನಾದನು? ಸೂತನೇ! ಈ ನಮ್ಮ ಸಂಶಯವನ್ನು ನೀನು ನಿವಾರಿಸಬೇಕು."

ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಉವಾಚ ।
ಉತ್ಪತ್ತಿಶ್ಚ ನಿರೋಧಶ್ಚ ನಿತ್ಯಂ ಭೂತೇಷು ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।

ಋಷಯೋಽತ್ರ ನ ಮುಹ್ಯಂತಿ ವಿದ್ಯಾವಂತಶ್ಚ ಯೇ ಜನಾಃ ॥ 54 ॥
ಯುಗೇ ಯುಗೇ ಭವಂತ್ಯೇತೇ ಪುನರ್ದಕ್ಷಾದಯೋ ನೃಪಾಃ ।
ಪುನಶ್ಚೈವ ನಿರುಧ್ಯಂತೇ ವಿದ್ವಾಂಸ್ತತ್ರ ನ ಮುಹ್ಯತಿ ॥ 55 ॥
ಜ್ಯೈಷ್ಠ್ಯಂ ಕಾನಿಷ್ಠಮಪ್ಯೇಷಾಂ ಪೂರ್ವಂ ನಾಸೀದ್ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ತಪ ಏವ ಗರೀಯೋಽಭೂತ್ಪ್ರಭಾವಶ್ಚೈವ ಕಾರಣಮ್ ॥ 56 ॥
ಇಮಾಂ ವಿಸೃಷ್ಟಿಂ ದಕ್ಷಸ್ಯ ಯೋ ವಿದ್ಯಾತ್ಸಚರಾಚರಾಮ್ ।
ಪ್ರಜಾವಾನಾಯುರುತ್ತೀರ್ಣಃ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕೇ ಮಹೀಯತೇ ॥ 57 ॥

ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಹೇಳಿದನು: "ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಸಕಲ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಲಯವೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳೂ ವಿದ್ಯಾವಂತರೂ ಮೋಹಗೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ದಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪುರುಷರು ಯುಗಯುಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ[2] ಪುನಃ ಪುನಃ ಜನಿಸುತ್ತಾರೆ;

---

[2] ಇಲ್ಲಿ "ಯುಗೇ ಯುಗೇ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ, ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಯುಗ ಎಂಬ ಪದವು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ: ಕಾಲಖಂಡ, ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರ, ಕಲ್ಪ, ಮನ್ವಂತರ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸೃಷ್ಟಿ-ಪ್ರಳಯ ಚಕ್ರ ಎಂಬ ವಿಶಾಲ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಮುನಿಗಳ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ: "ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ದಕ್ಷನೇ ಮತ್ತೆ

ಪುನಃ ಲಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸನು ಸಂಶಯಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಭೋ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಹಿರಿಯ-ಕಿರಿಯ ಎಂಬ ಭೇದವಿರಲಿಲ್ಲ. ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದವು. ದಕ್ಷನ ಈ ಚರಾಚರಾತ್ಮಕ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರೋ ಅವರು ಸಂತಾನಸಂಪನ್ನರಾಗಿಯೂ

ಪ್ರಚೇತಸರ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಜನಿಸಿದನು?" ಎಂಬುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಲೋಮಹರ್ಷಣನು: "ಉತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಲಯವೂ ನಿತ್ಯ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಾದಿಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ; ಪುನಃ ಲಯ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ." ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ: ಯುಗೇ ಯುಗೇ = ಪ್ರತಿ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿಯೂ / ಪ್ರತಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ / ಪುನರಾವರ್ತಿತ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸಂದರ್ಭೋಚಿತ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕ: ಜ್ಯೈಷ್ಠ್ಯಂ ಕಾನಿಷ್ಠಮಪ್ಯೇಷಾಂ ಪೂರ್ವಂ ನಾಸೀದ್ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ । ಎಂಬುದು ಇದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷನು ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದನೋ, ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದನೋ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಅಪ್ರಸ್ತುತ; ಏಕೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರಗಳು ಪುನಃ ಪುನಃ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿನ 'ಯುಗೇ ಯುಗೇ' ಎಂಬ ಪದವು ಕೃತ-ತ್ರೇತಾ-ದ್ವಾಪರ-ಕಲಿ ಎಂಬ ಚತುರ್ಯುಗಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಲ್ಲ; ಪುನರಾವರ್ತಿತ ಸೃಷ್ಟಿ-ಲಯ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಲ್ಪಸೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ದೀರ್ಘಾಯುಷಿಗಳಾಗಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.[3]"

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಹ್ಮೇ ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನಂ ನಾಮ

---

[3] ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ತತ್ತ್ವವೆಂದರೆ: ಸೃಷ್ಟಿ ರೇಖೀಯ (linear) ಅಲ್ಲ; ಚಕ್ರಾಕಾರ (cyclical). ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರನಾದ ದಕ್ಷನೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚೇತಸರ ಪುತ್ರನಾಗಿ ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನೇ ಮುನಿಗಳ ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಲೋಮಹರ್ಷಣನು "ಉತ್ಪತ್ತಿ–ನಿರೋಧ" ಎಂಬ ಸೃಷ್ಟಿ-ಲಯ ಚಕ್ರದ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಇದು ನಮ್ಮ "ಸೃಷ್ಟಿ-ಕಾಲ-ಲಯ" ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಜನನವನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ-ರೇಖೀಯ ಘಟನೆಯಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಕಲ್ಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಪುನರಾವರ್ತಿಸುವ ವಿಶ್ವನಾಟಕದ ಪಾತ್ರಗಳ ಪುನಃಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಾಗಿ ನೋಡಬೇಕೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಕಾಲದ ಚಕ್ರಾಕಾರತೆ (cyclical time), ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪುನರಾವರ್ತನೆ (recurrent creation), ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಪುನಃಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ (re-manifestation of beings across kalpas) ಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲಭೂತ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಅಧ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ.

ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಆದಿಬ್ರಹ್ಮ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕಥನವರ್ಣನ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 5: ಮನ್ವಂತರಕೀರ್ತನಂ

ಋಷಯ ಊಚುಃ ।
ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಿಸ್ತರೇಣ ಮಹಾಮತೇ ।
ತೇಷಾಂ ಪೂರ್ವವಿಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಕೀರ್ತಯ ॥ 1 ॥
ಯಾವಂತೋ ಮನವಶ್ಚೈವ ಯಾವಂತಂ ಕಾಲಮೇವ ಚ ।
ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಭೋಃ ಸೂತ ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮ ತತ್ತ್ವತಃ ॥ 2 ॥

ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: “ಮಹಾಮತೇ! ಲೋಮಹರ್ಷಣನೇ! ಎಲ್ಲ ಮನ್ವಂತರಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸು. ಮನುಗಳು ಎಷ್ಟು ಮಂದಿ? ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮನ್ವಂತರದ ಕಾಲಾವಧಿ ಎಷ್ಟು? ಭೋ ಸೂತನೇ! ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತತ್ತ್ವತಃ (ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ) ಕೇಳಬಯಸುತ್ತೇವೆ.”

ಲೋಮಹರ್ಷಣ ಉವಾಚ ।
ನ ಶಕ್ಯೋ ವಿಸ್ತರೋ ವಿಪ್ರಾ ವಕ್ತುಂ ವರ್ಷಶತೈರಪಿ ।

ಮನ್ವಂತರಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಸಂಕ್ಷೇಪಾಚ್ಛೃಣುತ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 3 ॥
ಸ್ವಾಯಂಭುವೋ ಮನುಃ ಪೂರ್ವಂ ಮನುಃ ಸ್ವಾರೋಚಿಷಸ್ತಥಾ ।
ಉತ್ತಮಸ್ತಾಮಸಶ್ಚೈವ ರೈವತಶ್ಚಾಕ್ಷುಷಸ್ತಥಾ ॥ 4 ॥
ವೈವಸ್ವತಶ್ಚ ಭೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಮನುರುಚ್ಯತೇ ।
ಸಾವರ್ಣಿಶ್ಚ ಮನುಸ್ತದ್ವದ್ರೈಭ್ಯೋ ರೌಚ್ಯಸ್ತಥೈವ ಚ ॥ 5 ॥
ತಥೈವ ಮೇರುಸಾವರ್ಣ್ಯಶ್ಚತ್ವಾರೋ ಮನವಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ।
ಅತೀತಾ ವರ್ತಮಾನಾಶ್ಚ ತಥೈವಾನಾಗತಾ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 6 ॥
ಕೀರ್ತಿತಾ ಮನವಸ್ತುಭ್ಯಂ ಮಯೈವೈತೇ ಯಥಾ ಶ್ರುತಾಃ ।
ಋಷೀಂಸ್ತೇಷಾಂ ಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪುತ್ರಾಂದೇವಗಣಾಂಸ್ತಥಾ ॥ 7 ॥

ಲೋಮಹರ್ಷಣನು ಹೇಳಿದನು: “ವಿಪ್ರರೇ! ಎಲ್ಲ ಮನ್ವಂತರಗಳ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಹೇಳಿದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ, ದ್ವಿಜರೇ! ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೇಳಿರಿ. ಮೊದಲನೆಯವನು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನು. ನಂತರ ಸ್ವಾರೋಚಿಷ ಮನು, ಆಮೇಲೆ ಉತ್ತಮ, ತಾಮಸ, ರೈವತ ಮತ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನುಗಳು. ಭೋ ವಿಪ್ರರೇ! ಪ್ರಸ್ತುತ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ. ಅದರ ನಂತರ ಸಾವರ್ಣಿ ಮನು, ಬಳಿಕ ರೈಭ್ಯ ಮತ್ತು ರೌಚ್ಯ ಮನುಗಳು, ಹಾಗೂ ಮೇರುಸಾವರ್ಣಿ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ

ನಾಲ್ವರು ಮನುಗಳು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಳೆದ, ವರ್ತಮಾನ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯದ ಮನುಗಳನ್ನು ನಾನು ಶ್ರುತಿಪರಂಪರೆಯಂತೆ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿಸಿದೆನು. ಈಗ ಅವರವರ ಮನ್ವಂತರಗಳ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳನ್ನು, ಮನುಪುತ್ರರನ್ನು ಮತ್ತು ದೇವಗಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಮರೀಚಿರತ್ರಿರ್ಭಗವಾನಂಗಿರಾಃ ಪುಲಹಃ ಕ್ರತುಃ ।
ಪುಲಸ್ತ್ಯಶ್ಚ ವಸಿಷ್ಠಶ್ಚ ಸಪ್ತೈತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸುತಾಃ ॥ 8 ॥
ಉತ್ತರಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಥಾ ದ್ವಿಜಾಃ ಸಪ್ತರ್ಷಯಸ್ತಥಾ ।
ಆಗ್ನೀಧ್ರಶ್ಚಾಗ್ನಿಬಾಹುಶ್ಚ ಮೇಧ್ಯೋ ಮೇಧಾತಿಥಿರ್ವಸುಃ ॥ 9 ॥
ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಾನ್ ದ್ಯುತಿಮಾನ್ ಹವ್ಯಃ ಸವಲಃ ಪುತ್ರಸಂಜ್ಞಕಃ ।
ಮನೋಃ ಸ್ವಾಯಂಭುವಸ್ಯೈತೇ ದಶ ಪುತ್ರಾ ಮಹೌಜಸಃ ॥ 10 ॥
ಏತದ್ವೈ ಪ್ರಥಮಂ ವಿಪ್ರಾ ಮನ್ವಂತರಮುದಾಹೃತಮ್ ।

ವಿಪ್ರರೇ! ಇದು ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರ. ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಭಗವಾನ್ ಅಂಗಿರಸ್, ಪುಲಹ, ಕ್ರತು, ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ವಸಿಷ್ಠ – ಈ ಏಳು ಮಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರರು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ದ್ವಿಜರೇ! ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಇವರೇ ಆಗಿದ್ದರು. ಅಗ್ನೀಧ್ರ, ಅಗ್ನಿಬಾಹು, ಮೇಧ್ಯ, ಮೇಧಾತಿಥಿ, ವಸು, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮಾನ್, ದ್ಯುತಿಮಾನ್, ಹವ್ಯ, ಸವಲ

ಮತ್ತು ಪುತ್ರ ಎಂಬ ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳು ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಇದನ್ನೇ ಮೊದಲನೆಯ ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಔರ್ವೋ ವಸಿಷ್ಠಪುತ್ರಶ್ಚ ಸ್ತಂಬಃ ಕಶ್ಯಪ ಏವ ಚ ॥ 11 ॥
ಪ್ರಾಣೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚೈವ ದತ್ತೋಽತ್ರಿಶ್ಚ್ಯವನಸ್ತಥಾ ।
ಏತೇ ಮಹರ್ಷಯೋ ವಿಪ್ರಾ ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತಾ ಮಹಾವ್ರತಾಃ ॥ 12 ॥
ದೇವಾಶ್ಚ ತುಷಿತಾ ನಾಮ ಸ್ಮೃತಾಃ ಸ್ವಾರೋಚಿಷೇಽಂತರೇ ।
ಹವಿಘ್ನಃ ಸುಕೃತಿರ್ಜ್ಯೋತಿರಾಪೋ ಮೂರ್ತಿರಪಿ ಸ್ಮೃತಃ ॥ 13 ॥
ಪ್ರತೀತಶ್ಚ ನಭಸ್ಯಶ್ಚ ನಭ ಊರ್ಜಸ್ತಥೈವ ಚ ।
ಸ್ವಾರೋಚಿಷಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಸ್ತೇ ಮನೋರ್ವಿಪ್ರಾ ಮಹಾತ್ಮನಃ ॥ 14 ॥
ಕೀರ್ತಿತಾಃ ಪೃಥಿವೀಪಾಲಾ ಮಹಾವೀರ್ಯಪರಾಕ್ರಮಾಃ ।
ದ್ವಿತೀಯಮೇತತ್ಕಥಿತಂ ವಿಪ್ರಾ ಮನ್ವಂತರಂ ಮಯಾ ॥ 15 ॥

ಎರಡನೆಯ ಸ್ವಾರೋಚಿಷ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಔರ್ವ, ವಸಿಷ್ಠಪುತ್ರ ಶಕ್ತಿ, ಸ್ತಂಭ, ಕಶ್ಯಪ, ಪ್ರಾಣ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಮತ್ತು ಚ್ಯವನರು ಮಹಾವ್ರತಸಂಪನ್ನ ಮಹರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು ಎಂದು ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು 'ತುಷಿತರು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಹವಿಘ್ನ, ಸುಕೃತಿ, ಜ್ಯೋತಿ, ಆಪ,

ಮೂರ್ತಿ, ಪ್ರತೀತ, ನಭಸ್ಯ, ನಭ ಮತ್ತು ಊರ್ಜ ಎಂಬವರು ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಸ್ವಾರೋಚಿಷ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಮಹಾವೀರ್ಯಶಾಲಿಗಳೂ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಗಳೂ ಆದ ಭೂಪಾಲಕರಾಗಿದ್ದರು. ವಿಪ್ರರೇ! ಹೀಗೆ ಎರಡನೆಯ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ನಾನು ವಿವರಿಸಿದೆನು.

ಇದಂ ತೃತೀಯಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತದ್ಬುಧ್ಯಧ್ವಂ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ವಸಿಷ್ಠಪುತ್ರಾಃ ಸಪ್ತಾಽಽಸನ್ವಾಸಿಷ್ಠಾ ಇತಿ ವಿಶ್ರುತಾಃ ॥ 16 ॥
ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ ಸುತಾ ಊರ್ಜಾ ಜಾತಾಃ ಸುತೇಜಸಃ ।
ಋಷಯೋಽತ್ರ ಮಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕೀರ್ತ್ಯಮಾನಾನ್ನಿಬೋಧತ ॥ 17 ॥
ಔತ್ತಮೇಯಾನ್ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದಶ ಪುತ್ರಾನ್ಮನೋರಿಮಾನ್ ।
ಇಷ ಊರ್ಜಸ್ತನೂರ್ಜಸ್ತು ಮಧುರ್ಮಾಧವ ಏವ ಚ ॥ 18 ॥
ಶುಚಿಃ ಶುಕ್ರಃ ಸಹಶ್ಚೈವ ನಭಸ್ಯೋ ನಭ ಏವ ಚ ।
ಭಾನವಸ್ತತ್ರ ದೇವಾಶ್ಚ ಮನ್ವಂತರಮುದಾಹೃತಮ್ ॥ 19 ॥

ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಈಗ ಮೂರನೆಯ ಮನ್ವಂತರದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳಿರಿ. ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠನ ಪುತ್ರರಾದ ಏಳು ಮಂದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಇದ್ದರು. ಅವರು 'ವಾಸಿಷ್ಠರು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಅದೇ ರೀತಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ

ಪುತ್ರರಾದ, ಅಪಾರ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ 'ಊರ್ಜ'ರೆಂಬ ಋಷಿಗಳೂ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದರು. ಈಗ ಅವರ ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಉತ್ತಮ ಮನುವಿನ ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು: ಇಷ, ಊರ್ಜ, ತನೂರ್ಜ, ಮಧು, ಮಾಧವ, ಶುಚಿ, ಶುಕ್ರ, ಸಹ, ನಭಸ್ಯ ಮತ್ತು ನಭ. ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಭಾನುಗಳು ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಇದನ್ನೇ ಮೂರನೆಯ ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮನ್ವಂತರಂ ಚತುರ್ಥಂ ವಃ ಕಥಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಸಾಂಪ್ರತಮ್ ।
ಕಾವ್ಯಃ ಪೃಥುಸ್ತಥೈವಾಗ್ನಿರ್ಜಹ್ನುರ್ಧಾತಾ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 20 ॥
ಕಪೀವಾನಕಪೀವಾಂಶ್ಚ ತತ್ರ ಸಪ್ತರ್ಷಯೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಪುರಾಣೇ ಕೀರ್ತಿತಾ ವಿಪ್ರಾಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪೌತ್ರಾಶ್ಚ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 21 ॥
ತಥಾ ದೇವಗಣಾಶ್ಚೈವ ತಾಮಸಸ್ಯಾಂತರೇ ಮನೋಃ ।
ದ್ಯುತಿಸ್ತಪಸ್ಯಃ ಸುತಪಾಸ್ತಪೋಭೂತಃ ಸನಾತನಃ ॥ 22 ॥
ತಪೋರತಿರಕಲ್ಮಾಷಸ್ತನ್ವೀ ಧನ್ವೀ ಪರಂತಪಃ ।
ತಾಮಸಸ್ಯ ಮನೋರೇತೇ ದಶ ಪುತ್ರಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥ 23 ॥
ವಾಯುಪ್ರೋಕ್ತಾ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾಶ್ಚತುರ್ಥಂ ಚೈತದಂತರಮ್ ।
ದೇವಬಾಹುರ್ಯದುಧ್ರಶ್ಚ ಮುನಿರ್ವೇದಶಿರಾಸ್ತಥಾ ॥ 24 ॥
ಹಿರಣ್ಯರೋಮಾ ಪರ್ಜನ್ಯ ಊರ್ಧ್ವಬಾಹುಶ್ಚ ಸೋಮಜಃ ।
ಸತ್ಯನೇತ್ರಸ್ತಥಾತ್ರೇಯ ಏತೇ ಸಪ್ತರ್ಷಯೋಽಪರೇ ॥ 25 ॥

ದೇವಾಶ್ಚಾಭೂತರಜಸಸ್ತಥಾ ಪ್ರಕೃತಯಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ।
ವಾರಿಪ್ಲವಶ್ಚ ರೈಭ್ಯಶ್ಚ ಮನೋರಂತರಮುಚ್ಯತೇ ॥ 26 ॥
ಅಥ ಪುತ್ರಾನಿಮಾಂಸ್ತಸ್ಯ ಬುಧ್ಯಧ್ವಂ ಗದತೋ ಮಮ ।
ಧೃತಿಮಾನವ್ಯಯೋ ಯುಕ್ತಸ್ತತ್ತ್ವದರ್ಶೀ ನಿರುತ್ಸುಕಃ ॥ 27 ॥
ಆರಣ್ಯಶ್ಚ ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ ನಿರ್ಮೋಹಃ ಸತ್ಯವಾಕ್ಕೃತೀ ।
ರೈವತಸ್ಯ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾಃ ಪಂಚಮಂ ಚೈತದಂತರಮ್ ॥ 28 ॥

ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಈಗ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಾಮಸ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ, ಪೃಥು, ಅಗ್ನಿ, ಜಹ್ನು, ಧಾತೃ, ಕಪೀವಾನ್ ಮತ್ತು ಅಕಪೀವಾನ್ – ಈ ಏಳು ಮಂದಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ವಿಪ್ರರೇ! ಇವರ ಪುತ್ರರು ಮತ್ತು ಪೌತ್ರರ ವಂಶವಿವರಗಳು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ತಾಮಸ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ದೇವಗಣಗಳೂ ಇದ್ದರು. ದ್ಯುತಿ, ತಪಸ್ಯ, ಸುತಪ, ತಪೋಮೂರ್ತಿ (ಅಥವಾ ತಪೋಭೂತ), ಸನಾತನ, ತಪೋರತಿ, ಅಕಲ್ಮಾಷ, ತನ್ವೀ, ಧನ್ವೀ ಮತ್ತು ಪರಂತಪ – ಈ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ತಾಮಸ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆನು. ಐದನೆಯ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ದೇವಬಾಹು, ಯದುಧ್ರು, ಮುನಿ, ವೇದಶಿರಸ್, ಹಿರಣ್ಯರೋಮ, ಪರ್ಜನ್ಯ,

ಊರ್ಧ್ವಬಾಹು, ಸೋಮಜ ಮತ್ತು ಆತ್ರೇಯ – ಇವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಋಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಭೂತರಜಸರು ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ದೇವೀಗಣ) ಸಹ ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ವಾರಿಪ್ಲವ ಮತ್ತು ರೈಭ್ಯರು ಆ ಮನ್ವಂತರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಈಗ ಆ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ; ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳಿರಿ. ಧೃತಿಮಾನ್, ಅವ್ಯಯ, ಯುಕ್ತ, ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿ, ನಿರುತ್ಸುಕ, ಆರಣ್ಯ, ಪ್ರಕಾಶ, ನಿರ್ಮೋಹ, ಸತ್ಯವಾಕ್ ಮತ್ತು ಕೃತಿ – ಇವರು ರೈವತ ಮನುವಿನ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರು. ಇದನ್ನೇ ಐದನೆಯ ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಷಷ್ಠಂ ತು ಸಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ತದ್ಬುಧ್ಯಧ್ವಂ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ಭೃಗುರ್ನಭೋ ವಿವಸ್ವಾಂಶ್ಚ ಸುಧಾಮಾ ವಿರಜಾಸ್ತಥಾ ॥ 29 ॥
ಅತಿನಾಮಾ ಸಹಿಷ್ಣುಶ್ಚ ಸಪ್ತೈತೇ ಚ ಮಹರ್ಷಯಃ ।
ಚಾಕ್ಷುಷಸ್ಯಾಂತರೇ ವಿಪ್ರಾ ಮನೋರ್ದೇವಾಸ್ತ್ವಿಮೇ ಸ್ಮೃತಾಃ ॥ 30 ॥
ಆಬಾಲಪ್ರಥಿತಾಸ್ತೇ ವೈ ಪೃಥಕ್ತ್ವೇನ ದಿವೌಕಸಃ ।
ಲೇಖಾಶ್ಚ ನಾಮತೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಪಂಚ ದೇವಗಣಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ॥ 31 ॥
ಋಷೇರಂಗಿರಸಃ ಪುತ್ರಾ ಮಹಾತ್ಮಾನೋ ಮಹೌಜಸಃ ।
ನಾಡ್ವಲೇಯಾ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ದಶ ಪುತ್ರಾಸ್ತು ವಿಶ್ರುತಾಃ ॥ 32 ॥
ರುರುಪ್ರಭೃತಯೋ ವಿಪ್ರಾಶ್ಚಾಕ್ಷುಷಸ್ಯಾಂತರೇ ಮನೋಃ ।

ಷಷ್ಠಂ ಮನ್ವಂತರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸಪ್ತಮಂ ತು ನಿಬೋಧತ ॥ 33 ॥

ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಈಗ ಆರನೆಯ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ. ಅದನ್ನು ಗಮನವಿಟ್ಟು ಕೇಳಿರಿ. ಭೃಗು, ನಭ, ವಿವಸ್ವಾನ್, ಸುಧಾಮ, ವಿರಜ, ಅತಿನಾಮ ಮತ್ತು ಸಹಿಷ್ಣು – ಈ ಏಳು ಮಂದಿ ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ವಿಪ್ರರೇ! ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ 'ಲೇಖ'ರೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ದೇವಗಣಗಳು ಇದ್ದರು. ಅವರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಗಣಗಳಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಹಾತ್ಮರೂ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳೂ ಆದ ಅಂಗಿರಸ ಋಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಆ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ರುರು ಮೊದಲಾದ ನಾಡ್ವಲೇಯರು ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನುವಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಪುತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಆರನೆಯ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದೆನು; ಈಗ ಏಳನೆಯ ಮನ್ವಂತರವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ.

ಅತ್ರಿರ್ವಸಿಷ್ಠೋ ಭಗವಾನ್ಕಶ್ಯಪಶ್ಚ ಮಹಾನೃಷಿಃ ।
ಗೌತಮೋಽಥ ಭರದ್ವಾಜೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಸ್ತಥೈವ ಚ ॥ 34 ॥
ತಥೈವ ಪುತ್ರೋ ಭಗವಾನೃಚೀಕಸ್ಯ ಮಹಾತ್ಮನಃ ।
ಸಪ್ತಮೋ ಜಮದಗ್ನಿಶ್ಚ ಋಷಯಃ ಸಾಂಪ್ರತಂ ದಿವಿ ॥ 35 ॥
ಸಾಧ್ಯಾ ರುದ್ರಾಶ್ಚ ವಿಶ್ವೇ ಚ ವಸವೋ ಮರುತಸ್ತಥಾ ।

ಆದಿತ್ಯಾಶ್ಚಾಶ್ವಿನೌ ಚಾಪಿ ದೇವೌ ವೈವಸ್ವತೌ ಸ್ಮೃತೌ ॥ 36 ॥
ಮನೋರ್ವೈವಸ್ವತಸ್ಯೈತೇ ವರ್ತಂತೇ ಸಾಂಪ್ರತೇಽಂತರೇ ।
ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಪ್ರಮುಖಾಶ್ಚೈವ ದಶ ಪುತ್ರಾ ಮಹಾತ್ಮನಃ ॥ 37 ॥
ಏತೇಷಾಂ ಕೀರ್ತಿತಾನಾಂ ತು ಮಹರ್ಷೀಣಾಂ ಮಹೌಜಸಾಮ್ ।
ತೇಷಾಂ ಪುತ್ರಾಶ್ಚ ಪೌತ್ರಾಶ್ಚ ದಿಕ್ಷು ಸರ್ವಾಸು ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 38 ॥

ಅತ್ರಿ, ಭಗವಾನ್ ವಸಿಷ್ಠ, ಮಹರ್ಷಿ ಕಶ್ಯಪ, ಗೌತಮ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಹಾಗೂ ಮಹಾತ್ಮನಾದ ಋಚೀಕನ ಪುತ್ರನಾದ ಭಗವಾನ್ ಜಮದಗ್ನಿ – ಇವರು ಈಗಿನ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ[1]. ಸಾಧ್ಯರು, ರುದ್ರರು, ವಿಶ್ವದೇವರು, ವಸುಗಳು,

---

[1] ಇಲ್ಲಿ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಾಗಿ: ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ, ಗೌತಮ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ ಎಂಬ ಪಟ್ಟಿ ಬಂದಿದೆ. ಇದೇ ಪಟ್ಟಿ ಭಾರತೀಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಮತ್ತು ಖಗೋಳಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲ (Ursa Major) ದ ಏಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪಟ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶ್ಲೋಕ 35 ರ: ಋಷಯಃ ಸಾಂಪ್ರತಂ ದಿವಿ ಎಂಬ ಮಾತು ಕೇವಲ ರೂಪಕವಲ್ಲ; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸುವ ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲದೊಂದಿಗೆ ಈ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನಿಮ್ಮ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿರುವ: “ಈಗ

ಮರುತ್ತರು, ಆದಿತ್ಯರು ಹಾಗೂ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು – ಇವರು ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದ ದೇವಗಣಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರು. ಈ ದೇವಗಣಗಳು ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಥಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವನ್ನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹತ್ತು ಮಂದಿ ಮಹಾತ್ಮರು ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾಗಿದ್ದರು. ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಈ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಪುತ್ರರೂ ಪೌತ್ರರೂ ಎಲ್ಲಾ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮನ್ವಂತರೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಾಗಾಸನ್ಸಪ್ತ ಸಪ್ತಕಾಃ ।
ಲೋಕೇ ಧರ್ಮವ್ಯವಸ್ಥಾರ್ಥಂ ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಣಾಯ ಚ ॥ 39 ॥
ಮನ್ವಂತರೇ ವ್ಯತಿಕ್ರಾಂತೇ ಚತ್ವಾರಃ ಸಪ್ತಕಾ ಗಣಾಃ ।
ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮ ದಿವಂ ಯಾಂತಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಮನಾಮಯಮ್ ॥ 40 ॥
ತತೋಽನ್ಯೇ ತಪಸಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸ್ಥಾನಂ ತತ್ಪೂರಯಂತ್ಯುತ ।
ಅತೀತಾ ವರ್ತಮಾನಾಶ್ಚ ಕ್ರಮೇಣೈತೇನ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 41 ॥

ಎಲ್ಲ ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಧರ್ಮವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಲೋಕಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಏಳು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು

ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

(ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು) ನಿಯೋಜಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಮನ್ವಂತರವು ಕಳೆದುಹೋದಾಗ ಆ ಏಳು ಋಷಿಗಳ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಗಣಗಳು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ದುಃಖರಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಇತರ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಅವರ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಕಳೆದವರೂ ಈಗಿರುವವರೂ ಇದೇ ಕ್ರಮದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದರ ನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅನಾಗತಾಶ್ಚ ಸಪ್ತೈತೇ ಸ್ಮೃತಾ ದಿವಿ ಮಹರ್ಷಯಃ ।
ಮನೋರಂತರಮಾಸಾದ್ಯ ಸಾವರ್ಣಸ್ಯೇಹ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 42 ॥
ರಾಮೋ ವ್ಯಾಸಸ್ತಥಾಽಽತ್ರೇಯೋ ದೀಪ್ತಿಮಂತೋ ಬಹುಶ್ರುತಾಃ ।
ಭಾರದ್ವಾಜಸ್ತಥಾ ದ್ರೌಣಿರಶ್ವತ್ಥಾಮಾ ಮಹಾದ್ಯುತಿಃ ॥ 43 ॥
ಗೌತಮಶ್ಚಾಜರಶ್ಚೈವ ಶರದ್ವಾನ್ನಾಮ ಗೌತಮಃ ।
ಕೌಶಿಕೋ ಗಾಲವಶ್ಚೈವ ಔರ್ವಃ ಕಾಶ್ಯಪ ಏವ ಚ ॥ 44 ॥
ಏತೇ ಸಪ್ತ ಮಹಾತ್ಮಾನೋ ಭವಿಷ್ಯಾ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ।
ವೈರೀ ಚೈವಾಧ್ವರೀವಾಂಶ್ಚ ಶಮನೋ ಧೃತಿಮಾನ್ವಸುಃ ॥ 45 ॥
ಅರಿಷ್ಟಶ್ಚಾಪ್ಯಧೃಷ್ಟಶ್ಚ ವಾಜೀ ಸುಮತಿರೇವ ಚ ।
ಸಾವರ್ಣಸ್ಯ ಮನೋಃ ಪುತ್ರಾ ಭವಿಷ್ಯಾ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 46 ॥

ಏತೇಷಾಂ ಕಲ್ಯಮುತ್ಥಾಯ ಕೀರ್ತನಾತ್ಸುಖಮೇಧತೇ ।
ಯಶಶ್ಚಾಽಽಪ್ನೋತಿ ಸುಮಹದಾಯುಷ್ಮಾಂಶ್ಚ ಭವೇನ್ನರಃ ॥ 47 ॥

ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಈ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ನಿರ್ಗಮಿಸಿದ ಬಳಿಕ, ಸಾವರ್ಣಿ ಮನ್ವಂತರವು ಬಂದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು. ಪರಶುರಾಮ, ವ್ಯಾಸ, ಆತ್ರೇಯ, ದೀಪ್ತಿಮಾನ್, ಬಹುಶ್ರುತ, ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರದ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿ ದ್ರೌಣಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಗೌತಮಗೋತ್ರದ ಅಜರ, ಶರದ್ವಾನ್ ಗೌತಮ, ಕೌಶಿಕಗೋತ್ರದ ಗಾಲವ, ಹಾಗೂ ಕಾಶ್ಯಪಗೋತ್ರದ ಔರ್ವ – ಇವರು ಭವಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮ ಮುನಿಗಳಾಗುವರು[2]. ವೈರೀ, ಅಧ್ವರೀವಾನ್, ಶಮನ, ಧೃತಿಮಾನ್, ವಸು, ಅರಿಷ್ಟ, ಅಧೃಷ್ಟ, ವಾಜೀ ಮತ್ತು ಸುಮತಿ – ಇವರು ಸಾವರ್ಣಿ ಮನುವಿನ ಪುತ್ರರಾಗುವರು. ಯಾರು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ;

---

[2] ಶ್ಲೋಕ 43–44 ರಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿದರೆ: ರಾಮ (ಪರಶುರಾಮ), ವ್ಯಾಸ, ಆತ್ರೇಯ, ದೀಪ್ತಿಮಾನ್, ಬಹುಶ್ರುತ, ಭಾರದ್ವಾಜ (ಅಥವಾ ಭಾರದ್ವಾಜಗೋತ್ರೀಯ), ದ್ರೌಣಿ (ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ), ಅಜರ, ಶರದ್ವಾನ್ ಗೌತಮ, ಗಾಲವ, ಔರ್ವ, ಕಾಶ್ಯಪ ಎಂಬಂತೆ ಏಳಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಸರುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಠಭ್ರಂಶ ಅಥವಾ ಪಾಠಸಂಕರಣೆ ಇರುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ.

ಮಹತ್ತಾದ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ; ದೀರ್ಘಾಯುಷಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಏತಾನ್ಯುಕ್ತಾನಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಚ ತತ್ತ್ವತಃ ।
ಮನ್ವಂತರಾಣಿ ಸಂಕ್ಷೇಪಾಚ್ಛೃಣುತಾನಾಗತಾನ್ಯಪಿ ॥ 48 ॥
ಸಾವರ್ಣಾ ಮನವೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಪಂಚ ತಾಂಶ್ಚ ನಿಬೋಧತ ।
ಏಕೋ ವೈವಸ್ವತಸ್ತೇಷಾಂ ಚತ್ವಾರಸ್ತು ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ॥ 49 ॥
ಪರಮೇಷ್ಠಿಸುತಾ ವಿಪ್ರಾ ಮೇರುಸಾವರ್ಣ್ಯತಾಂ ಗತಾಃ ।
ದಕ್ಷಸ್ಯೈತೇ ಹಿ ದೌಹಿತ್ರಾಃ ಪ್ರಿಯಾಯಾಸ್ತನಯಾ ನೃಪಾಃ ॥ 50 ॥
ಮಹತಾ ತಪಸಾ ಯುಕ್ತಾ ಮೇರುಪೃಷ್ಠೇ ಮಹೌಜಸಃ ।
ರುಚೇಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ ಪುತ್ರೋ ರೌಚ್ಯೋ ನಾಮ ಮನುಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥ 51 ॥
ಭೂತ್ಯಾಂ ಚೋತ್ಪಾದಿತೋ ದೇವ್ಯಾಂ ಭೌತ್ಯೋ ನಾಮ ರುಚೇಃ ಸುತಃ ।
ಅನಾಗತಾಶ್ಚ ಸಪ್ತೈತೇ ಕಲ್ಪೇಽಸ್ಮಿನ್ಮನವಃ ಸ್ಮೃತಾಃ ॥ 52 ॥
ತೈರಿಯಂ ಪೃಥಿವೀ ಸರ್ವಾ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾ ಸಪತ್ತನಾ ।
ಪೂರ್ಣಂ ಯುಗಸಹಸ್ರಂ ತು ಪರಿಪಾಲ್ಯಾ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 53 ॥
ಪ್ರಜಾಪತಿಶ್ಚ ತಪಸಾ ಸಂಹಾರಂ ತೇಷು ನಿತ್ಯಶಃ ।
ಯುಗಾನಿ ಸಪ್ತತಿಸ್ತಾನಿ ಸಾಗ್ರಾಣಿ ಕಥಿತಾನಿ ಚ ॥ 54 ॥
ಕೃತತ್ರೇತಾದಿಯುಕ್ತಾನಿ ಮನೋರಂತರಮುಚ್ಯತೇ ।
ಚತುರ್ದಶೈತೇ ಮನವಃ ಕಥಿತಾಃ ಕೀರ್ತಿವರ್ಧನಾಃ ॥ 55 ॥
ವೇದೇಷು ಸಪುರಾಣೇಷು ಸರ್ವೇಷು ಪ್ರಭವಿಷ್ಣವಃ ।

ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪತಯೋ ವಿಪ್ರಾ ಧನ್ಯಮೇಷಾಂ ಪ್ರಕೀರ್ತನಮ್ ॥ 56 ॥

ಭೋ ವಿಪ್ರರೇ! ಈ ರೀತಿ ಕಳೆದ ಏಳು[3] ಮನ್ವಂತರಗಳನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೆನು. ಈಗ ಮುಂದೆ ಬರಲಿರುವ ಮನ್ವಂತರಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಕೇಳಿರಿ. ವಿಪ್ರರೇ! ಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಮನುಗಳು ಐದು ಮಂದಿ. ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ವೈವಸ್ವತನ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗಿದ್ದು, ಉಳಿದ ನಾಲ್ವರು ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ವಂಶಜರು. ವಿಪ್ರರೇ! ಪರಮೇಷ್ಠಿ (ಬ್ರಹ್ಮ) ಯ ಪುತ್ರರಾದ ಅವರು ಮೇರುಸಾವರ್ಣಿಗಳು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯ ಪುತ್ರಿ ಪ್ರಿಯೆಯ[4] ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳಾಗಿದ್ದರು. ಅವರು ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಗಳಾಗಿ ಮೇರುಪರ್ವತದ ಶಿಖರದಲ್ಲಿ ಮಹಾತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು. ಪ್ರಜಾಪತಿ ರುಚಿಯ ಪುತ್ರನು ರೌಚ್ಯ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮನುವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಭೂತಿ ಎಂಬ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ರುಚಿಯ ಪುತ್ರನು ಭೌತ್ಯನೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈ

[3] ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಎಂಟು ಮನ್ವಂತರಗಳ ಕುರಿತ ವರ್ಣನೆಯು ಬಂದಿದೆ.

[4] ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಪುತ್ರಿ ಪ್ರಿಯೆಯು ಧರ್ಮನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿದ್ದಳು. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಧರ್ಮನದೇ?

ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಬರಲಿರುವ ಏಳು ಮಂದಿ ಮನುಗಳು ಇವರೇ. ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಇವರು ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳು ಮತ್ತು ನಗರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ಸಮಸ್ತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಮನ್ವಂತರದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ ಆಳುವರು. ಪ್ರತಿ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯ ನಿಯಮದಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರದ ಕ್ರಮ ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಯುಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಎಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಮಹಾಯುಗಗಳು ಹಾಗೂ ಅದರ ಹೆಚ್ಚುವರಿ ಸಂಧಿಕಾಲವು ಒಂದು ಮನ್ವಂತರವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿವರ್ಧಕರಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದೆನು. ವಿಪ್ರರೇ! ಇವರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಯು ಮಹಾಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾಗಿದೆ.

ಮನ್ವಂತರೇಷು ಸಂಹಾರಾಃ ಸಂಹಾರಾಂತೇಷು ಸಂಭವಾಃ ।
ನ ಶಕ್ಯತೇಽಂತಸ್ತೇಷಾಂ ವೈ ವಕ್ತುಂ ವರ್ಷಶತೈರಪಿ ॥ 57 ॥
ವಿಸರ್ಗಸ್ಯ ಪ್ರಜಾನಾಂ ವೈ ಸಂಹಾರಸ್ಯ ಚ ಭೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಮನ್ವಂತರೇಷು ಸಂಹಾರಾಃ ಶ್ರೂಯಂತೇ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮಾಃ ॥ 58 ॥
ಸಶೇಷಾಸ್ತತ್ರ ತಿಷ್ಠಂತಿ ದೇವಾಃ ಸಪ್ತರ್ಷಿಭಿಃ ಸಹ ।

ತಪಸಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೇಣ ಶ್ರುತೇನ ಚ ಸಮನ್ವಿತಾಃ ॥ 59 ॥

ದ್ವಿಜಸತ್ತಮರೇ! ಮನ್ವಂತರಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಹಾರಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ; ಆ ಸಂಹಾರಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿವರವನ್ನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಹೇಳಿದರೂ ವಿವರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಭೋ ದ್ವಿಜರೇ! ಪ್ರಜೆಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಂಹಾರದ ಈ ಕ್ರಮವು ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೊಡನೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ತಪಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿ-ಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ಸಮನ್ವಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ಣೇ ಯುಗಸಹಸ್ರೇ ತು ಕಲ್ಪೋ ನಿಃಶೇಷ ಉಚ್ಯತೇ ।
ತತ್ರ ಭೂತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ದಗ್ಧಾನ್ಯಾದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಭಿಃ ॥ 60 ॥
ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಗ್ರತಃ ಕೃತ್ವಾ ಸಹಾಽಽದಿತ್ಯಗಣೈರ್ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಸುರಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಹರಿನಾರಾಯಣಂ ಪ್ರಭುಮ್ ॥ 61 ॥
ಸ್ರಷ್ಟಾರಂ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಕಲ್ಪಾಂತೇಷು ಪುನಃ ಪುನಃ ।
ಅವ್ಯಕ್ತಃ ಶಾಶ್ವತೋ ದೇವಸ್ತಸ್ಯ ಸರ್ವಮಿದಂ ಜಗತ್ ॥ 62 ॥

ಸಾವಿರ ಮಹಾಯುಗಗಳು ಪೂರ್ಣಗೊಂಡಾಗ ಕಲ್ಪದ ಅಂತ್ಯ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳೂ ಆದಿತ್ಯನ ತೀವ್ರ

ಕಿರಣಗಳಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ದ್ವಿಜರೇ! ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮುನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವತೆಗಳು ಆದಿತ್ಯಗಣಗಳೊಡನೆ ಸುರಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಪ್ರಭು ಹರಿನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವನೇ ಸರ್ವಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು. ಕಲ್ಪಾಂತಗಳ ಬಳಿಕ ಪುನಃ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ. ಅವ್ಯಕ್ತನೂ ಶಾಶ್ವತನೂ ಆದ ಆ ದೇವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದೆ.

ಅತ್ರ ವಃ ಕೀರ್ತಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮನೋರ್ವೈವಸ್ವತಸ್ಯ ವೈ ।
ವಿಸರ್ಗಂ ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲಾಃ ಸಾಂಪ್ರತಸ್ಯ ಮಹಾದ್ಯುತೇಃ ॥ 63 ॥
ಅತ್ರ ವಂಶಪ್ರಸಂಗೇನ ಕಥ್ಯಮಾನಂ ಪುರಾತನಮ್ ।
ಯತ್ರೋತ್ಪನ್ನೋ ಮಹಾತ್ಮಾ ಸ ಹರಿರ್ವೃಷ್ಣಿಕುಲೇ ಪ್ರಭುಃ ॥ 64 ॥

ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲರೇ! ಈಗ ನಾನು ಪ್ರಸ್ತುತ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಹಾತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಸೃಷ್ಟಿವಿವರಣೆಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪುರಾತನ ವಂಶಕಥೆಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ, ಯಾವ ವಂಶದಲ್ಲಿ ವೃಷ್ಣಿಕುಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮನೂ ಪ್ರಭುವೂ ಆದ ಹರಿಯು ಅವತರಿಸಿದನೋ, ಆ ಪುರಾತನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಈಗ ವರ್ಣಿಸುತ್ತೇನೆ."

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮನ್ವಂತರಕೀರ್ತನಂ ನಾಮ

ಪಂಚಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮನ್ವಂತರಕೀರ್ತನ ಎನ್ನುವ ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 230: ಭವಿಷ್ಯಕಥನಂ

ಮುನಯ ಊಚುಃ ।
ಅಸ್ಮಾಭಿಸ್ತು ಶ್ರುತಂ ವ್ಯಾಸ ಯತ್ತ್ವಯಾ ಸಮುದಾಹೃತಮ್ ।
ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಾಶ್ರಿತಂ ಪುಣ್ಯಂ ಮಾಯಾ ವಿಷ್ಣೋಶ್ಚ ದುರ್ವಿದಾ ॥ 1 ॥
ಶ್ರೋತುಮಿಚ್ಛಾಮಹೇ ತ್ವತ್ತೋ ಯಥಾವದುಪಸಂಹೃತಿಮ್ ।
ಮಹಾಪ್ರಲಯಸಂಜ್ಞಾಂ ಚ ಕಲ್ಪಾಂತೇ ಚ ಮಹಾಮುನೇ ॥ 2 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: "ವ್ಯಾಸ! ಮಹಾಮುನೇ! ನೀನು ನಮಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದುರವಗಾಹವಾದ ಮಾಯೆಯನ್ನೂ ಅವನ ಪವಿತ್ರ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿದ್ದೀಯ. ಈಗ ಕಲ್ಪಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ 'ಮಹಾಪ್ರಲಯ'ವೆಂಬ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಸು."

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ ।
ಶ್ರೂಯತಾಂ ಭೋ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಯಥಾವದನುಸಂಹೃತಿಃ ।

ಕಲ್ಪಾಂತೇ ಪ್ರಾಕೃತೇ ಚೈವ ಪ್ರಲಯೇ ಜಾಯತೇ ಯಥಾ ॥ 3 ॥
ಅಹೋರಾತ್ರಂ ಪಿತೄಣಾಂ ತು ಮಾಸೋಽಬ್ದಂ ತ್ರಿದಿವೌಕಸಾಮ್ ।
ಚತುರ್ಯುಗಸಹಸ್ರೇ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಹರ್ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 4 ॥
ಕೃತಂ ತ್ರೇತಾ ದ್ವಾಪರಂ ಚ ಕಲಿಶ್ಚೇತಿ ಚತುರ್ಯುಗಮ್ ।
ದೈವೈರ್ವರ್ಷಸಹಸ್ರೈಸ್ತು ತದ್ದ್ವಾದಶಭಿರುಚ್ಯತೇ ॥ 5 ॥
ಚತುರ್ಯುಗಾಣ್ಯಶೇಷಾಣಿ ಸದೃಶಾನಿ ಸ್ವರೂಪತಃ ।
ಆದ್ಯಂ ಕೃತಯುಗಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮುನಯೋಽಂತ್ಯಂ ತಥಾ ಕಲಿಮ್ ॥ 6 ॥
ಆದ್ಯೇ ಕೃತಯುಗೇ ಸರ್ಗೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕ್ರಿಯತೇ ಯತಃ ।
ಕ್ರಿಯತೇ ಚೋಪಸಂಹಾರಸ್ತಥಾಂತೇಽಪಿ ಕಲೌ ಯುಗೇ ॥ 7 ॥

ವ್ಯಾಸನು ಹೇಳಿದನು: "ಭೋ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಕಲ್ಪಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಲಯವು ಹೇಗೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಕೇಳಿರಿ. ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ವರ್ಷವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ – ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಅವಧಿ ದೇವತೆಗಳ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳು. ಇಂತಹ

ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಇದೇ ಸ್ವರೂಪದ ಚಕ್ರಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ಕೃತಯುಗ, ಕೊನೆಯದು ಕಲಿಯುಗ. ಕೃತಯುಗದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ; ಕಲಿಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಮುನಯ ಊಚುಃ ।
ಕಲೇಃ ಸ್ವರೂಪಂ ಭಗವನ್ವಿಸ್ತರಾದ್ವಕ್ತುಮರ್ಹಸಿ ।
ಧರ್ಮಶ್ಚತುಷ್ಪಾದ್ಭಗವಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ವೈಕಲ್ಯಮೃಚ್ಛತಿ ॥ 8 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: “ಭಗವನ್! ಕಲಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದ್ದ ಭಗವಾನ್ ಧರ್ಮನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನಲ್ಲವೇ?”

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ ।
ಕಲಿಸ್ವರೂಪಂ ಭೋ ವಿಪ್ರಾ ಯತ್ಪೃಚ್ಛಧ್ವಂ ಮಮಾನಘಾಃ ।
ನಿಬೋಧಧ್ವಂ ಸಮಾಸೇನ ವರ್ತತೇ ಯನ್ಮಹತ್ತರಮ್ ॥ 9 ॥
ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರವತೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿರ್ನ ಕಲೌ ನೃಣಾಮ್ ।
ನ ಸಾಮರ್ಗ್ಯಜುರ್ವೇದವಿನಿಷ್ಪಾದನಹೈತುಕೀ ॥ 10 ॥
ವಿವಾಹಾ ನ ಕಲೌ ಧರ್ಮ್ಯಾ ನ ಶಿಷ್ಯಾ ಗುರುಸಂಸ್ಥಿತಾಃ ।
ನ ಪುತ್ರಾ ಧಾರ್ಮಿಕಾಶ್ಚೈವ ನ ಚ ವಹ್ನಿಕ್ರಿಯಾಕ್ರಮಃ ॥ 11 ॥

ಯತ್ರ ತತ್ರ ಕುಲೇ ಜಾತೋ ಬಲೀ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಕಲೌ ।
ಸರ್ವೇಭ್ಯ ಏವ ವರ್ಣೇಭ್ಯೋ ನರಃ ಕನ್ಯೋಪಜೀವನಃ ॥ 12 ॥

ವ್ಯಾಸನು ಹೇಳಿದನು: "ಭೋ ವಿಪ್ರರೇ! ಅನಘರೇ! ನೀವು ಕೇಳಿದ ಕಲಿಯುಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಕೇಳಿರಿ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಮ, ಋಕ್ ಮತ್ತು ಯಜುರ್ವೇದಗಳ ಅಧ್ಯಯನ-ಅನುಷ್ಠಾನವೂ ಕುಂದುತ್ತದೆ. ವಿವಾಹಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಧರ್ಮಬದ್ಧವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಗುರು-ಶಿಷ್ಯ ಪರಂಪರೆಯು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂತಾನವು ಧರ್ಮನಿಷ್ಠವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ವೈದಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಯಾವ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಬಲಶಾಲಿಯಾದವನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲ ವರ್ಣಗಳ ಜನರೂ ಕನ್ಯಾವಿಕ್ರಯ ಅಥವಾ ಕನ್ಯೆಯಿಂದ ದೊರಕುವ ಧನದ ಮೂಲಕ ಜೀವನ ನಡೆಸುವವರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಯೇನ ತೇನೈವ ಯೋಗೇನ ದ್ವಿಜಾತಿರ್ದೀಕ್ಷಿತಃ ಕಲೌ ।
ಯೈವ ಸೈವ ಚ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರಾಃ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ರಿಯಾ ಕಲೌ ॥ 13 ॥
ಸರ್ವಮೇವ ಕಲೌ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಯದ್ವಚನಂ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ದೇವತಾಶ್ಚ ಕಲೌ ಸರ್ವಾಃ ಸರ್ವಃ ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಾಶ್ರಮಃ ॥ 14 ॥

ಉಪವಾಸಸ್ತಥಾಯಾಸೋ ವಿತ್ತೋತ್ಸರ್ಗಸ್ತಥಾ ಕಲೌ ।
ಧರ್ಮೋ ಯಥಾಭಿರುಚಿತೈರನುಷ್ಠಾನೈರನುಷ್ಠಿತಃ ॥ 15 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜನು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಧಾನದಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ವಿಧಾನವನ್ನು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವೆಂದೂ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ[1]. ದ್ವಿಜರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾರೇ ಏನು ಹೇಳಿದರೂ ಅದನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಎಲ್ಲಾ ಆಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಲಬೆರಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುತ್ತಾರೆ[2]. ಉಪವಾಸ, ದೇಹಾಯಾಸ, ಧನದಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಧರ್ಮವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಜನರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ

---

[1] ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಂಕೀರ್ಣ ವಿಧಿಗಳು ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ; ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಸರಳ ಯೋಗಮಾರ್ಗವೇ ದೀಕ್ಷೆಗೂ, ಪಾಪ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೂ ಸಾಕು.

[2] ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣದ ಸ್ಪಷ್ಟತೆ ಕುಂಠಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾರು ಏನು ಹೇಳಿದರೂ ಅದೇ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಭ್ರಮೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸ) ಗೊಂದಲ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಧರ್ಮದ ಬದಲು ಮಿಶ್ರ ಮತ್ತು ಅಸಂಯಮಿತ ಆಚರಣೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಧರ್ಮವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ[3].[4]

---

[3] ಧರ್ಮವು ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರಿತವಾಗಿರದೆ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಇಷ್ಟಾಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಪವಾಸ, ದಾನ, ತಪಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳು ನಿಜವಾದ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಅಥವಾ ಅಸಂಪೂರ್ಣ ಅರಿವಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. "ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದೇ ಧರ್ಮ" ಎಂಬ ಮನೋಭಾವ ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ.

[4] ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವು ಕಲಿಯುಗದ ಮೂರು ಮೂಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ: (1) ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಕ್ಷಯ – ವೇದ, ಗುರುಪರಂಪರೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳ ಅವನತಿ. (2) ಬಲಪ್ರಾಧಾನ್ಯ – ಜನ್ಮ ಅಥವಾ ಗುಣಕ್ಕಿಂತ ಬಲ ಮತ್ತು ಅಧಿಕಾರವೇ ಮಾನದಂಡ. (3) ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಧರ್ಮ – ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರಿತ ಧರ್ಮದ ಬದಲು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಭಿರುಚಿಯೇ ಧರ್ಮವಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ "ಸರ್ವಮೇವ ಕಲೌ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ಯದ್ವಚನಂ" ಮತ್ತು "ಧರ್ಮೋ ಯಥಾಭಿರುಚಿತೈರನುಷ್ಠಾನೈರನುಷ್ಠಿತಃ" ಎಂಬ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗದ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ನಾಶವೆಂದರೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದ ನಾಶವಲ್ಲ; ಧರ್ಮದ ಅಧಿಕೃತ ಪ್ರಮಾಣಗಳ (ವೇದ-ಶಾಸ್ತ್ರ-ಗುರುಪರಂಪರೆ) ನಾಶವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಸರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.

ವಿತ್ತೇನ ಭವಿತಾ ಪುಂಸಾಂ ಸ್ವಲ್ಪೇನೈವ ಮದಃ ಕಲೌ ।
ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ರೂಪಮದಶ್ಚೈವ ಕೇಶೈರೇವ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 16 ॥
ಸುವರ್ಣಮಣಿರತ್ನಾದೌ ವಸ್ತ್ರೇ ಚೋಪಕ್ಷಯಂ ಗತೇ ।
ಕಲೌ ಸ್ತ್ರಿಯೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ಕೇಶೈರಲಂಕೃತಾಃ ॥ 17 ॥
ಪರಿತ್ಯಕ್ಷ್ಯಂತಿ ಭರ್ತಾರಂ ವಿತ್ತಹೀನಂ ತಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ಭರ್ತಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಕಲೌ ವಿತ್ತವಾನೇವ ಯೋಷಿತಾಮ್ ॥ 18 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪುರುಷರು ಅಲ್ಪ ಹಣದಿಂದಲೇ ಗರ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸೌಂದರ್ಯದ ಗರ್ವವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂದಲಿನ ಅಲಂಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ[5]. ಚಿನ್ನ, ಮಣಿ, ರತ್ನಗಳು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಾಗ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಕೂದಲನ್ನೇ ಪ್ರಮುಖ ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ[6]. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧನವಿಲ್ಲದ ಪತಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧನಿಕನಾದವನೇ ಅವರ

---

[5] ಅಲ್ಪ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಅಹಂಕಾರ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಸೌಂದರ್ಯದ ಅರ್ಥವು ಆಂತರಿಕ ಗುಣಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ, ಬಾಹ್ಯ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

[6] ಆರ್ಥಿಕ ಕುಸಿತ ಅಥವಾ ಸಂಪತ್ತಿನ ಅಭಾವದಿಂದ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಬದಲು ಸರಳ/ಬಾಹ್ಯ ರೂಪಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ

ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪತಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ[7].

ಯೋ ಯೋ ದದಾತಿ ಬಹುಲಂ ಸ ಸ ಸ್ವಾಮೀ ತದಾ ನೃಣಾಮ್ ।
ಸ್ವಾಮಿತ್ವಹೇತುಸಂಬಂಧೋ ಭವಿತಾಭಿಜನಸ್ತದಾ ॥ 19 ॥
ಗೃಹಾಂತಾ ದ್ರವ್ಯಸಂಘಾತಾ ದ್ರವ್ಯಾಂತಾ ಚ ತಥಾ ಮತಿಃ ।
ಅರ್ಥಾಶ್ಚಾಥೋಪಭೋಗಾಂತಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ಕಲೌ ॥ 20 ॥
ಸ್ತ್ರಿಯಃ ಕಲೌ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸ್ವೈರಿಣ್ಯೋ ಲಲಿತಸ್ಪೃಹಾಃ ।
ಅನ್ಯಾಯಾವಾಪ್ತವಿತ್ತೇಷು ಪುರುಷೇಷು ಸ್ಪೃಹಾಲವಃ ॥ 21 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾರು ಹೆಚ್ಚು ಧನವನ್ನು ನೀಡಬಲ್ಲನೋ ಅವನೇ ಜನರ ನಾಯಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಅಥವಾ ಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು ಗುಣ-ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಕುಲಸಂಬಂಧ ಅಥವಾ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ[8]. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು ಸಂಪತ್ತನ್ನು

---

[7] ದಾಂಪತ್ಯ ಸಂಬಂಧವು ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಾಧಾರದಿಂದ ದೂರವಾಗಿ, ಆರ್ಥಿಕ ಆಧಾರಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮೌಲ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಹಣಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ ಸಿಗುತ್ತದೆ.

[8] ನಾಯಕತ್ವವು ಧರ್ಮ, ಗುಣ, ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ; ಹಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯ ಮತ್ತು ಹಣದ ಆಧಾರದಿಂದ

ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಜನರ ಚಿಂತನೆಯ ಅಂತಿಮ ಗುರಿಯೂ ಧನಸಂಪತ್ತೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ಕೇವಲ ಭೋಗೋಪಭೋಗಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.[9] ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವಚ್ಛಂದಾಚಾರಿಣಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ; ವೈಭವ ಮತ್ತು ವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸಿದ ಪುರುಷರ ಮೇಲೆಯೂ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ[10].

ಅಭ್ಯರ್ಥಿತೋಽಪಿ ಸುಹೃದಾ ಸ್ವಾರ್ಥಹಾನಿಂ ತು ಮಾನವಃ ।
ಪಣಸ್ಯಾರ್ಧಾರ್ಧಮಾತ್ರೇಽಪಿ ಕರಿಷ್ಯತಿ ತದಾ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 22 ॥
ಸದಾ ಸಪೌರುಷಂ ಚೇತೋ ಭಾವಿ ವಿಪ್ರ ತದಾ ಕಲೌ ।
ಕ್ಷೀರಪ್ರದಾನಸಂಬಂಧಿ ಭಾತಿ ಗೋಷು ಚ ಗೌರವಮ್ ॥ 23 ॥

ಅಧಿಕಾರ ಬರುತ್ತದೆ.

[9] ಜೀವನದ ಗುರಿ ಧರ್ಮ–ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ದೂರವಾಗಿ, ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಭೋಗಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಸ್ತುಪ್ರಧಾನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬಂಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

[10] ನೈತಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಕುಸಿತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಬದ್ಧ ಸಂಪತ್ತಿಗಿಂತ, ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬಂದ ಸಂಪತ್ತಿಗೂ ಆಕರ್ಷಣೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಭೋಗಪ್ರವೃತ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸಂಯಮ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಿಜರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಿತನು ಎಷ್ಟೇ ಬೇಡಿಕೊಂಡರೂ, ತನ್ನ ಧನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಕಾಸಿನ ಅರ್ಧದಷ್ಟಾದರೂ ನಷ್ಟವಾಗುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನು ಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ[11]. ವಿಪ್ರರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರ ಮನಸ್ಸು ಸದಾ ದೈಹಿಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಮತ್ತು ಪುರುಷಾರ್ಥದ

---

[11] ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ “ಪಣ” ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ಅರ್ಥಗಳಿವೆ: (1) ಹಣ / ನಾಣ್ಯ / ಮೌಲ್ಯ (money, coin) – ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅರ್ಥ (2) ಪಣ (stake, wager) – ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಮೊತ್ತ (3) ವ್ಯವಹಾರ / ಬೆಲೆ / ದರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ “ಪಣಸ್ಯ ಅರ್ಧಾರ್ಧಮಾತ್ರೇ” ಎಂದರೆ

“ಹಣದ ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಭಾಗಕ್ಕೂ” (very small amount of money). ಇಲ್ಲಿ ಜೂಜು (gambling) ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾಕೆ “ಹಣ” ಅರ್ಥವೇ ಸರಿಯಾದುದು? ಶ್ಲೋಕದ ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಃ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಂಜೂಸುತನ. “ಸ್ನೇಹಿತನಿಗಾಗಿ ಕೂಡ ಸ್ವಲ್ಪ ನಷ್ಟ ಸಹಿಸಲಾರ” ಎಂಬ ಭಾವ. ಆದ್ದರಿಂದಃ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹಣದ ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಮೊತ್ತ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸೂಕ್ತ. “ಜೂಜಿನ ಪಣ” ಎಂದರೆ ಅರ್ಥ ಸೀಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಪಕ ಅರ್ಥ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿರುತ್ತದೆ[12]. ಗೋವುಗಳಿಗೂ ಗೌರವವು ಅವು ಹಾಲು ಕೊಡುವ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತದೆ.

ಅನಾವೃಷ್ಟಿಭಯಾತ್ಪ್ರಾಯಃ ಪ್ರಜಾಃ ಕ್ಷುದ್ಭಯಕಾತರಾಃ ।
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ಸರ್ವಾ ಗಗನಾಸಕ್ತದೃಷ್ಟಯಃ ॥ 24 ॥
ಮೂಲಪರ್ಣಫಲಾಹಾರಾಸ್ತಾಪಸಾ ಇವ ಮಾನವಾಃ ।
ಆತ್ಮಾನಂ ಘಾತಯಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾವೃಷ್ಟ್ಯಾಭಿದುಃಖಿತಾಃ ॥ 25 ॥
ದುರ್ಭಿಕ್ಷಮೇವ ಸತತಂ ಸದಾ ಕ್ಲೇಶಮನೀಶ್ವರಾಃ ।

---

[12] ಇಲ್ಲಿ "ಸಪೌರುಷಂ ಚೇತಃ" ಎನ್ನುವುದಕ್ಕ "ಪುರುಷಪ್ರವೃತ್ತಿಯ (ಇಂದ್ರಿಯ/ಕಾಮ) ಕಡೆ ತಿರುಗಿರುವ ಮನಸ್ಸು" ಎಂದು ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಎರಡನೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿ "ಕ್ಷೀರಪ್ರದಾನಸಂಬಂಧಿ ಭಾತಿ ಗೋಷು ಚ ಗೌರವಂ" ಎಂದು ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡೂ ಭಾಗಗಳೂ ಒಂದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಮನಸ್ಸು ಇಂದ್ರಿಯಸುಖ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗದ ಕಡೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮ, ಪವಿತ್ರತೆ ಇವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ. "ಸಪೌರುಷಂ ಚೇತಃ" ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ "ದೈವವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೇ ಪುರುಷತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಂಬುವುದು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆ ತಾತ್ವಿಕ ಚರ್ಚೆ ಇಲ್ಲ. ಶ್ಲೋಕದ ಧಾಟಿ ನೈತಿಕ ಕುಸಿತ ಮತ್ತು ಭೋಗಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ಕುರಿತಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥ ಸಂದರ್ಭವಿರೋಧಿ.

ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತಿ ವ್ಯಾಹತಸುಖಂ ಪ್ರಮಾದಾನ್ಮಾನವಾಃ ಕಲೌ ॥ 26 ॥

ಮಳೆಯ ಕೊರತೆಯ ಭಯದಿಂದ ಜನರು ಸದಾ ಹಸಿವಿನ ಆತಂಕಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಆಕಾಶದತ್ತ ದೃಷ್ಟಿ ನೆಟ್ಟು ಮಳೆಯ ನಿರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ.[13] ಮಳೆಯ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಜನರು ತಪಸ್ವಿಗಳಂತೆ ಬೇರು, ಎಲೆ ಮತ್ತು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನೇ ಕ್ಷೀಣಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು.[14]

---

[13] ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಸ್ಥಿರತೆ (ಅನಾವೃಷ್ಟಿ) ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಜನರು ಆಹಾರಾಭಾವ ಮತ್ತು ಭಯದಿಂದ ಸಂಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ ಮತ್ತು ಭಯಭಾವ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ.

[14] 25 ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಆತ್ಮಾನಂ ಘಾತಯಿಷ್ಯಂತಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆಯೇ? ಇದನ್ನು ನೇರವಾಗಿ "ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ" ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂ ಘಾತಯಿಷ್ಯಂತಿ" = ತಮ್ಮದೇ ದೇಹ/ಜೀವನವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವರು. ಇದುಃ ದುರ್ಭಿಕ್ಷದಿಂದಾದ ದೇಹಪೀಡೆ. ಪೋಷಣೆಯ ಕೊರತೆ. ಕಷ್ಟಕರ ಜೀವನ. ಬಾಧ್ಯತೆಯಿಂದಾದ ತಪಸ್ಸು (forced austerity). ಆದರೆ ಅದುಃಧರ್ಮಪೂರ್ಣ ತಪಸ್ಸಲ್ಲ. ದುರ್ಭಿಕ್ಷದಿಂದ ಬಂದ ದೇಹಪೀಡೆ. ಅದರಿಂದಃ "ಬದುಕುವಾಗಲೇ ತನ್ನನ್ನೇ ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ". "ಆತ್ಮಾನಂ ಘಾತಯಿಷ್ಯಂತಿ"

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ನಿರಂತರ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸುಖವು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಪ್ರಮಾದ ಮತ್ತು ಅವಿವೇಕದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವರು ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿಯೇ ಬದುಕುತ್ತಾರೆ.

ಅಸ್ನಾತಭೋಜಿನೋ ನಾಗ್ನಿದೇವತಾತಿಥಿಪೂಜನಮ್ ।
ಕರಿಷ್ಯಂತಿ ಕಲೌ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ನ ಚ ಪಿಂಡೋದಕಕ್ರಿಯಾಮ್ ॥ 27 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಸ್ನಾನಮಾಡದೇ ಊಟಮಾಡುವರು. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ದೇವಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುವರು. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ಪಿಂಡದಾನ ಮತ್ತು ಉದಕಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.[15]

ಎಂದರೆ: ತಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನು ಪೋಷಣೆಯ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಹಾನಿಗೊಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಕಷ್ಟಕರ ಜೀವನದಿಂದ ಸ್ವಯಂ ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗುವುದು. ಯೋಜಿತವಾಗಿ "ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು" ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

[15] ಶ್ಲೋಕ 16-27ರಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗದ ಅವನತಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ: (1) ಧನಪ್ರಧಾನತೆ (16-20): ಧನವೇ ಗೌರವದ ಮಾನದಂಡ.

ಲೋಲುಪಾ ಹ್ರಸ್ವದೇಹಾಶ್ಚ ಬಹ್ವನ್ನಾದನತತ್ಪರಾಃ ।
ಬಹುಪ್ರಜಾಲ್ಪಭಾಗ್ಯಾಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಲೌ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ 28 ॥
ಉಭಾಭ್ಯಾಮಥ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ ಶಿರಃಕಂಡೂಯನಂ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ಕುರ್ವತ್ಯೋ ಗುರುಭರ್ತ್ಯಣಾಮಾಜ್ಞಾಂ ಭೇತ್ಸ್ಯಂತ್ಯನಾವೃತಾಃ ॥ 29 ॥
ಸ್ವಪೋಷಣಪರಾಃ ಕ್ರುದ್ಧಾ ದೇಹಸಂಸ್ಕಾರವರ್ಜಿತಾಃ ।
ಪರುಷಾನೃತಭಾಷಿಣ್ಯೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಲೌ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ 30 ॥
ದುಃಶೀಲಾ ದುಷ್ಟಶೀಲೇಷು ಕುರ್ವತ್ಯಃ ಸತತಂ ಸ್ಪೃಹಾಮ್ ।
ಅಸದ್ವೃತ್ತಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಪುರುಷೇಷು ಕುಲಾಂಗನಾಃ ॥ 31 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಲೋಭಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಹದಿಂದ

ವಿವಾಹ, ಅಧಿಕಾರ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಧನಕೇಂದ್ರಿತವಾಗುತ್ತವೆ. (2) ನೈತಿಕ ಅವನತಿ (21-23): ಸ್ನೇಹಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಾರ್ಥ ಮುಖ್ಯ. ಗೋವಿನಂತಹ ಪವಿತ್ರ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೌರವ. (3) ಆರ್ಥಿಕ-ಪರಿಸರ ಸಂಕಷ್ಟ (24-26): ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ದುರ್ಭಿಕ್ಷ, ಆಹಾರ ಕೊರತೆ. ಬದುಕುಳಿಯುವುದೇ ಮುಖ್ಯ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗುತ್ತದೆ. (4) ವೈದಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಲೋಪ (27): ದೇವಋಣ, ಪಿತೃಋಣ, ಅತಿಥಿಧರ್ಮ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ – ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ಕೇವಲ ಭವಿಷ್ಯವಾಣಿಯನ್ನಷ್ಟೇ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲ; ಧರ್ಮಾಧಾರಿತ ಸಮಾಜವು ಧನಾಧಾರಿತ ಸಮಾಜವಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕುಳ್ಳಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೆಚ್ಚು ಆಹಾರ ಸೇವಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕ ಸಂತಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರಾದರೂ ಅಲ್ಪಭಾಗ್ಯವಂತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಎರಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಲಜ್ಜೆ-ಸಂಯಮವಿಲ್ಲದ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ) ಗುರುಗಳ ಮತ್ತು ಪತಿಗಳ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ನಿರ್ಲಜ್ಜರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಹಿತ ಮತ್ತು ಸ್ವಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಹಶುಚಿತ್ವ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಠೋರ ಹಾಗೂ ಅಸತ್ಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಾರೆ. ಕುಲೀನ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಸಹ ದುಶ್ಶೀಲರಾಗುತ್ತಾರೆ. ದುಷ್ಟಸ್ವಭಾವದ ಪುರುಷರ ಕಡೆಗೆ ಸದಾ ಆಕರ್ಷಣೆ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಸದ್ವೃತ್ತಿಯವರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ವೇದಾದಾನಂ ಕರಿಷ್ಯಂತಿ ವಡವಾಶ್ಚ ತಥಾವ್ರತಾಃ ।
ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ಚ ನ ಹೋಷ್ಯಂತಿ ನ ದಾಸ್ಯಂತ್ಯುಚಿತಾನ್ಯಪಿ ॥ 32 ॥
ಭವೇಯುರ್ವನವಾಸಾ ವೈ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಹಾರಪರಿಗ್ರಹಾಃ ।
ಭಿಕ್ಷವಶ್ಚಾಪಿ ಪುತ್ರಾ ಹಿ ಸ್ನೇಹಸಂಬಂಧಯಂತ್ರಕಾಃ ॥ 33 ॥

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೇವಲ ಹೆಸರಿಗಷ್ಟೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ;

ವ್ರತಗಳನ್ನೂ ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗೃಹಸ್ಥರು ಹೋಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ಕೊಡಬೇಕಾದ ದಾನಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಾನಪ್ರಸ್ಥರು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಗ್ರಾಮ್ಯಭೋಗಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಸಹ ಪುತ್ರಾದಿ ಬಂಧುಗಳ ಮೇಲಿನ ಸ್ನೇಹಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ಅರಕ್ಷಿತಾರೋ ಹರ್ತಾರಃ ಶುಲ್ಕವ್ಯಾಜೇನ ಪಾರ್ಥಿವಾಃ ।
ಹಾರಿಣೋ ಜನವಿತ್ತಾನಾಂ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತೇ ಚ ಕಲೌ ಯುಗೇ ॥ 34 ॥
ಯೋ ಯೋಽಶ್ವರಥನಾಗಾಢ್ಯಃ ಸ ಸ ರಾಜಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಯಶ್ಚ ಯಶ್ಚಾಬಲಃ ಸರ್ವಃ ಸ ಸ ಭೃತ್ಯಃ ಕಲೌ ಯುಗೇ ॥ 35 ॥
ವೈಶ್ಯಾಃ ಕೃಷಿವಣಿಜ್ಯಾದಿ ಸಂತ್ಯಜ್ಯ ನಿಜಕರ್ಮ ಯತ್ ।
ಶೂದ್ರವೃತ್ತ್ಯಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಾರುಕರ್ಮೋಪಜೀವಿನಃ ॥ 36 ॥
ಭೈಕ್ಷ್ಯವ್ರತಾಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾಃ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾಲಿಂಗಿನೋಽಧಮಾಃ ।
ಪಾಖಂಡಸಂಶ್ರಯಾಂ ವೃತ್ತಿಮಾಶ್ರಯಿಷ್ಯಂತ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಾಃ ॥ 37 ॥
ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕರಪೀಡಾಭಿರತೀವೋಪದ್ರುತಾ ಜನಾಃ ।
ಗೋಧೂಮಾನ್ನಯವಾನ್ನಾಢ್ಯಾಂದೇಶಾನ್ಯಾಸ್ಯಂತಿ ದುಃಖಿತಾಃ ॥ 38 ॥

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಪ್ರಜೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿರದೆ, ತೆರಿಗೆ ಎಂಬ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ

ಯಾರು ಕುದುರೆ, ರಥ, ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮೃದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ರಾಜರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಬಲಹೀನನಾದವನು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇವಕನಾಗುತ್ತಾನೆ. ವೈಶ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಧರ್ಮವಾದ ಕೃಷಿ, ಗೋಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಶೂದ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ಕೂಲಿಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸ್ಕಾರರಹಿತರಾದ ಅಧಮ ಶೂದ್ರರು ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪಾಖಂಡಮಾರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಮತ್ತು ತೆರಿಗೆಯ ಪೀಡೆಗಳಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ಕಂಗೆಟ್ಟ ಜನರು ದುಃಖಿತರಾಗಿ ಗೋಧಿ, ಯವ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು ದೊರೆಯುವ ದೇಶಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.[16]

---

[16] ಶ್ಲೋಕ 28-38ರಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಕಾರನು ಕಲಿಯುಗದ ಅವನತಿಯನ್ನು ಐದು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ: (1) ಸ್ತ್ರೀ-ಪುರುಷರ ನೈತಿಕ ಅವನತಿ (28-31) (2) ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳ ಭ್ರಷ್ಟತೆ (32-33) (3) ರಾಜಧರ್ಮದ ನಾಶ (34-35) (4) ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿಘಟನೆ (36-37) (5) ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಕಷ್ಟ ಮತ್ತು ವಲಸೆ (38). ವಿಶೇಷವಾಗಿ 32-37ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ – ನಾಲ್ಕೂ ಆಶ್ರಮಗಳ ಅವನತಿಯನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು

ವೇದಮಾರ್ಗೇ ಪ್ರಲೀನೇ ಚ ಪಾಷಂಡಾಢ್ಯೇ ತತೋ ಜನೇ ।
ಅಧರ್ಮವೃದ್ಧ್ಯಾ ಲೋಕಾನಾಮಲ್ಪಮಾಯುರ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 39 ॥
ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಂ ಘೋರಂ ತಪ್ಯಮಾನೇಷು ವೈ ತಪಃ ।
ನರೇಷು ನೃಪದೋಷೇಣ ಬಾಲಮೃತ್ಯುರ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 40 ॥
ಭವಿತ್ರೀ ಯೋಷಿತಾಂ ಸೂತಿಃ ಪಂಚಷಟ್ಸಪ್ತವಾರ್ಷಿಕೀ ।
ನವಾಷ್ಟದಶವರ್ಷಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ತಥಾ ಕಲೌ ॥ 41 ॥
ಪಲಿತೋದ್ಗಮಶ್ಚ ಭವಿತಾ ತದಾ ದ್ವಾದಶವಾರ್ಷಿಕಃ ।
ನ ಜೀವಿಷ್ಯತಿ ವೈ ಕಶ್ಚಿತ್ಕಲೌ ವರ್ಷಾಣಿ ವಿಂಶತಿಮ್ ॥ 42 ॥
ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಾ ವೃಥಾಲಿಂಗಾ ದುಷ್ಟಾಂತಃಕರಣಾಃ ಕಲೌ ।
ಯತಸ್ತತೋ ವಿನಶ್ಯಂತಿ ಕಾಲೇನಾಲ್ಪೇನ ಮಾನವಾಃ ॥ 43 ॥

ವೇದಮಾರ್ಗವು ಲೋಪಗೊಂಡು ಜನರು ಪಾಷಂಡಮತಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಾಗ, ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಲೋಕದ ಜನರ ಆಯುಷ್ಯವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜನರು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ ಘೋರ ತಪಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ, ಮತ್ತು ರಾಜರ ದೋಷದಿಂದ[17],

---

ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನೈತಿಕ ಪತನವಲ್ಲ; ಇಡೀ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕ್ರಮೇಣ ಕುಸಿತವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದೆ.

[17] ನೃಪದೋಷೇಣ ಎಂಬ ಪದ ಗಮನಾರ್ಹ. ಪುರಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ

ಬಾಲಮರಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಐದು, ಆರು ಅಥವಾ ಏಳು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಗರ್ಭಧರಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪುರುಷರೂ ಒಂಬತ್ತು, ಎಂಟು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಲು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬದುಕುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತರಂಗದಿಂದ ದುಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.[18] ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಾನಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಯದಾ ಯದಾ ಹಿ ಪಾಷಂಡವೃತ್ತಿರತ್ರೋಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ ।
ತದಾ ತದಾ ಕಲೇರ್ವೃದ್ಧಿರನುಮೇಯಾ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ ॥ 44 ॥
ಯದಾ ಯದಾ ಸತಾಂ ಹಾನಿರ್ವೇದಮಾರ್ಗಾನುಸಾರಿಣಾಮ್ ।
ತದಾ ತದಾ ಕಲೇರ್ವೃದ್ಧಿರನುಮೇಯಾ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ ॥ 45 ॥

ರಾಜಧರ್ಮದ ಭ್ರಷ್ಟತೆಯು ಸಮಾಜದ ಅನಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ.

[18] ವೃಥಾಲಿಂಗಾಃ = ಕೇವಲ ಹೊರಗಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ ಒಳಗೆ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದವರು.

ಪ್ರಾರಂಭಾಶ್ಚಾವಸೀದಂತಿ ಯದಾ ಧರ್ಮಕೃತಾಂ ನೃಣಾಮ್ ।
ತದಾನುಮೇಯಂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಕಲೇರ್ವಿಪ್ರಾ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ ॥ 46 ॥
ಯದಾ ಯದಾ ನ ಯಜ್ಞಾನಾಮೀಶ್ವರಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ।
ಇಜ್ಯತೇ ಪುರುಷೈರ್ಯಜ್ಞೈಸ್ತದಾ ಜ್ಞೇಯಂ ಕಲೇರ್ಬಲಮ್ ॥ 47 ॥
ನ ಪ್ರೀತಿರ್ವೇದವಾದೇಷು ಪಾಷಂಡೇಷು ಯದಾ ರತಿಃ ।
ಕಲೇರ್ವೃದ್ಧಿಸ್ತದಾ ಪ್ರಾಜ್ಞೈರನುಮೇಯಾ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 48 ॥

ಯಾವಾಗ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪಾಷಂಡಮಾರ್ಗಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಆಗ ಆಗ ಕಲಿಯುಗದ ಪ್ರಭಾವವು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ವಿವೇಕಿಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೇದಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಸಜ್ಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಾಗಲೆಲ್ಲಾ, ಕಲಿಯುಗವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವ ಜನರ ಕಾರ್ಯಗಳು ವಿಫಲವಾಗತೊಡಗಿದಾಗ[19], ಆಗ ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವಿವೇಕಿಗಳು ಅರಿಯಬೇಕು. ಯಜ್ಞಗಳ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನನ್ನು ಜನರು ಯಜ್ಞಾದಿಗಳ

[19] ಪ್ರಾರಂಭಾಃ ಅವಸೀದಂತಿ = ಕೈಗೊಂಡ ಕಾರ್ಯಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗದೆ ಕುಸಿಯುವುದು.

ಮೂಲಕ ಆರಾಧಿಸದೆ ಹೋದಾಗ, ಆಗ ಕಲಿಯುಗದ ಬಲವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಜನರಿಗೆ ವೇದಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ, ಪಾಷಂಡಮತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿ ಉಂಟಾದಾಗ, ಆಗ ಕಲಿಯುಗದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಗುರುತಿಸಬೇಕು.[20]

ಕಲೌ ಜಗತ್ಪತಿಂ ವಿಷ್ಣುಂ ಸರ್ವಸ್ರಷ್ಟಾರಮೀಶ್ವರಮ್ ।
ನಾರ್ಚಯಿಷ್ಯಂತಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಪಾಷಂಡೋಪಹತಾ ನರಾಃ ॥ 49 ॥
ಕಿಂ ದೇವೈಃ ಕಿಂ ದ್ವಿಜೈರ್ವೇದೈಃ ಕಿಂ ಶೌಚೇನಾಂಬುಜಲ್ಪನಾ ।
ಇತ್ಯೇವಂ ಪ್ರಲಪಿಷ್ಯಂತಿ ಪಾಷಂಡೋಪಹತಾ ನರಾಃ ॥ 50 ॥

---

[20] ಶ್ಲೋಕ 39-48ರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರು ಕಲಿಯುಗದ ಗುರುತಿಸುವ ಮಾನದಂಡಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಕಲಿಯುಗದ ವೃದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳು: ವೇದಮಾರ್ಗದ ಕ್ಷಯ, ಪಾಷಂಡಮತಗಳ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ, ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಆಯುಷ್ಯದ ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ, ಅಕಾಲಮರಣಗಳ ಹೆಚ್ಚಳ, ಬಾಹ್ಯಧರ್ಮದ ಪ್ರದರ್ಶನ, ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮ, ಸಜ್ಜನರ ಅವನತಿ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳ ವಿಫಲತೆ, ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಗಳ ಕ್ಷಯ, ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆಯ ಕ್ಷೀಣತೆ, ವೇದಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಮೇಲಿನ ಅನಾಸಕ್ತಿ. ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗವನ್ನು ಕೇವಲ ಕಾಲಮಾನದ ಘಟಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಪಾಷಂಡಪ್ರವೃತ್ತಿಯ ವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯಾಗಿ ಪುರಾಣವು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಭೋ ವಿಪ್ರರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಪಾಷಂಡಮತಗಳಿಂದ ಮೋಹಿತರಾದ ಜನರು ಜಗತ್ತಿನ ಅಧಿಪತಿಯಾದ, ಸಮಸ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕರ್ತನಾದ ಈಶ್ವರ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. "ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ದ್ವಿಜರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ವೇದಗಳಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ? ಶೌಚಕ್ಕಾಗಿ ನೀರಿನಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ?[21]" ಎಂದು ಪಾಷಂಡಮತಗಳಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟರಾದ ಜನರು ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಪರ್ಜನ್ಯಃ ಸ್ವಲ್ಪಂ ಸಸ್ಯಫಲಂ ತಥಾ ।
ಫಲಂ ತಥಾಲ್ಪಸಾರಂ ಚ ವಿಪ್ರಾಃ ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಕಲೌ ಯುಗೇ ॥ 51 ॥
ಜಾನುಪ್ರಾಯಾಣಿ ವಸ್ತ್ರಾಣಿ ಶಮೀಪ್ರಾಯಾ ಮಹೀರುಹಾಃ ।
ಶೂದ್ರಪ್ರಾಯಾಸ್ತಥಾ ವರ್ಣಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಕಲೌ ಯುಗೇ ॥ 52 ॥
ಅಣುಪ್ರಾಯಾಣಿ ಧಾನ್ಯಾನಿ ಆಜಪ್ರಾಯಂ ತಥಾ ಪಯಃ ।
ಭವಿಷ್ಯತಿ ಕಲೌ ಪ್ರಾಪ್ತ ಔಶೀರಂ ಚಾನುಲೇಪನಮ್ ॥ 53 ॥
ಶ್ವಶ್ರೂಶ್ವಶುರಭೂಯಿಷ್ಠಾ ಗುರವಶ್ಚ ನೃಣಾಂ ಕಲೌ ।
ಶಾಲಾದ್ಯಾಹಾರಿಭಾರ್ಯಾಶ್ಚ ಸುಹೃದೋ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 54 ॥

---

[21] ಅಂಬು-ಜಲ್ಪನಾ = ನೀರಿನ (ಶೌಚದ) ಕುರಿತು ವ್ಯರ್ಥ ವಾದಗಳು; ಇಲ್ಲಿ ಶೌಚಾಚಾರವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಭಾವ.

ಕಸ್ಯ ಮಾತಾ ಪಿತಾ ಕಸ್ಯ ಯದಾ ಕರ್ಮಾತ್ಮಕಃ ಪುಮಾನ್ ।
ಇತಿ ಚೋದಾಹರಿಷ್ಯಂತಿ ಶ್ವಶುರಾನುಗತಾ ನರಾಃ ॥ 55 ॥

ವಿಪ್ರರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬೆಳೆಗಳ ಇಳುವರಿಯೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಣ್ಣುಗಳೂ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪೋಷಕಸಾರವೂ ಅಲ್ಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರು ಮೊಣಕಾಲಿನವರೆಗಿನ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳು ಕ್ಷೀಣಿಸಿ ಶಮೀಮರದಷ್ಟು ಸಣ್ಣದಾಗುತ್ತವೆ. ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳ ಜನರೂ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರರಂತೆ ಆಗುತ್ತಾರೆ.[22] ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯಗಳ ಕಾಳುಗಳು ಸಣ್ಣದಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಲೂ ಮೇಕೆಯ ಹಾಲಿನಷ್ಟು ಅಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ[23]. ಉಶೀರ (ಲವಂಚ) ಮೊದಲಾದ ಸರಳ ದ್ರವ್ಯಗಳೇ ಸುಗಂಧ ಲೇಪನಗಳಾಗಿ ಬಳಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮುನಿಸತ್ತಮರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಜನರಿಗೆ ತಾಯಿ-ತಂದೆಯರಿಗಿಂತ ಅತ್ತೆ-ಮಾವಂದಿರೇ ಹೆಚ್ಚು ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹೆಂಡತಿಯ

---

[22] ಶೂದ್ರಪ್ರಾಯಾಃ ವರ್ಣಾಃ = ಜನ್ಮದಿಂದಲ್ಲ, ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಶೂದ್ರಸಮಾನರು.

[23] ಆಜಪ್ರಾಯಂ ಪಯಃ = ಮೇಕೆಯ ಹಾಲಿನಂತೆ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಹಾಲು.

ಬಂಧುಗಳನ್ನೇ[24] ತಮ್ಮ ಆತ್ಮೀಯ ಸ್ನೇಹಿತರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ. "ಯಾರು ಯಾರ ತಾಯಿ? ಯಾರು ಯಾರ ತಂದೆ? ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಕರ್ಮಕ್ಕೇ ಅಧೀನನಲ್ಲವೇ?" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿ, ಅತ್ತೆ-ಮಾವಂದಿರ ಪರವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

ವಾಙ್ಮನಃಕಾಯಜೈರ್ದೋಷೈರಭಿಭೂತಾಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ।
ನರಾಃ ಪಾಪಾನ್ಯನುದಿನಂ ಕರಿಷ್ಯಂತ್ಯಲ್ಪಮೇಧಸಃ ॥ 56 ॥
ನಿಃಸತ್ತ್ವಾನಾಮಶೌಚಾನಾಂ ನಿರ್ಹ್ರೀಕಾಣಾಂ ತಥಾ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಯದ್ಯದ್ದುಃಖಾಯ ತತ್ಸರ್ವಂ ಕಲಿಕಾಲೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 57 ॥
ನಿಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಷಟ್ಕಾರೇ ಸ್ವಧಾಸ್ವಾಹಾವಿವರ್ಜಿತೇ ।
ತದಾ ಪ್ರವಿರಲೋ ವಿಪ್ರಃ ಕಶ್ಚಿಲ್ಲೋಕೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 58 ॥
ತತ್ರಾಲ್ಪೇನೈವ ಕಾಲೇನ ಪುಣ್ಯಸ್ಕಂಧಮನುತ್ತಮಮ್ ।
ಕರೋತಿ ಯಃ ಕೃತಯುಗೇ ಕ್ರಿಯತೇ ತಪಸಾ ಹಿ ಯಃ ॥ 59 ॥

ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯ ಜನರು ವಾಕ್, ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಮರುಮರು ಒಳಗಾಗಿ ಪ್ರತಿದಿನವೂ

---

[24] ಶಾಲಾ = ಪತ್ನಿಯ ಸಹೋದರ (ಬಾವ).

ಪಾಪಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದ್ವಿಜರೇ! ಸತ್ಯವಿಲ್ಲದವರ, ಶೌಚವಿಲ್ಲದವರ ಮತ್ತು ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವರಾದ ಜನರಿಗೆ ದುಃಖಕಾರಕವಾದ ಎಲ್ಲವೂ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ 'ವಷಟ್'ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ, ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಧಾ'ಕಾರವಿಲ್ಲದೆ, ದೇವಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಾಹಾ'ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿ ಬಂದಾಗ, ಆಗ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ವಿಪ್ರನು ಅತ್ಯಂತ ವಿರಳನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಹ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುಣ್ಯರಾಶಿಯನ್ನು ಮನುಷ್ಯನು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪಾದಿಸಬಲ್ಲನು."[25]

---

[25] ಶ್ಲೋಕ 49-59ರ ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧ ಭಾವಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ: (1) ಕಲಿಯುಗದ ಅಧೋಗತಿ: ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆಯ ಕ್ಷಯ, ವೇದನಿಂದೆ, ಶೌಚಾಚಾರಗಳ ನಿರಾಕರಣೆ, ಕುಟುಂಬವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕುಸಿತ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮದ ಅವನತಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕ್ಷೀಣತೆ (ಮಳೆ, ಧಾನ್ಯ, ಹಾಲು) (2) ಕಲಿಯುಗದ ವಿಶೇಷ ಅನುಗ್ರಹ: 59ನೇ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಒಂದು ಹೊಸ ವಿಚಾರ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ: ಕಲಿಯುಗವು ದೋಷಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದರೂ, ಪುಣ್ಯಸಾಧನೆ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುನಯ ಊಚುಃ।
ಕಸ್ಮಿನ್ಕಾಲೇಽಲ್ಪಕೋ ಧರ್ಮೋ ದದಾತಿ ಸುಮಹಾಫಲಮ್ ।
ವಕ್ತುಮರ್ಹಸ್ಯಶೇಷೇಣ ಶ್ರೋತುಂ ವಾಂಛಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ॥ 60 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: "ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯೂ ಮಹತ್ತಾದ ಫಲವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ? ಅದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಮಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಕೇಳುವ ಆಸೆ ನಮಗೆ ಉಂಟಾಗಿದೆ."

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ।
ಧನ್ಯೇ ಕಲೌ ಭವೇದ್ವಿಪ್ರಾಸ್ತ್ವಲ್ಪಕ್ಲೇಶೈರ್ಮಹತ್ಫಲಮ್ ।
ತಥಾ ಭವೇತಾಂ ಸ್ತ್ರೀಶೂದ್ರೌ ಧನ್ಯೌ ಚಾನ್ಯನ್ನಿಬೋಧತ ॥ 61 ॥
ಯತ್ಕೃತೇ ದಶಭಿರ್ವರ್ಷೈಸ್ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಹಾಯನೇನ ತತ್ ।
ದ್ವಾಪರೇ ತಚ್ಚ ಮಾಸೇನ ಅಹೋರಾತ್ರೇಣ ತತ್ಕಲೌ ॥ 62 ॥
ತಪಸೋ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಸ್ಯ ಜಪಾದೇಶ್ಚ ಫಲಂ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಪುರುಷಸ್ತೇನ ಕಲೌ ಸಾಧ್ವಿತಿ ಭಾಷಿತುಮ್ ॥ 63 ॥

ವ್ಯಾಸನು ಹೇಳಿದನು: "ವಿಪ್ರರೇ! ಕಲಿಯುಗವು ಧನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಪ ಕಷ್ಟದಿಂದಲೇ ಮಹತ್ತಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಮತ್ತು ಶೂದ್ರರೂ ಸಹ ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಧನ್ಯರು. ಇದರ ಇನ್ನಷ್ಟು

ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಫಲವು, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಫಲವು ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಫಲವು ಕೇವಲ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಜರೇ! ತಪಸ್ಸು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಜಪ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನೆಗಳಿಂದ ದೊರಕುವ ಫಲವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಲಿಯುಗವನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಧ್ಯಾಯನ್ಕೃತೇ ಯಜನ್ಯಜ್ಞೈಸ್ತ್ರೇತಾಯಾಂ ದ್ವಾಪರೇಽರ್ಚಯನ್ ।
ಯದಾಪ್ನೋತಿ ತದಾಪ್ನೋತಿ ಕಲೌ ಸಂಕೀರ್ತ್ಯ ಕೇಶವಮ್ ॥ 64 ॥[26]
ಧರ್ಮೋತ್ಕರ್ಷಮತೀವಾತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಪುರುಷಃ ಕಲೌ ।
ಸ್ವಲ್ಪಾಯಾಸೇನ ಧರ್ಮಜ್ಞಾಸ್ತೇನ ತುಷ್ಟೋಽಸ್ಮ್ಯಹಂ ಕಲೌ ॥ 65 ॥

ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನದ ಮೂಲಕ, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಗಳ

---

[26] ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿದೆಃ ಕೃತೇ ಯದ್ಧ್ಯಾಯತೋ ವಿಷ್ಣುಂ ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಯಜತೋ ಮಖೈಃ । ದ್ವಾಪರೇ ಪರಿಚರ್ಯಾಯಾಂ ಕಲೌ ತದ್ಧರಿಕೀರ್ತನಾತ್ ॥

ಮೂಲಕ, ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚನೆಯ ಮೂಲಕ ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಲಾಗುತ್ತದೆಯೋ, ಅದೇ ಫಲವನ್ನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಕೇಶವನ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯ ಮೂಲಕ ಪಡೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಧರ್ಮಜ್ಞರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೆ ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಜ್ಞರೇ! ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನನಗೆ ಕಲಿಯುಗವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ.

ವ್ರತಚರ್ಯಾಪರೈರ್ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ವೇದಾಃ ಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿಜಾತಿಭಿಃ ।
ತತಸ್ತು ಧರ್ಮಸಂಪ್ರಾಪ್ತ್ಯೈರ್ಯಷ್ಟವ್ಯಂ ವಿಧಿವದ್ಧನೈಃ ॥ 66 ॥
ವೃಥಾ ಕಥಾ ವೃಥಾ ಭೋಜ್ಯಂ ವೃಥಾ ಸ್ವಂ ಚ ದ್ವಿಜನ್ಮನಾಮ್ ।
ಪತನಾಯ ತಥಾ ಭಾವ್ಯಂ ತೈಸ್ತು ಸಂಯತಿಭಿಃ ಸಹ ॥ 67 ॥
ಅಸಮ್ಯಕ್ಕರಣೇ ದೋಷಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷು ವಸ್ತುಷು ।
ಭೋಜ್ಯಪೇಯಾದಿಕಂ ಚೈಷಾಂ ನೇಚ್ಛಾಪ್ರಾಪ್ತಿಕರಂ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 68 ॥
ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಸಮಸ್ತೇಷು ತೇಷಾಂ ಕಾರ್ಯೇಷು ವೈ ತತಃ ।
ಲೋಕಾನ್ಕ್ಲೇಶೇನ ಮಹತಾ ಯಜಂತಿ ವಿನಯಾನ್ವಿತಾಃ ॥ 69 ॥

ದ್ವಿಜರು ಮೊದಲು ವ್ರತ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಆಚರಿಸಿ

ವೇದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಬೇಕು. ನಂತರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ, ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧನವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. ದ್ವಿಜರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥ ಮಾತು, ವ್ಯರ್ಥ ಭೋಜನ ಮತ್ತು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬಳಸುವುದು ಪತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಸಂಯಮಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು. ದ್ವಿಜರೇ! ಈ ದ್ವಿಜರು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಭೋಜನ, ಪಾನ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟದಂತೆ ವರ್ತಿಸಲು ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಕರ್ತವ್ಯಗಳೂ ಅನೇಕ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು, ವಿನಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು (ಪುಣ್ಯಫಲಗಳನ್ನು) ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ದ್ವಿಜಶುಶ್ರೂಷಣೇನ್ಯೈವ ಪಾಕಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರವಾನ್ ।
ನಿಜಂ ಜಯತಿ ವೈ ಲೋಕಂ ಶೂದ್ರೋ ಧನ್ಯತರಸ್ತತಃ ॥ 70 ॥

ಆದರೆ ಶೂದ್ರನು ಕೇವಲ ದ್ವಿಜರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವೇ ಪಾಕಯಜ್ಞದ ಫಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾಗುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಇನ್ನೂ

ಧನ್ಯನು.

ಭಕ್ಷ್ಯಾಭಕ್ಷ್ಯೇಷು ನಾಶಾಸ್ತಿ ಯೇಷಾಂ ಪಾಪೇಷು ವಾ ಯತಃ ।
ನಿಯಮೋ ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲಾಸ್ತೇನಾಸೌ ಸಾಧ್ವಿತೀರಿತಮ್ ॥ 71 ॥
ಸ್ವಧರ್ಮಸ್ಯಾವಿರೋಧೇನ ನರೈರ್ಲಭ್ಯಂ ಧನಂ ಸದಾ ।
ಪ್ರತಿಪಾದನೀಯಂ ಪಾತ್ರೇಷು ಯಷ್ಟವ್ಯಂ ಚ ಯಥಾವಿಧಿ ॥ 72 ॥
ತಸ್ಯಾರ್ಜನೇ ಮಹಾನ್ಕ್ಲೇಶಃ ಪಾಲನೇನ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ತಥಾ ಸದ್ವಿನಿಯೋಗಾಯ ವಿಜ್ಞೇಯಂ ಗಹನಂ ನೃಣಾಮ್ ॥ 73 ॥
ಏಭಿರನ್ಯೈಸ್ತಥಾ ಕ್ಲೇಶೈಃ ಪುರುಷಾ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮಾಃ ।
ನಿಜಾನ್ ಜಯಂತಿ ವೈ ಲೋಕಾನ್ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾದಿಕಾನ್ಕ್ರಮಾತ್ ॥ 74 ॥

ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲರೇ! ಯಾರಿಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯ-ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುನಿಟ್ಟಿನ ನಿಯಮಗಳಿಲ್ಲವೋ, ಪಾಪಪರಿಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೊಂದು ನಿರ್ಬಂಧಗಳಿಲ್ಲವೋ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ (ಕಲಿಯುಗವು) ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ[27]. ಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಆ ಧನವನ್ನು

---

[27] ಇಲ್ಲಿ "ನಿಯಮವಿಲ್ಲ" ಎಂದರೆ ಅಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಎಂದಲ್ಲ. ದ್ವಿಜರಂತೆ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಆಹಾರ-ಆಚಾರ ನಿಯಮಗಳ ಬಾಧ್ಯತೆ ಇಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥ.

ಯೋಗ್ಯ ಪಾತ್ರರಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಹಾಗೂ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಯಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು. ದ್ವಿಜೋತ್ತಮರೇ! ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಷ್ಟವಿದೆ; ಅದನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಲ್ಲಿಯೂ ಕಷ್ಟವಿದೆ; ಅದನ್ನು ಸದುಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿಣವಾದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ದ್ವಿಜಸತ್ತಮರೇ! ಇಂತಹ ಮತ್ತು ಇತರ ಅನೇಕ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಪುರುಷರು ಕ್ರಮೇಣ ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾದಿ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಯೋಷಿಚ್ಛುಶ್ರೂಷಣಾದ್ಭರ್ತುಃ ಕರ್ಮಣಾ ಮನಸಾ ಗಿರಾ ।
ಏತದ್ವಿಷಯಮಾಪ್ನೋತಿ ತತ್ಸಾಲೋಕ್ಯಂ ಯತೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 75 ॥
ನಾತಿಕ್ಲೇಶೇನ ಮಹತಾ ತಾನೇವ ಪುರುಷೋ ಯಥಾ ।
ತೃತೀಯಂ ವ್ಯಾಹೃತಂ ತೇನ ಮಯಾ ಸಾಧ್ವಿತಿ ಯೋಷಿತಃ ॥ 76 ॥

ದ್ವಿಜರೇ! ಸ್ತ್ರೀಯು ತನ್ನ ಪತಿಯನ್ನು ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ವಾಣಿಯಿಂದಲೂ ಸೇವಿಸಿದರೆ, ಅವನು ಪಡೆಯುವ ಲೋಕವನ್ನೇ ತಾನೂ ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ; ಅವನ ಸಾಲೋಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ. ಪುರುಷನು ಮಹಾಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಅದೇ ಫಲವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯು ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಧನ್ಯರೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ.

ಏತದ್ವಃ ಕಥಿತಂ ವಿಪ್ರಾ ಯನ್ನಿಮಿತ್ತಮಿಹಾಗತಾಃ ।
ತತ್ಪೃಚ್ಛಧ್ವಂ ಯಥಾಕಾಮಮಹಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ವಃ ಸ್ಫುಟಮ್ ॥ 77 ॥
ಅಲ್ಪೇನೈವ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಧರ್ಮಃ ಸಿಧ್ಯತಿ ವೈ ಕಲೌ ।
ನರೈರಾತ್ಮಗುಣಾಂಭೋಭಿಃ ಕ್ಷಾಲಿತಾಖಿಲಕಿಲ್ಬಿಷೈಃ ॥ 78 ॥
ಶೂದ್ರೈಶ್ಚ ದ್ವಿಜಶುಶ್ರೂಷಾತತ್ಪರೈರ್ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ।
ತಥಾ ಸ್ತ್ರೀಭಿರನಾಯಾಸಾತ್ಪತಿಶುಶ್ರೂಷಯೈವ ಹಿ ॥ 79 ॥
ತತಸ್ತ್ರಿತಯಮಪ್ಯೇತನ್ಮಮ ಧನ್ಯತಮಂ ಮತಮ್ ।
ಧರ್ಮಸಂರಾಧನೇ ಕ್ಲೇಶೋ ದ್ವಿಜಾತೀನಾಂ ಕೃತಾದಿಷು ॥ 80 ॥
ತಥಾ ಸ್ವಲ್ಪೇನ ತಪಸಾ ಸಿದ್ಧಿಂ ಯಾಸ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾಃ ।
ಧನ್ಯಾ ಧರ್ಮಂ ಚರಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಾಂತೇ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 81 ॥
ಭವದ್ಭಿರ್ಯದಭಿಪ್ರೇತಂ ತದೇತತ್ಕಥಿತಂ ಮಯಾ ।
ಅಪೃಷ್ಟೇನಾಪಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಾಃ ಕಿಮನ್ಯತ್ಕ್ರಿಯತಾಂ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 82 ॥

ವಿಪ್ರರೇ! ನೀವು ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದೀರೋ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ನಿಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಕೇಳಿರಿ; ನಾನು ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮಗುಣರೂಪದ ಜಲದಿಂದ[28] ತಮ್ಮ ಸಮಸ್ತ ಪಾಪಗಳನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡ ಮನುಷ್ಯರು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮುನಿಸತ್ತಮರೇ! ಶೂದ್ರರು ದ್ವಿಜಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗುವುದರಿಂದ, ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪತಿಸೇವೆಯಿಂದಲೇ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಮೂರೂ ವರ್ಗಗಳು (ಕಲಿಯುಗಸ್ಥರು, ಶೂದ್ರರು ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು) ನನಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಧನ್ಯರೆಂದು ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೃತಯುಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವಿಜರಿಗೆ ಧರ್ಮಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮುನಿಸತ್ತಮರೇ! ಯುಗಾಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಅಲ್ಪ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರು ಧನ್ಯರು; ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಧರ್ಮಜ್ಞರಾದ ದ್ವಿಜರೇ! ನೀವು ತಿಳಿಯಬಯಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನಾನು ವಿವರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ನೀವು ಕೇಳದಿದ್ದ ಕೆಲವು

[28] ಆತ್ಮಗುಣಾಂಭೋಭಿಃ = ಸತ್ಯ, ದಯೆ, ಶಮ, ದಮ ಮೊದಲಾದ ಆಂತರಿಕ ಸದ್ಗುಣಗಳು.

ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ಇನ್ನೇನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರಿ."[29]

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಾಹ್ಮೇ ವ್ಯಾಸರ್ಷಿಸಂವಾದೇ
ಭವಿಷ್ಯಕಥನಂ ನಾಮ ತ್ರಿಂಶದಧಿಕದ್ವಿಶತತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಋಷಿಸಂವಾದದಲ್ಲಿ

---

[29] ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಭಜಿತವಾಗಿದೆ: (1) ಕಲಿಯುಗದ ದೋಷಗಳು (ಶ್ಲೋಕ 8-58): ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮದ ಅವನತಿ, ವೇದಮಾರ್ಗದ ಕ್ಷಯ, ಪಾಷಂಡಮತಗಳ ವೃದ್ಧಿ, ರಾಜಧರ್ಮದ ನಾಶ, ಕುಟುಂಬಸಂಸ್ಥೆಯ ದುರ್ಬಲತೆ, ಅಲ್ಪಾಯುಷ್ಯ, ದುರ್ಭಿಕ್ಷ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಧರ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯ (2) ಕಲಿಯುಗದ ಮಹಾಗುಣ (ಶ್ಲೋಕ 59-82): ಅಲ್ಪಸಾಧನೆಯಿಂದ ಮಹಾಫಲ, ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆಯ ಮಹಿಮೆ, ತಪಸ್ಸು, ಯಜ್ಞ, ಅರ್ಚನೆಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಶೂದ್ರರಿಗೆ ದ್ವಿಜಸೇವೆ ಸುಲಭ ಧರ್ಮಮಾರ್ಗ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪತಿಸೇವೆ ಧರ್ಮಸಾಧನೆಯ ಮಾರ್ಗ, ಆಂತರಿಕ ಸದ್ಗುಣಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಹತ್ವ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೇಂದ್ರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಶ್ಲೋಕ 64 ಮತ್ತು 78ರಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು: ಕೃತೇ ಧ್ಯಾನ, ತ್ರೇತಾಯಾಂ ಯಜ್ಞ, ದ್ವಾಪರೇ ಅರ್ಚನೆ, ಕಲೌ ಕೇಶವಸಂಕೀರ್ತನೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಪೇನೈವ ಪ್ರಯತ್ನೇನ ಧರ್ಮಃ ಸಿಧ್ಯತಿ ವೈ ಕಲೌ । ಆದ್ದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗವು ಒಂದೆಡೆ ಅಧರ್ಮದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಅನುಕೂಲಕರವಾದ ಯುಗವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭವಿಷ್ಯಕಥನ ಎನ್ನುವ ಇನ್ನೂರಾಮೂವತ್ತನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 231

ಮುನಯ ಊಚುಃ।

ಆಸನ್ನಂ ವಿಪ್ರಕೃಷ್ಟಂ ವಾ ಯದಿ ಕಾಲಂ ನ ವಿದ್ಮಹೇ ।
ತತೋ ದ್ವಾಪರವಿಧ್ವಂಸಂ ಯುಗಾಂತಂ ಸ್ಪೃಹಯಾಮಹೇ ॥ 1 ॥
ಪ್ರಾಪ್ತಾ ವಯಂ ಹಿ ತತ್ಕಾಲಮನಯಾ ಧರ್ಮತೃಷ್ಣಯಾ ।
ಆದದ್ಯಾಮ ಪರಂ ಧರ್ಮಂ ಸುಖಮಲ್ಪೇನ ಕರ್ಮಣಾ ॥ 2 ॥
ಸಂತ್ರಾಸೋದ್ವೇಗಜನನಂ ಯುಗಾಂತಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತಮ್ ।
ಪ್ರನಷ್ಟಧರ್ಮಂ ಧರ್ಮಜ್ಞ ನಿಮಿತ್ತೈರ್ವಕ್ತುಮರ್ಹಸಿ ॥ 3 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: “ಕಾಲವು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಇನ್ನೂ ದೂರದಲ್ಲಿದೆಯೋ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ದ್ವಾಪರಯುಗದ ಅಂತ್ಯ ಮತ್ತು ಯುಗಾಂತಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ನಾವು ಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಈ ತೀವ್ರ ತೃಷ್ಣೆಯಿಂದ ನಾವು ಆ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಮಹತ್ತರವಾದ ಧರ್ಮಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಭಯ ಮತ್ತು ಉದ್ವೇಗಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಯುಗಾಂತಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ

ಧರ್ಮವು ಹೇಗೆ ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು, ಓ ಧರ್ಮಜ್ಞನೇ, ಅದರ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೂಲಕ ನಮಗೆ ವಿವರಿಸು."

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ ।
ಅರಕ್ಷಿತಾರೋ ಹರ್ತಾರೋ ಬಲಿಭಾಗಸ್ಯ ಪಾರ್ಥಿವಾಃ ।
ಯುಗಾಂತೇ ಪ್ರಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸ್ವರಕ್ಷಣಪರಾಯಣಾಃ ॥ 4 ॥
ಅಕ್ಷತ್ರಿಯಾಶ್ಚ ರಾಜಾನೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಶೂದ್ರೋಪಜೀವಿನಃ ।
ಶೂದ್ರಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚಾರಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 5 ॥
ಶ್ರೋತ್ರಿಯಾಃ ಕಾಂಡಪೃಷ್ಠಾಶ್ಚ ನಿಷ್ಕರ್ಮಾಣಿ ಹವೀಂಷಿ ಚ ।
ಏಕಪಂಕ್ತ್ಯಾಮಶಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಾಂತೇ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 6 ॥
ಅಶಿಷ್ಟವಂತೋಽರ್ಥಪರಾ ನರಾ ಮದ್ಯಾಮಿಷಪ್ರಿಯಾಃ ।
ಮಿತ್ರಭಾರ್ಯಾಂ ಭಜಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಾಂತೇ ಪುರುಷಾಧಮಾಃ ॥ 7 ॥
ರಾಜವೃತ್ತಿಸ್ಥಿತಾಶ್ಚೌರಾ ರಾಜಾನಶ್ಚೌರಶೀಲಿನಃ ।
ಭೃತ್ಯಾ ಹ್ಯನಿರ್ದಿಷ್ಟಭುಜೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 8 ॥
ಧನಾನಿ ಶ್ಲಾಘನೀಯಾನಿ ಸತಾಂ ವೃತ್ತಮಪೂಜಿತಮ್ ।
ಅಕುತ್ಸನಾ ಚ ಪತಿತೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 9 ॥
ಪ್ರನಷ್ಟನಾಸಾಃ ಪುರುಷಾ ಮುಕ್ತಕೇಶಾ ವಿರೂಪಿಣಃ ।
ಊನಷೋಡಶವರ್ಷಾಶ್ಚ ಪ್ರಸೋಷ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ 10 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: “ಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವರಾಗಿರದೆ, ಅವರಿಂದ ತೆರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬಲಿಗಳನ್ನು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವವರಾಗುವರು. ಅವರು ಪ್ರಜಾರಕ್ಷಣೆಯ ಬದಲು ತಮ್ಮ ಸ್ವರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿರುವರು. ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲದವರೂ ರಾಜರಾಗುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶೂದ್ರರ ಸೇವೆಯಿಂದ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುವರು. ಶೂದ್ರರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರು.[1] ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಓ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಯುಗಾಂತದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಕೇವಲ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವರು[2], ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಮರಹಿತ (ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ) ಹವಿಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವವರೂ ಒಂದೇ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಮಾಡುವರು. ದುರಾಚಾರಿಗಳು, ಧನಲೋಲರು, ಮದ್ಯ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಪ್ರಿಯರಾದ ಅಧಮಪುರುಷರು

---

[1] ಇಲ್ಲಿ "ಶೂದ್ರಾಶ್ಚ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಚಾರಾಃ" ಎಂಬುದು ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಮಿಶ್ರಣ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ; ಕೇವಲ ಸದಾಚಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲ.

[2] ಕಾಂಡಪೃಷ್ಠಾಃ = ವೇದದ ಪೂರ್ಣ ಅಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದವರು.

ತಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರ ಪತ್ನಿಯರನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವರು. ಕಳ್ಳರು ರಾಜರ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವರು; ರಾಜರೂ ಕಳ್ಳರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು. ಸೇವಕರು ತಮ್ಮ ಯಜಮಾನರ ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಅವರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು[3]. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು. ಧನಸಂಪತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಶಂಸನೀಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು; ಸಜ್ಜನರ ಸದಾಚಾರಕ್ಕೆ ಗೌರವವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪತಿತರನ್ನು ನಿಂದಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವೂ ಇಲ್ಲವಾಗುವುದು. ಪುರುಷರು ಮೂಗು ಹಾನಿಗೊಳಗಾದವರಂತೆ ವಿಕೃತರೂಪಿಗಳಾಗಿರುವರು[4]; ಕೂದಲನ್ನು ಅಸಂಯಮವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವರು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ತುಂಬುವ ಮೊದಲುವೇ ಯೌವನಕ್ಷಯಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ ಒಣಗಿದಂತಾಗುವರು.

ಅಟ್ಟಶೂಲಾ ಜನಪದಾಃ ಶಿವಶೂಲಾಶ್ಚತುಷ್ಪಥಾಃ ।
ಪ್ರಮದಾಃ ಕೇಶಶೂಲಾಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 11 ॥

---

[3] ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟಭುಜಃ = ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವವರು.

[4] ಪ್ರನಷ್ಟನಾಸಾಃ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೆಲವರು ದೈಹಿಕ ವಿಕೃತಿಯ ಸೂಚಕವೆಂದು, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಲಜ್ಜೆ-ಮರ್ಯಾದೆಗಳ ನಾಶದ ರೂಪಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವದಿಷ್ಯಂತಿ ದ್ವಿಜಾ ವಾಜಸನೇಯಿಕಾಃ ।
ಶೂದ್ರಾಭಾ ವಾದಿನಶ್ಚೈವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಶ್ಚಾಂತ್ಯವಾಸಿನಃ ॥ 12 ॥
ಶುಕ್ಲದಂತಾ ಜಿತಾಕ್ಷಾಶ್ಚ ಮುಂಡಾಃ ಕಾಷಾಯವಾಸಸಃ ।
ಶೂದ್ರಾ ಧರ್ಮಂ ವದಿಷ್ಯಂತಿ ಶಾಠ್ಯಬುದ್ಧ್ಯೋಪಜೀವಿನಃ ॥ 13 ॥

ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಜನಪದಗಳೆಲ್ಲ ಅಟ್ಟಶೂಲಗಳಿಂದ (ವಿವಿಧ ಕಠಿಣ ರೋಗ-ಪೀಡೆಗಳಿಂದ) ನರಳುವವು. ಚತುಷ್ಪಥಗಳು (ರಸ್ತೆ-ಸಂತೆಗಳು) ಶಿವಶೂಲಗಳಿಂದ (ಭಯಾನಕ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ) ತುಂಬಿರುವವು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೇಶಶೂಲಗಳಿಂದ (ಕೂದಲನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಕೂದಲಿನ ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ) ಬಳಲುವರು. ಎಲ್ಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ತಾವು 'ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು' ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವರು; ಎಲ್ಲರೂ ತಾವು ವಾಜಸನೇಯಿ ಶಾಖೆಯವರೇ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಶೂದ್ರರಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುವರು; ಅಂತ್ಯವಾಸಿಗಳ (ಅಧಮಾಚಾರಿಗಳ) ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರು. ಬಿಳಿಯ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೂ, ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದವರಂತೆ ಕಾಣುವವರೂ, ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡವರೂ, ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳೂ ಆದ ಶೂದ್ರರು

ಕಪಟಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವರು[5].

ಶ್ವಾಪದಪ್ರಚುರತ್ವಂ ಚ ಗವಾಂ ಚೈವ ಪರಿಕ್ಷಯಃ ।
ಸಾಧೂನಾಂ ಪರಿವೃತ್ತಿಶ್ಚ ವಿದ್ಯಾದಂತಗತೇ ಯುಗೇ ॥ 14 ॥
ಅಂತ್ಯಾ ಮಧ್ಯೇ ನಿವತ್ಸ್ಯಂತಿ ಮಧ್ಯಾಶ್ಚಾಂತನಿವಾಸಿನಃ ।
ನಿರ್ಹ್ರೀಕಾಶ್ಚ ಪ್ರಜಾಃ ಸರ್ವಾ ನಷ್ಟಾಸ್ತತ್ರ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 15 ॥
ತಪೋಯಜ್ಞಫಲಾನಾಂ ಚ ವಿಕ್ರೇತಾರೋ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ಋತವೋ ವಿಪರೀತಾಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 16 ॥
ತಥಾ ದ್ವಿಹಾಯನಾ ದಮ್ಯಾಃ ಕಲೌ ಲಾಂಗಲಧಾರಿಣಃ ।
ಚಿತ್ರವರ್ಷೀ ಚ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಯುಗೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 17 ॥

ಯುಗದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಡುಮೃಗಗಳು ಬಹಳವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುವುವು; ಗೋವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಕ್ಷೀಣಿಸುವುದು; ಸಜ್ಜನರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ಸ್ಥಾನದಿಂದ ವಿಚಲಿತರಾಗುವರು. ಅಂತ್ಯಜರು ಮಧ್ಯಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ

[5] ಇಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲ, ಸಂನ್ಯಾಸದ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಪಟಧರ್ಮೋಪದೇಶಕರನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವಾಸಿಸುವರು; ಮಧ್ಯಮ ವರ್ಗದವರು ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು.[6] ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಲಜ್ಜೆರಹಿತರಾಗುವರು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟಾಚಾರವೇ ನಾಶವಾಗುವುದು. ಓ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಗಳ ಫಲವನ್ನೇ ಮಾರಾಟಮಾಡುವವರಾಗುವರು.[7] ಋತುಗಳ ಕ್ರಮವೂ ವಿಪರೀತವಾಗುವುದು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷದ ಕರುಗಳನ್ನೇ ನೇಗಿಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೃಷಿ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಮಳೆಯು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ, ಅಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಸುರಿಯುವುದು.[8]

ಸರ್ವೇ ಶೂರಕುಲೇ ಜಾತಾಃ ಕ್ಷಮಾನಾಥಾ ಭವಂತಿ ಹಿ ।
ಯಥಾ ನಿಮ್ನಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ಸರ್ವಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 18 ॥
ಪಿತೃದೇಯಾನಿ ದತ್ತಾನಿ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಸುತಾಃ ।

---

6 ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಹಜ ಕ್ರಮವು ತಲೆಕೆಳಗಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

7 ಅಂದರೆ ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ಅನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕಾಮಧರ್ಮವಾಗಿ ಮಾಡದೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಣದ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.

8 ಚಿತ್ರವರ್ಷೀ ಪರ್ಜನ್ಯಃ = ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿಯಲ್ಲದ, ಸ್ಥಳಾನುಸಾರ ಅಸಮಾನವಾದ, ಅತಿಯಾದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪವಾದ ಮಳೆ.

ನ ಚ ಧರ್ಮಂ ಚರಿಷ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾ ನಿರ್ಗತೇ ಯುಗೇ ॥ 19 ॥
ಊಷರಾ ಬಹುಲಾ ಭೂಮಿಃ ಪಂಥಾನಸ್ತಸ್ಕರಾವೃತಾಃ ।
ಸರ್ವೇ ಭ್ಯರ್ವಾಣಿಕಾಶ್ಚೈವ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 20 ॥

ವೀರಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರೂ ಕ್ಷಮೆ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವರಾಗುವರು.[9] ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹೀನಪ್ರವೃತ್ತಿಯವರಾಗುವರು. ಮಕ್ಕಳು ತಮ್ಮ ಪಿತೃಗಳು ದಾನಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವತ್ತೆಂದು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವರು. ಯುಗವು ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಮಾನವರು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವರು.[10] ಭೂಮಿಯ ಬಹುಭಾಗವು ಬರಡಾಗುವುದು. ಮಾರ್ಗಗಳು ಕಳ್ಳರಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವವು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೇ

---

[9] ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮಾನಾಥಾಃ ಎಂಬುದು ಬಂದಿದೆ. ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ "ಕ್ಷಮಾಗುಣವಿಲ್ಲದವರು" ಅಥವಾ "ಕ್ಷೀಣಪ್ರಭಾವಿಗಳು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

[10] ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವಜರು ದೇವಾಲಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನಗಳನ್ನೂ ವಂಶಸ್ಥರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಧರ್ಮ ಬೆಳೆಯುವುದು.

ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು[11].[12]

ಪಿತೃದಾಯಾದದತ್ತಾನಿ ವಿಭಜಂತಿ ತಥಾ ಸುತಾಃ ।
ಹರಣೇ ಯತ್ನವಂತೋಽಪಿ ಲೋಭಾದಿಭಿರ್ವಿರೋಧಿನಃ ॥ 21 ॥
ಸೌಕುಮಾರ್ಯೇ ತಥಾ ರೂಪೇ ರತ್ನೇ ಚೋಪಕ್ಷಯಂ ಗತೇ ।
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಸ್ಯಾಂತೇ ನಾರ್ಯಃ ಕೇಶೈರಲಂಕೃತಾಃ ॥ 22 ॥
ನಿರ್ವೀರ್ಯಸ್ಯ ರತಿಸ್ತತ್ರ ಗೃಹಸ್ಥಸ್ಯ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।

---

[11] ಅರ್ವಾಣಿಕಾಃ / ವಾಣಿಜಕಾಃ ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರಗಳ ಪ್ರಕಾರ, ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಗಳೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಾಭಕೇಂದ್ರಿತ ವ್ಯಾಪಾರವೃತ್ತಿಯತ್ತ ತಿರುಗುವರೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ.

[12] 11-20ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇನ್ನಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನೈತಿಕ ಪತನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕ್ರಮದ ವಿಘಟನೆ, ಕಪಟಧರ್ಮದ ಉದಯ, ಪರಿಸರದ ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಕೃಷಿ-ಪಶುಸಂಪತ್ತಿನ ಕ್ಷಯ, ಋತುಚಕ್ರದ ವ್ಯತ್ಯಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಲಾಭವೇ ಜೀವನದ ಪ್ರಧಾನ ಗುರಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ 12–13ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಪಟಾಚಾರವನ್ನು ಕಲಿಯುಗದ ಗಂಭೀರ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಗುರುತಿಸುತ್ತವೆ.

ಯುಗಾಂತೇ ಸಮನುಪ್ರಾಪ್ತೇ ನಾನ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾಸಮಾ ರತಿಃ ॥ 23 ॥
ಕುಶೀಲಾನಾರ್ಯಭೂಯಿಷ್ಠಾ ವೃಥಾರೂಪಸಮನ್ವಿತಾಃ ।
ಪುರುಷಾಲ್ಪಂ ಬಹುಸ್ತ್ರೀಕಂ ತದ್ಯುಗಾಂತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ॥ 24 ॥

ಪುತ್ರರು ಪಿತೃಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನೂ, ಪೂರ್ವಜರು ದಾನಮಾಡಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವರು.[13] ಲೋಭಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕಬಳಿಸಲು ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವರು. ಸೌಕುಮಾರ್ಯ, ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ರತ್ನಸಂಪತ್ತು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಾಗ, ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೇವಲ ಕೂದಲಿನ ಅಲಂಕಾರವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯ ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವರು.[14] ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ವೀರ್ಯಶಕ್ತಿ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುವುದು. ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯೊಂದಿಗಿನ

---

[13] ಇಲ್ಲಿ ಪಿತೃದಾಯಾದದತ್ತಾನಿ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಜರಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಸ್ವತ್ತುಗಳು ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಜರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಉದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನಸಂಪತ್ತು ಎಂಬ ಎರಡೂ ಅರ್ಥಗಳು ಸಾಧ್ಯ.

[14] ಅಂದರೆ ಸಹಜ ಸೌಂದರ್ಯ, ಆಭರಣಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ, ಬಾಹ್ಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರವೇ ಪ್ರಮುಖ ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು.

ಸಂಭೋಗಸುಖವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಮಹತ್ತರ ಆಸಕ್ತಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.[15] ದುರಾಚಾರಿಣಿಯರೂ, ಅನಾರ್ಯಸ್ವಭಾವದವರೂ, ಕೇವಲ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ರೂಪಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೂ ಆದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೆಚ್ಚಾಗುವವರು. ಪುರುಷರು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವರು, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವವರು. ಇದು ಯುಗಾಂತ್ಯದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.

ಬಹುಯಾಚನಕೋ ಲೋಕೋ ನ ದಾಸ್ಯತಿ ಪರಸ್ಪರಮ್ ।
ರಾಜಚೌರಾಗ್ನಿದಂಡಾದಿಕ್ಷೀಣಃ ಕ್ಷಯಮುಪೈಷ್ಯತಿ ॥ 25 ॥
ಅಫಲಾನಿ ಚ ಸಸ್ಯಾನಿ ತರುಣಾ ವೃದ್ಧಶೀಲಿನಃ ।
ಅಶೀಲಾಃ ಸುಖಿನೋ ಲೋಕೇ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 26 ॥
ವರ್ಷಾಸು ಪರುಷಾ ವಾತಾ ನೀಚಾಃ ಶರ್ಕರವರ್ಷಿಣಃ ।
ಸಂದಿಗ್ಧಃ ಪರಲೋಕಶ್ಚ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 27 ॥
ವೈಶ್ಯಾ ಇವ ಚ ರಾಜನ್ಯಾ ಧನಧಾನ್ಯೋಪಜೀವಿನಃ ।
ಯುಗಾಪಕ್ರಮಣೇ ಪೂರ್ವಂ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನ ಬಾಂಧವಾಃ ॥ 28 ॥

---

[15] ನಾನ್ಯಾ ಭಾರ್ಯಾಸಮಾ ರತಿಃ = ಪತ್ನಿಸಂಗದ ಭೋಗಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಗುರಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ರವೃತ್ತಾಃ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿ ಸಮಯಾಃ ಶಪಥಾಸ್ತಥಾ ।
ಋಣಂ ಸವಿನಯಭ್ರಂಶಂ ಯುಗೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 29 ॥
ಭವಿಷ್ಯತ್ಯಫಲೋ ಹರ್ಷಃ ಕ್ರೋಧಶ್ಚ ಸಫಲೋ ನೃಣಾಮ್ ।
ಅಜಾಶ್ಚಾಪಿ ನಿರೋತ್ಸ್ಯಂತಿ ಪಯಸೋಽರ್ಥೇ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 30 ॥

ಜನರು ಪರಸ್ಪರ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಬಹಳರಾಗುವರು; ಆದರೆ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಏನನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜರು, ಕಳ್ಳರು, ಅಗ್ನಿ, ದಂಡನೆಗಳು ಮುಂತಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣಗೊಂಡ ಲೋಕವು ನಾಶದ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗುವುದು. ಬೆಳೆಗಳು ಫಲಕೊಡದೆ ಹೋಗುವುವು. ಯುವಕರು ವೃದ್ಧರ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದುವರು.[16] ಶೀಲವಿಲ್ಲದವರೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಬದುಕುವರು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗಾಗುವುದು. ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಕಠೋರವಾದ ಗಾಳಿಗಳು ಬೀಸುವುವು. ಕೆಳಮಟ್ಟದ (ಹಾನಿಕರ) ಮೇಘಗಳು ಕಲ್ಲುಮಳೆ ಸುರಿಸುವುವು. ಪರಲೋಕದ

[16] ತರುಣಾ ವೃದ್ಧಶೀಲಿನಃ = ಯೌವನದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಸಾಹ, ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಚೈತನ್ಯ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವೃದ್ಧರಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವರು.

ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು.[17] ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ವೈಶ್ಯರಂತೆ ಧನ-ಧಾನ್ಯೋಪಾರ್ಜನೆಯನ್ನೇ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು.[18] ಯುಗಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಬಂಧುಬಳಗದ ಸಂಬಂಧಗಳೂ ಕ್ಷೀಣಿಸುವುವು. ಒಪ್ಪಂದಗಳು ಜಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಶಪಥಗಳಿಗೂ ಮೌಲ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಲ-ಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿನಯ, ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಸೌಜನ್ಯಗಳು ನಾಶವಾಗುವುವು. ಜನರ ಸಂತೋಷವು ಫಲರಹಿತವಾಗುವುದು; ಆದರೆ ಅವರ ಕ್ರೋಧವು ಮಾತ್ರ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವುದು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಜನರು ಹಾಲಿನ

[17] ಸಂದಿಗ್ಧಃ ಪರಲೋಕಃ = ಧರ್ಮ, ಕರ್ಮಫಲ ಮತ್ತು ಪರಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆ ಕುಗ್ಗುವುದು.

[18] ಇಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ತಮ್ಮ ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯಾಪಾರ ಮತ್ತು ಸಂಪತ್ತಿನ ಸಂಗ್ರಹಣೆಯತ್ತ ತಿರುಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಆಡುಗಳನ್ನೂ ಸಾಕಲು ಆರಂಭಿಸುವರು.[19, 20]

ಅಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತೋ ಯಜ್ಞ ಏವಮೇವ ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಅಪ್ರಮಾಣಂ ಕರಿಷ್ಯಂತಿ ನರಾಃ ಪಂಡಿತಮಾನಿನಃ ॥ 31 ॥

---

[19] ಅಜಾಶ್ಚಾಪಿ ನಿರೋತ್ಸ್ಯಂತಿ ಪಯಸೋಽರ್ಥೇ – ಗೋಸಂಪತ್ತು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಾಗ ಅಥವಾ ಸಾಕಲು ಕಷ್ಟವಾದಾಗ ಹಾಲಿಗಾಗಿ ಆಡುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಕುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

[20] 21-30ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದ ಚಿತ್ರಣವು ಇನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ: ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ಆಸ್ತಿ ವಿವಾದಗಳು (21), ಸಹಜ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯದ ಕ್ಷಯ (22), ಭೋಗಪ್ರಧಾನ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿ (23), ನೈತಿಕ ಅಧಃಪತನ ಮತ್ತು ಜನಸಂಖ್ಯಾ ಅಸಮತೋಲನ (24), ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕಾರದ ನಾಶ (25), ಕೃಷಿ ಮತ್ತು ಉತ್ಪಾದಕತೆಯ ಕುಸಿತ (26), ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಸ್ಥಿರತೆ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂದೇಹವಾದ (27), ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕತಾಪ್ರಧಾನತೆ (28), ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಶ್ವಾಸದ ಕುಸಿತ (29), ಗೋಸಂಪತ್ತಿನ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಪರ್ಯಾಯ ಜೀವನೋಪಾಯಗಳು (30) ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಧರ್ಮ, ಸಮಾಜ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳ ಕ್ರಮೇಣ ನಡೆಯುವ ಅವನತಿಯನ್ನು ಪುರಾಣವು ಯುಗಕ್ಷಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಸ್ಯಾಪ್ರವಕ್ತಾರೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನ ಸಂಶಯಃ ।
ಸರ್ವಃ ಸರ್ವಂ ವಿಜಾನಾತಿ ವೃದ್ಧಾನನುಪಸೇವ್ಯ ವೈ ॥ 32 ॥
ನ ಕಶ್ಚಿದಕವಿರ್ನಾಮ ಯುಗಾಂತೇ ಸಮುಪಸ್ಥಿತೇ ।
ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ವಿಯೋಗಾನಿ ನ ಕರ್ಮಸ್ಥಾ ದ್ವಿಜಾತಯಃ ॥ 33 ॥
ಚೌರಪ್ರಾಯಾಶ್ಚ ರಾಜಾನೋ ಯುಗಾಂತೇ ಸಮುಪಸ್ಥಿತೇ ।
ಕುಂಡೀವೃಷಾ ನೈಕೃತಿಕಾಃ ಸುರಾಪಾ ಬ್ರಹ್ಮವಾದಿನಃ ॥ 34 ॥
ಅಶ್ವಮೇಧೇನ ಯಕ್ಷ್ಯಂತೇ ಯುಗಾಂತೇ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮಾಃ ।
ಯಾಜಯಿಷ್ಯಂತ್ಯಯಾಜ್ಯಾಂಸ್ತು ತಥಾಭಕ್ಷ್ಯಸ್ಯ ಭಕ್ಷಿಣಃ ॥ 35 ॥

ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಯಜ್ಞಗಳೇ ನಡೆಯುವುವು. ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ಪಂಡಿತರೆಂದು ಭಾವಿಸುವ ಜನರು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೇ (ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆಚಾರ, ಸತ್ಯ) ತಿರಸ್ಕರಿಸುವರು. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸತ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವರು ಇರುವುದಿಲ್ಲ – ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ವೃದ್ಧರನ್ನು ಸೇವಿಸದೇ, ಅವರಿಂದ ಕಲಿಯದೇ ಇದ್ದರೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೆಂದು ಭಾವಿಸುವನು. ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕವಿಯಲ್ಲದವನೊಬ್ಬನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನ್ನನ್ನು

ಕವಿ, ಪಂಡಿತ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿ ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವನು).[21] ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ರಮಗಳು ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುವುವು. ದ್ವಿಜರು ತಮ್ಮ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರು ಕಳ್ಳರಂತಿರುವರು. ಕುಂಡೀಗಳು[22], ವೃಷಲರು[23], ಕಪಟಿಗಳು, ಮದ್ಯಪಾನಿಗಳು ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಓ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಂಥವರೇ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರಾದವರಿಗೂ ಯಾಜಕರಾಗುವರು. ಅಭಕ್ಷ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವರು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಧನತೃಷ್ಣಾರ್ತಾ ಯುಗಾಂತೇ ಸಮುಪಸ್ಥಿತೇ ।
ಭೋಃಶಬ್ದಮಭಿಧಾಸ್ಯಂತಿ ನ ಚ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಶಿಷ್ಯತಿ ॥ 36 ॥

---

[21] ನ ಕಶ್ಚಿದಕವಿರ್ನಾಮ – ನಿಜವಾದ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆ ಎಲ್ಲರಲ್ಲೂ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಲ್ಲ; ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಾವು ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನಿಗಳು ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

[22] ಕುಂಡೀ = ಆಶ್ರಮಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ.

[23] ವೃಷ / ವೃಷಲ = ಸಂಪ್ರದಾಯಬಾಹಿರ ಅಥವಾ ಅಧಾರ್ಮಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿ.

ಏಕಶಂಖಾಸ್ತಥಾ ನಾರ್ಯೋ ಗವೇಧುಕಪಿನದ್ಧಕಾಃ ।
ನಕ್ಷತ್ರಾಣಿ ವಿವರ್ಣಾನಿ ವಿಪರಿತಾ ದಿಶೋ ದಶ ॥ 37 ॥
ಸಂಧ್ಯಾರಾಗೋ ವಿದಗ್ಧಾಂಗೋ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ।
ಪ್ರೇಷಯಂತಿ ಪಿತೄನ್ಪುತ್ರಾ ವಧೂಃ ಶ್ವಶ್ರೂಃ ಸ್ವಕರ್ಮಸು ॥ 38 ॥
ಯುಗೇಷ್ವೇವಂ ನಿವತ್ಸ್ಯಂತಿ ಪ್ರಮದಾಶ್ಚ ನರಾಸ್ತಥಾ ।
ಅಕೃತ್ವಾಗ್ರಾಣಿ ಭೋಕ್ಷ್ಯಂತಿ ದ್ವಿಜಾಶ್ಚೈವಾಹುತಾಗ್ನಯಃ ॥ 39 ॥
ಭಿಕ್ಷಾಂ ಬಲಿಮದತ್ತ್ವಾ ಚ ಭೋಕ್ಷ್ಯಂತಿ ಪುರುಷಾಃ ಸ್ವಯಮ್ ।
ವಂಚಯಿತ್ವಾ ಪತೀನ್ಸುಪ್ತಾನ್ಗಮಿಷ್ಯಂತಿ ಸ್ತ್ರಿಯೋಽನ್ಯತಃ ॥ 40 ॥
ನ ವ್ಯಾಧಿತಾನ್ನಾಪ್ಯರೂಪಾನ್ನೋದ್ಯತಾನ್ನಾಪ್ಯಸೂಯಕಾನ್ ।
ಕೃತೇ ನ ಪ್ರತಿಕರ್ತಾ ಚ ಯುಗೇ ಕ್ಷೀಣೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 41 ॥

ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಧನಲಾಲಸೆಯಿಂದ ಬಳಲುವರು. ಪರಸ್ಪರರನ್ನು ಕೇವಲ "ಭೋಃ" ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುವರು[24]; ಆದರೆ ಯಾರೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಒಂದೇ ಶಂಖಾಭರಣವನ್ನು ಧರಿಸುವರು; ಗವೇಧುಕ (ಒಂದು ಕೀಳುಮಟ್ಟದ

[24] ಭೋಃಶಬ್ದಮಭಿಧಾಸ್ಯಂತಿ – ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವದ ಬಾಹ್ಯ ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದು, ಅದರ ಅಂತರಂಗವಾದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆ ನಾಶವಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯ) ದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು. ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುವು. ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳೂ ಅಸಹಜ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುವು.[25] ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣವು ದಹನಗೊಂಡ ಅಂಗಾರದಂತೆ ಕಾಣುವುದು. ಪುತ್ರರು ತಮ್ಮ ತಂದೆತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವರು; ಸೊಸೆಗಳು ಅತ್ತೆಯರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ನಿಯೋಜಿಸುವರು.[26] ಯುಗಗಳಲ್ಲಿ (ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ) ಪುರುಷರು ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹೀಗೆ ಬದುಕುವರು. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ವೈಶ್ವದೇವಾದಿ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ ಊಟಮಾಡುವರು.[27] ಜನರು ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಲಿಯನ್ನೂ ನೀಡದೆ ತಾವೇ ಊಟಮಾಡುವರು. ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಿರುವ ತಮ್ಮ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು

---

[25] ಇಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯದ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

[26] ಇದು ಕುಟುಂಬಸಂಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವದ ಕುಸಿತವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

[27] ಅಕೃತ್ವಾಗ್ರಾಣಿ = ದೇವತೆ, ಪಿತೃ, ಅತಿಥಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಮೊದಲು ನೀಡಬೇಕಾದ ಭಾಗವನ್ನು ನೀಡದೆ.

ವಂಚಿಸಿ ಬೇರೆ ಪುರುಷರ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವರು. ರೋಗಿಗಳಿಗೆ, ಕುರೂಪಿಗಳಿಗೆ, ಸಂಕಟದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಸೂಯಾಪರರಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವವರಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತಮಗೆ ಉಪಕಾರವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯುಪಕಾರ ಮಾಡುವವರೂ ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.[28, 29]"

---

[28] ಕೃತೇ ನ ಪ್ರತಿಕರ್ತಾ – ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ಗುಣವೇ ಕ್ಷೀಣಿಸುವುದು.

[29] 31-42ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಿಯುಗಾಂತ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತವಾಗಿವೆ: (1) ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದ ಅವನತಿ (31–33), ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಮಾಣದ ನಿರಾಕರಣೆ, ಗುರು-ವೃದ್ಧಸೇವೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆತ್ಮಗೌರವ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಪಟ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಧರ್ಮದ ಕ್ಷಯ (34–36), ಕಪಟಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಉದಯ, ಯಜ್ಞಗಳ ವಾಣಿಜ್ಯೀಕರಣ, ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಲೋಪ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಕುಟುಂಬ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕುಸಿತ (38–40), ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಗೌರವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಗೃಹಧರ್ಮದ ನಾಶ, ಅತಿಥಿ, ದೇವತೆ, ಭಿಕ್ಷುಕರ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ, ಮಾನವೀಯ ಗುಣಗಳ ನಾಶ (41), ಕರುಣೆ, ದಯೆ, ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳ ಕ್ಷಯ, ದುರ್ಬಲರ ಕಡೆ ನಿರಾಸಕ್ತಿ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ "ಬಾಹ್ಯ ಧರ್ಮಚಿಹ್ನೆಗಳು ಉಳಿದುಕೊಂಡರೂ ಅಂತರಂಗದ ಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗುವುದು" ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. 31–36ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮುಖ್ಯ ಸಂದೇಶವೂ ಇದೇ ಆಗಿದೆ.

ಮುನಯ ಊಚುಃ।
ಏವಂ ವಿಲಂಬಿತೇ ಧರ್ಮೇ ಮಾನುಷಾಃ ಕರಪೀಡಿತಾಃ ।
ಕುತ್ರ ದೇಶೇ ನಿವತ್ಸ್ಯಂತಿ ಕಿಮಾಹಾರವಿಹಾರಿಣಃ ॥ 42 ॥
ಕಿಂಕರ್ಮಾಣಃ ಕಿಮೀಹಂತಃ ಕಿಂಪ್ರಮಾಣಾಃ ಕಿಮಾಯುಷಃ ।
ಕಾಂ ಚ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಸಮಾಸಾದ್ಯ ಪ್ರಪತ್ಸ್ಯಂತಿ ಕೃತಂ ಯುಗಮ್ ॥ 43 ॥

ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿದರು: "ಹೀಗೆ ಧರ್ಮವು ಕ್ಷೀಣಿಸಿ, ಮಾನವರು ತೆರಿಗೆಗಳ ಪೀಡೆಯಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವಾಗ, ಅವರು ಯಾವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರು? ಅವರ ಆಹಾರ-ವಿಹಾರಗಳು ಹೇಗಿರುವುವು? ಅವರು ಯಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು? ಏನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವರು? ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವರು? ಅವರ ಆಯುಷ್ಯ ಎಷ್ಟಿರುವುದು? ಮತ್ತು ಯಾವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಪುನಃ ಕೃತಯುಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು?"

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ।
ಅತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಚ್ಯುತೇ ಧರ್ಮೇ ಗುಣಹೀನಾಃ ಪ್ರಜಾಸ್ತಥಾ ।
ಶೀಲವ್ಯಸನಮಾಸಾದ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತಿ ಹ್ರಾಸಮಾಯುಷಃ ॥ 44 ॥
ಆಯುರ್ಹಾನ್ಯಾವಲಗ್ನಾನಿರ್ವಲಗ್ನಾನ್ಯಾ ವಿವರ್ಣತಾ ।
ವೈವರ್ಣ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಧಿಸಂಪೀಡಾ ನಿರ್ವೇದೋ ವ್ಯಾಧಿಪೀಡನಾತ್ ॥ 45 ॥

ನಿರ್ವೇದಾದಾತ್ಮಸಂಬೋಧಃ ಸಂಬೋಧಾದ್ಧರ್ಮಶೀಲತಾ ।
ಏವಂ ಗತ್ವಾ ಪರಾಂ ಕಾಷ್ಠಾಂ ಪ್ರಪತ್ಸ್ಯಂತಿ ಕೃತಂ ಯುಗಮ್ ॥ 46 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರುಃ ಅದರ ನಂತರ ಧರ್ಮವು ಇನ್ನಷ್ಟು ಕುಸಿದಾಗ, ಪ್ರಜೆಗಳು ಗುಣಹೀನರಾಗುವರು. ದುಶ್ಶೀಲತೆ ಮತ್ತು ದುರ್ವ್ಯಸನಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಅವರ ಆಯುಷ್ಯವು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ಆಯುಷ್ಯ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಂತೆ ದೇಹಬಲವೂ ಕುಗ್ಗುವುದು. ಬಲಕ್ಷಯದಿಂದ ಕಾಂತಿಯು ನಾಶವಾಗುವುದು.[30] ವರ್ಣಕ್ಷಯದಿಂದ ರೋಗಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುವು. ರೋಗಪೀಡೆಯಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯವು ಉದಯಿಸುವುದು. ಆ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಆತ್ಮತತ್ತ್ವದ ಅರಿವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಧರ್ಮನಿಷ್ಠೆ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಹೀಗೆ ಕ್ರಮೇಣ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಜನರು ಮತ್ತೆ ಕೃತಯುಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವರು.[31]

---

[30] ವಿವರ್ಣತಾ = ದೇಹಕಾಂತಿಯ ಕ್ಷಯ, ಆರೋಗ್ಯಹೀನತೆ. ನಿರ್ವೇದ = ಸಂಸಾರದ ಮೇಲೆ ಬೇಸರ, ವೈರಾಗ್ಯ.

[31] ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಶ್ಲೋಕ. ಇಲ್ಲಿ ಯುಗಚಕ್ರದ ಪುನರುದಯದ ಕಾರಣವನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆಃ ದುಃಖ → ವೈರಾಗ್ಯ → ಆತ್ಮಸಂಬೋಧ → ಧರ್ಮನಿಷ್ಠೆ → ಕೃತಯುಗ.

ಉದ್ದೇಶತೋ ಧರ್ಮಶೀಲಾಃ ಕೇಚಿನ್ಮಧ್ಯಸ್ಥತಾಂ ಗತಾಃ ।
ಕಿಂಧರ್ಮಶೀಲಾಃ ಕೇಚಿತ್ತು ಕೇಚಿದತ್ರ ಕುತೂಹಲಾಃ ॥ 47 ॥
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮನುಮಾನಂ ಚ ಪ್ರಮಾಣಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತಾಃ ।
ಅಪ್ರಮಾಣಂ ಕರಿಷ್ಯಂತಿ ಸರ್ವಮಿತ್ಯಪರೇ ಜನಾಃ ॥ 48 ॥
ನಾಸ್ತಿಕ್ಯಪರತಾಶ್ಚಾಪಿ ಕೇಚಿದ್ಧರ್ಮವಿಲೋಪಕಾಃ ।
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನರಾ ಮೂಢಾ ದ್ವಿಜಾಃ ಪಂಡಿತಮಾನಿನಃ ॥ 49 ॥
ತದಾತ್ವಮಾತ್ರಶ್ರದ್ಧೇಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಬಹಿಷ್ಕೃತಾಃ ।
ದಾಂಭಿಕಾಸ್ತೇ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನರಾ ಜ್ಞಾನವಿಲೋಪಿತಾಃ ॥ 50 ॥

ಕೆಲವರು ಕೇವಲ ಹೆಸರಿಗಷ್ಟೇ ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರಾಗಿರುವರು. ಕೆಲವರು ಮಧ್ಯಸ್ಥರಾಗಿರುವರು. ಕೆಲವರು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುವರು. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರು ಧರ್ಮದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು. ಕೆಲವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನಗಳನ್ನೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಎಲ್ಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.[32] ಕೆಲವರು ನಾಸ್ತಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವರು; ಧರ್ಮವನ್ನು

[32] ಇದು ವಿವಿಧ ತತ್ತ್ವಚಿಂತನೆಗಳ ಉದಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಲೋಪಗೊಳಿಸುವವರಾಗಿರುವರು. ಮೂರ್ಖರಾದ ಕೆಲ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ತಮ್ಮನ್ನು ಪಂಡಿತರೆಂದು ಭಾವಿಸುವರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೇ ನಂಬುವರು;[33] ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವರು. ಜ್ಞಾನಭ್ರಷ್ಟರಾದ ಅವರು ದಾಂಭಿಕರಾಗಿರುವರು.

ತಥಾ ವಿಲುಲಿತೇ ಧರ್ಮೇ ಜನಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಪುರಸ್ಕೃತಾಃ ।
ಶುಭಾನ್ಸಮಾಚರಿಷ್ಯಂತಿ ದಾನಶೀಲಪರಾಯಣಾಃ ॥ 51 ॥
ಸರ್ವಭಕ್ಷಾಃ ಸ್ವಯಂಗುಪ್ತಾ ನಿರ್ಘೃಣಾ ನಿರಪತ್ರಪಾಃ ।
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ಲೋಕೇ ತತ್ಕಷಾಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ॥ 52 ॥

ಆದರೆ ಧರ್ಮವು ಹೀಗೆ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತಗೊಂಡಿದ್ದರೂ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪುರುಷರನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಕೆಲವರು ಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು; ದಾನಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿರುವರು.[34] ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲೋಕದ ಜನರು

---

[33] ಆತ್ಮಮಾತ್ರಶ್ರದ್ಧೇಯಾಃ = ಇಲ್ಲಿ "ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದದ್ದನ್ನೇ ಸತ್ಯವೆಂದು ನಂಬುವವರು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ; ಆತ್ಮತತ್ತ್ವದ ಮೇಲಿನ ಶ್ರದ್ಧೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಲ್ಲ.

[34] ಧರ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಕೆಲವರಲ್ಲಿ ಅದು ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಆಶಾವಾದಿ ಸೂಚನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವವರಾಗುವರು; ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲೇ ತೊಡಗಿರುವರು; ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವರಾಗಿರುವರು; ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದವರಾಗಿರುವರು. ಇದು ಆ ಕಾಲದ ಕಷಾಯ (ಧರ್ಮಪತನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ) ಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.[35]

ಕಷಾಯೋಪಪ್ಲವೇ ಕಾಲೇ ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠಾಪ್ರಣಾಶನೇ ।
ಸಿದ್ಧಿಮಲ್ಪೇನ ಕಾಲೇನ ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತಿ ನಿರುಪಸ್ಕೃತಾಃ ॥ 53 ॥
ವಿಪ್ರಾಣಾಂ ಶಾಶ್ವತೀಂ ವೃತ್ತಿಂ ಯದಾ ವರ್ಣಾವರೇ ಜನಾಃ ।
ಸಂಶ್ರಯಿಷ್ಯಂತಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾಸ್ತತ್ಕಷಾಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ॥ 54 ॥
ಮಹಾಯುದ್ಧಂ ಮಹಾವರ್ಷಂ ಮಹಾವಾತಂ ಮಹಾತಪಃ ।
ಭವಿಷ್ಯತಿ ಯುಗೇ ಕ್ಷೀಣೇ ತತ್ಕಷಾಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ ॥ 55 ॥
ವಿಪ್ರರೂಪೇಣ ಯಕ್ಷಾಂಸಿ ರಾಜಾನಃ ಕರ್ಣವೇದಿನಃ ।
ಪೃಥಿವೀಮುಪಭೋಕ್ಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಾಂತೇ ಸಮುಪಸ್ಥಿತೇ ॥ 56 ॥
ನಿಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಷಟ್ಕಾರಾಃ ಕುನೇತಾರೋಽಭಿಮಾನಿನಃ ।
ಕ್ರವ್ಯಾದಾ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪೇಣ ಸರ್ವಭಕ್ಷ್ಯಾ ವೃಥಾವ್ರತಾಃ ॥ 57 ॥

---

[35] ತತ್ಕಷಾಯಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಮ್ = ಕಲಿಯುಗದ ಕೊನೆಯ ಅಧಃಪತನಾವಸ್ಥೆಯ ಲಕ್ಷಣ.

ಕಷಾಯಾವಸ್ಥೆ (ಧರ್ಮಪತನದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ) ಉಂಟಾಗಿ, ಜ್ಞಾನನಿಷ್ಠೆಯು ನಾಶವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯಾವುದೇ ವಿಶೇಷ ಉಪಕರಣಗಳು ಅಥವಾ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸಾಧನೆಗಳಿಲ್ಲದೆಯೇ ಕೆಲವರು ಅಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವರು.[36] ಓ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಕೀಳ್ವರ್ಣದ ಜನರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಶಾಶ್ವತ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ, ಅದು ಆ ಕಷಾಯಕಾಲದ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.[37] ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾಯುದ್ಧ, ಮಹಾಮಳೆ, ಮಹಾಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಅತಿಯಾದ ಉಷ್ಣತೆ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಆ ಕಷಾಯಾವಸ್ಥೆಯ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.[38]

---

[36] ನಿರುಪಸ್ಕೃತಾಃ = ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಾಹ್ಯ ಸಾಧನಗಳು, ವೈಭವಯುತ ಯಜ್ಞಗಳು ಅಥವಾ ಸಂಕೀರ್ಣ ಉಪಾಯಗಳಿಲ್ಲದವರು. ಕಲಿಯುಗದ ವಿಶೇಷತೆಯೆಂದರೆ, ದುರ್ಗತಿಯ ಮಧ್ಯೆಯೂ ಸರಳ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು.

[37] ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಭೇದಗಳು ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

[38] ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವ ಮಹಾ ಅಸ್ಥಿರತೆಯನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ.

ಯುಗಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡು[39] ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಯಕ್ಷಸ್ವಭಾವದ ರಾಜರು[40] ಭೂಮಿಯನ್ನು ಆಳುವರು ಮತ್ತು ಅನುಭವಿಸುವರು. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದವರು, ವಷಟ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವರು[41], ದುರ್ಮಾರ್ಗದ ನಾಯಕರು, ಅಹಂಕಾರಿಗಳು, ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕರು[42], ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದವರು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಕ್ಷಿಸುವವರು ಮತ್ತು ವ್ಯರ್ಥವ್ರತಧಾರಿಗಳು[43] ಹೆಚ್ಚಾಗುವರು.

ಮೂರ್ಖಾಶ್ಚಾರ್ಥಪರಾ ಲುಬ್ಧಾಃ ಕ್ಷುದ್ರಾಃ ಕ್ಷುದ್ರಪರಿಚ್ಛದಾಃ ।
ವ್ಯವಹಾರೋಪವೃತ್ತಾಶ್ಚ ಚ್ಯುತಾ ಧರ್ಮಾಶ್ಚ ಶಾಶ್ವತಾತ್ ॥ 58 ॥

---

[39] ಕರ್ಣವೇದಿನಃ – ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವರಂತೆ ಕಾಣುವವರು.

[40] ವಿಪ್ರರೂಪೇಣ ಯಕ್ಷಾಂಸಿ – ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗುಣಗಳಿಲ್ಲದವರು.

[41] ನಿಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯವಷಟ್ಕಾರಾಃ = ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಾನುಷ್ಠಾನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರು.

[42] ಕ್ರವ್ಯಾದಾಃ = ಮಾಂಸಭಕ್ಷಕರು.

[43] ವೃಥಾವ್ರತಾಃ = ಫಲವಿಲ್ಲದ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ವ್ರತ ಆಚರಿಸುವವರು.

ಹರ್ತಾರಃ ಪರರತ್ನಾನಾಂ ಪರದಾರಪ್ರಧರ್ಷಕಾಃ ।
ಕಾಮಾತ್ಮಾನೋ ದುರಾತ್ಮಾನಃ ಸೋಪಧಾಃ ಪ್ರಿಯಸಾಹಸಾಃ ॥ 59 ॥
ತೇಷು ಪ್ರಭವಮಾಣೇಷು ಜನೇಷ್ವಪಿ ಚ ಸರ್ವಶಃ ।
ಅಭಾವಿನೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಮುನಯೋ ಬಹುರೂಪಿಣಃ ॥ 60 ॥
ಕಲೌ ಯುಗೇ ಸಮುತ್ಪನ್ನಾಃ ಪ್ರಧಾನಪುರುಷಾಶ್ಚ ಯೇ ।
ಕಥಾಯೋಗೇನ ತಾನ್ಸರ್ವಾನ್ಪೂಜಯಿಷ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾಃ ॥ 61 ॥
ಸಸ್ಯಚೌರಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತಥಾ ಚೈಲಾಪಹಾರಿಣಃ ।
ಭೋಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಹರಾಶ್ಚೈವ ಕರಂಡಾನಾಂ ಚ ಹಾರಿಣಃ ॥ 62 ॥

ಮೂರ್ಖರು, ಧನಾಸಕ್ತರು, ಲೋಭಿಗಳು, ಕ್ಷುದ್ರಸ್ವಭಾವದವರು, ಅಲ್ಪಮಟ್ಟದ ಜೀವನೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೇ ತೊಡಗಿದವರು ಮತ್ತು ಶಾಶ್ವತಧರ್ಮದಿಂದ ವಿಚಲಿತರಾದವರು ಹೆಚ್ಚಾಗುವರು. ಅವರು ಇತರರ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವವರು, ಪರಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಬಲಾತ್ಕರಿಸುವವರು, ಕಾಮಾಸಕ್ತರು, ದುಷ್ಟಚಿತ್ತರು, ಕುತಂತ್ರಿಗಳು[44] ಮತ್ತು ಅಪಾಯಕಾರಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು

[44] ಸೋಪಧಾಃ = ವಂಚನೆ ಮತ್ತು ಕುತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು.

ಮೆಚ್ಚುವವರಾಗಿರುವರು[45]. ಇಂತಹ ಜನರು ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪ್ರಬಲರಾಗಿರುವಾಗ, ಮುನಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಅನೇಕ ವೇಷಧಾರಿಗಳೂ[46] ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಉದಯವಾದ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜನರು ಅವರ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವ ಮೂಲಕ ಪೂಜಿಸುವರು[47]. ಧಾನ್ಯಕಳ್ಳರು ಉಂಟಾಗುವರು; ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವವರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುವರು. ತಿನ್ನಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ

---

[45] ಪ್ರಿಯಸಾಹಸಾಃ = ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಅಪಾಯಕಾರಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವವರು.

[46] ಬಹುರೂಪಿಣಃ = ವಿವಿಧ ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಕಪಟತಪಸ್ವಿಗಳು.

[47] ಕಥಾಯೋಗೇನ = ಅವರ ನಿಜಗುಣಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸದೆ, ಕೇವಲ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿ ಅಥವಾ ಕಥೆಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗೌರವಿಸುವರು ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಆಹಾರವನ್ನೂ[48], ಇನ್ನೂ ತಿನ್ನಬೇಕಾದ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಕದಿಯುವರು[49]. ಪಾತ್ರೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನೂ[50] ಕದಿಯುವರು.

ಚೌರಾಶ್ಚೌರಸ್ಯ ಹರ್ತಾರೋ ಹಂತಾ ಹಂತುರ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ಚೌರೈಶ್ಚೌರಕ್ಷಯೇ ಚಾಪಿ ಕೃತೇ ಕ್ಷೇಮಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ 63 ॥
ನಿಃಸಾರೇ ಕ್ಷುಭಿತೇ ಕಾಲೇ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೇ ಸಂವ್ಯವಸ್ಥಿತೇ ।
ನರಾ ವನಂ ಶ್ರಯಿಷ್ಯಂತಿ ಕರಭಾರಪ್ರಪೀಡಿತಾಃ ॥ 64 ॥
ಯಜ್ಞಕರ್ಮಣ್ಯುಪರತೇ ರಕ್ಷಾಂಸಿ ಶ್ವಾಪದಾನಿ ಚ ।
ಕೀಟಮೂಷಿಕಸರ್ಪಾಶ್ಚ ಧರ್ಷಯಿಷ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾನ್ ॥ 65 ॥
ಕ್ಷೇಮಂ ಸುಭಿಕ್ಷಮಾರೋಗ್ಯಂ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಂ ಚೈವ ಬಂಧುಷು ।
ಉದ್ದೇಶೇಷು ನರಾಃ ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ॥ 66 ॥
ಸ್ವಯಂಪಾಲಾಃ ಸ್ವಯಂ ಚೌರಾಃ ಪ್ಲವಸಂಭಾರಸಂಭೃತಾಃ ।
ಮಂಡಲೈಃ ಸಂಭವಿಷ್ಯಂತಿ ದೇಶೇ ದೇಶೇ ಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ ॥ 67 ॥

---

[48] ಭೋಕ್ಷ್ಯ = ಬೇಯಿಸಿದ, ತಿನ್ನಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಆಹಾರ.

[49] ಭೋಜ್ಯ = ಆಹಾರೋಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು.

[50] ಕರಂಡ = ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಸಂಗ್ರಹಪಾತ್ರೆ, ಬುಟ್ಟಿ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಕಳ್ಳರು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಳ್ಳನನ್ನೇ ದೋಚುವರು; ಕೊಲೆಗಾರನನ್ನೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕೊಲೆಮಾಡುವನು.[51] ಕಳ್ಳರಿಂದ ಕಳ್ಳರೇ ನಾಶವಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಷೇಮ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಕಾಲವು ಸಾರಹೀನವಾಗಿ, ಅಶಾಂತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಗೊಂಡಾಗ, ತೆರಿಗೆಗಳ ಭಾರದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಜನರು ಕಾಡುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವರು. ಯಜ್ಞಕರ್ಮಗಳು ನಿಂತುಹೋದಾಗ ರಾಕ್ಷಸರು, ಕ್ರೂರಮೃಗಗಳು, ಕೀಟಗಳು, ಇಲಿಗಳು ಮತ್ತು ಹಾವುಗಳು ಮಾನವರನ್ನು ಕಾಡುವುವು.[52] ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮ, ಸುಭಿಕ್ಷ, ಆರೋಗ್ಯ ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಸೌಹಾರ್ದತೆ ಇವುಗಳು ಕೆಲವೇ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ[53] ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುವುವು; ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರು ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಜನರು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು;

---

[51] ಅಧರ್ಮವು ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ; ದುಷ್ಟರು ಪರಸ್ಪರರನ್ನೇ ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

[52] ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಧರ್ಮದ ಲೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಅಸಮತೋಲನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

[53] ಉದ್ದೇಶೇಷು = ಕೆಲವೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ, ಚದುರಿದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ.

ತಾವೇ ಕಳ್ಳರಾಗುವರು. ದೋಣಿಗಳು ಹಾಗೂ ಸಾಗಾಣಿಕೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ.[54] ದೇಶದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವರು.

ಸ್ವದೇಶೇಭ್ಯಃ ಪರಿಭ್ರಷ್ಟಾ ನಿಃಸಾರಾಃ ಸಹ ಬಂಧುಭಿಃ ।
ನರಾಃ ಸರ್ವೇ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ಕಾಲಪರಿಕ್ಷಯಾತ್ ॥ 68 ॥
ತತಃ ಸರ್ವೇ ಸಮಾದಾಯ ಕುಮಾರಾನ್ಪ್ರದ್ರುತಾ ಭಯಾತ್ ।
ಕೌಶಿಕೀಂ ಸಂತರಿಷ್ಯಂತಿ ನರಾಃ ಕ್ಷುದ್ಭಯಪೀಡಿತಾಃ ॥ 69 ॥
ಅಂಗಾನ್ವಂಗಾನ್ಕಲಿಂಗಾಂಶ್ಚ ಕಾಶ್ಮೀರಾನಥ ಕೋಶಲಾನ್ ।
ಋಷಿಕಾಂತಗಿರಿದ್ರೋಣೀಃ ಸಂಶ್ರಯಿಷ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾಃ ॥ 70 ॥
ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಚ ಹಿಮವತ್ಪಾರ್ಶ್ವಂ ಕೂಲಂ ಚ ಲವಣಾಂಭಸಃ ।
ವಿವಿಧಂ ಜೀರ್ಣಪತ್ರಂ ಚ ವಲ್ಕಲಾನ್ಯಜಿನಾನಿ ಚ ॥ 71 ॥
ಸ್ವಯಂ ಕೃತ್ವಾ ನಿವತ್ಸ್ಯಂತಿ ತಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಾಪ್ತೇ ಯುಗಕ್ಷಯೇ ।
ಅರಣ್ಯೇಷು ಚ ವತ್ಸ್ಯಂತಿ ನರಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಗಣೈಃ ಸಹ ॥ 72 ॥
ನೈವ ಶೂನ್ಯಾ ನವಾರಣ್ಯಾ ಭವಿಷ್ಯತಿ ವಸುಂಧರಾ ।
ಅಗೋಪ್ತಾರಶ್ಚ ಗೋಪ್ತಾರೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ನರಾಧಿಪಾಃ ॥ 73 ॥

---

[54] ಮಂಡಲೈಃ = ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗಳು ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯಗಳು.

ಕಾಲದ ಅವನತಿಯಿಂದಾಗಿ ಜನರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವದೇಶಗಳಿಂದ ಹೊರಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟು, ಬಂಧುಗಳೊಡನೆ ಅಲೆದಾಡುವ ನಿರಾಶ್ರಿತರಾಗುವರು. ನಂತರ ಹಸಿವು ಮತ್ತು ಭಯದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗಿ ಕೌಶಿಕೀ ನದಿಯನ್ನು (ಕೋಸಿ ನದಿ) ದಾಟುವರು.[55] ಮಾನವರು ಅಂಗ, ವಂಗ, ಕಲಿಂಗ, ಕಾಶ್ಮೀರ ಮತ್ತು ಕೋಸಲ ದೇಶಗಳನ್ನು, ಹಾಗೆಯೇ ಋಷಿಕ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಪರ್ವತಕಣಿವೆಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವರು. ಹಿಮಾಲಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪರ್ವತಪ್ರದೇಶವನ್ನೂ, ಸಮುದ್ರತೀರಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸುವರು. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳು, ಮರದ ತೊಗಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಮೃಗಚರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವರು. ಅವುಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಡೆಸುವರು. ಯುಗಕ್ಷಯದಲ್ಲಿ ಜನರು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಸಮುದಾಯಗಳೊಡನೆಯೂ ವಾಸಿಸುವರು.[56] ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜನರಿಲ್ಲದ ಕಾಡುಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ; ಜನರಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶಗಳೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಜರು

[55] ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜನರ ವಲಸೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

[56] ಇಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನ ಕುಸಿದು, ಮಾನವರು ಅರಣ್ಯವಾಸಕ್ಕೆ ಮರಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಕ್ಷಕರಾಗಿರಬೇಕಾದರೂ ರಕ್ಷಕರಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದವರು ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡಲು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುವರು[57].

ಮೃಗೈರ್ಮತ್ಸ್ಯೈರ್ವಿಹಂಗೈಶ್ಚ ಶ್ವಾಪದೈಃ ಸರ್ಪಕೀಟಕೈಃ ।
ಮಧುಶಾಕಫಲೈರ್ಮೂಲೈರ್ವರ್ತಯಿಷ್ಯಂತಿ ಮಾನವಾಃ ॥ 74 ॥
ಶೀರ್ಣಪರ್ಣಫಲಾಹಾರಾ ವಲ್ಕಲಾನ್ಯಜಿನಾನಿ ಚ ।
ಸ್ವಯಂ ಕೃತ್ವಾ ನಿವತ್ಸ್ಯಂತಿ ಯಥಾ ಮುನಿಜನಸ್ತಥಾ ॥ 75 ॥
ಬೀಜಾನಾಮಕೃತಸ್ನೇಹಾ ಆಹತಾಃ ಕಾಷ್ಠಶಂಕುಭಿಃ ।
ಅಜೈಡಕಂ ಖರೋಷ್ಟ್ರಂ ಚ ಪಾಲಯಿಷ್ಯಂತಿ ನಿತ್ಯಶಃ ॥ 76 ॥
ನದೀಸ್ರೋತಾಂಸಿ ರೋತ್ಸ್ಯಂತಿ ತೋಯಾರ್ಥಂ ಕೂಲಮಾಶ್ರಿತಾಃ ।
ಪಕ್ವಾನ್ನವ್ಯವಹಾರೇಣ ವಿಪಣಂತಃ ಪರಸ್ಪರಮ್ ॥ 77 ॥

ಮಾನವರು ಮೃಗಗಳು, ಮೀನುಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಕೀಟಗಳನ್ನು ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಹಾಗೆಯೇ ಜೇನು, ಸೊಪ್ಪು, ಹಣ್ಣು ಮತ್ತು ಬೇರುಗಳಿಂದ ಜೀವನ

---

[57] ಅಗೋಪ್ತಾರಶ್ಚ ಗೋಪ್ತಾರಃ – ಹೆಸರು ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕರು; ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆಡಳಿತಗಾರರು.

ನಡೆಸುವರು.[58] ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳು ಮತ್ತು ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮರದ ತೊಗಟೆಗಳು ಮತ್ತು ಮೃಗಚರ್ಮಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಮುನಿಗಳಂತೆ ಜೀವನ ನಡೆಸುವರು. ಬೀಜಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸಂಸ್ಕಾರ ಅಥವಾ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ನೀಡದೆ[59], ಮರದ ಕೋಲುಗಳು ಮತ್ತು ಮೊನಚಾದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ[60] ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉಳುಮೆಮಾಡುವರು. ಆಡು, ಕುರಿ, ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಒಂಟೆಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ಸಾಕುವರು. ನೀರಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿಂದ ನದೀತಟಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನದಿಗಳ ಹರಿವನ್ನು ತಡೆಯುವರು. ಬೇಯಿಸಿದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀವನ ನಡೆಸುವರು.[61]

ತನೂರುಹೈರ್ಯಥಾಜಾತೈಃ ಸಮಲಾಂತರಸಂಭೃತೈಃ ।

---

[58] ಇಲ್ಲಿ ನಾಗರಿಕ ಕೃಷಿಜೀವನದ ಬದಲು ಅರಣ್ಯಾಧಾರಿತ ಜೀವನಶೈಲಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

[59] ಅಕೃತಸ್ನೇಹಾಃ ಬೀಜಾನಾಂ = ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪರ ವಿಧಾನಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು; ಬೀಜಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕೊರತೆ.

[60] ಕಾಷ್ಠಶಂಕುಭಿಃ = ಸರಳ ಮರದ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ.

[61] ವಿಪಣಂತಃ ಪರಸ್ಪರಮ್ = ವಿನಿಮಯ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ವ್ಯಾಪಾರ.

ಬಹ್ವಪತ್ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಹೀನಾಃ ಕುಲಶೀಲವಿವರ್ಜಿತಾಃ ॥ 78 ॥
ಏವಂ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ನರಾಶ್ಚಾಧರ್ಮಜೀವಿನಃ ।
ಹೀನಾ ಹೀನಂ ತಥಾ ಧರ್ಮಂ ಪ್ರಜಾ ಸಮನುವತ್ಸ್ಯತಿ ॥ 79 ॥
ಆಯುಸ್ತತ್ರ ಚ ಮರ್ತ್ಯಾನಾಂ ಪರಂ ತ್ರಿಂಶದ್ಭವಿಷ್ಯತಿ ।
ದುರ್ಬಲಾ ವಿಷಯಗ್ಲಾನಾ ಜರಾಶೋಕೈರಭಿಪ್ಲುತಾಃ ॥ 80 ॥
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ತದಾ ತೇಷಾಂ ರೋಗೈರಿಂದ್ರಿಯಸಂಕ್ಷಯಃ ।
ಆಯುಃಪ್ರತ್ಯಯಸಂರೋಧಾದ್ವಿಷಯಾದುಪರಂಸ್ಯತೇ ॥ 81 ॥
ಶುಶ್ರೂಷವೋ ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಸಾಧೂನಾಂ ದರ್ಶನೇ ರತಾಃ ।
ಸತ್ಯಂ ಚ ಪ್ರತಿಪತ್ಸ್ಯಂತಿ ವ್ಯವಹಾರೋಪಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ॥ 82 ॥
ಭವಿಷ್ಯಂತಿ ಚ ಕಾಮಾನಾಮಲಾಭಾದ್ಧರ್ಮಶೀಲಿನಃ ।
ಕರಿಷ್ಯಂತಿ ಚ ಸಂಸ್ಕಾರಂ ಸ್ವಯಂ ಚ ಕ್ಷಯಪೀಡಿತಾಃ ॥ 83 ॥

ಸಹಜವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಗಡ್ಡಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು; ದೇಹಗಳು ಮಲಿನವಾಗಿರುವುವು. ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.[62] ಕುಲಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಶೀಲಗಳು

---

[62] ಬಹ್ವಪತ್ಯಾಃ ಪ್ರಜಾಹೀನಾಃ – ಮಕ್ಕಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೂ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಮರಣದರದಿಂದ ಒಟ್ಟಾರೆ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು.

ನಾಶವಾಗಿರುವುವು. ಹೀಗೆ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬದುಕುವ ಮಾನವರು ಇರುವರು. ಹೀನರಾದ ಜನರು ಹೀನಧರ್ಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುವರು.[63] ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾನವರ ಗರಿಷ್ಠ ಆಯುಷ್ಯವು ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷಗಳಾಗಿರುವುದು[64]. ಅವರು ದುರ್ಬಲರಾಗಿರುವರು; ವಿಷಯಭೋಗಗಳಿಂದ ಶಕ್ತಿಹೀನರಾಗಿರುವರು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಶೋಕಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವರು. ರೋಗಗಳಿಂದ ಅವರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕ್ಷೀಣಿಸುವುವು. ಆಯುಷ್ಯವು ಕುಗ್ಗುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ[65] ವಿಷಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಸಕ್ತಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ಆಗ ಅವರು ಸಾಧುಗಳ ಸೇವೆ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವರು; ಸಾಧುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಂತೋಷಪಡುವರು. ಲೌಕಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಂತೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವರು.[66] ಕಾಮನೆಗಳು ನೆರವೇರದೆ

---

[63] ಹೀನಾ ಹೀನಂ ಧರ್ಮಂ – ಜನರ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಧರ್ಮದ ಮಟ್ಟವೂ ಕುಸಿಯುವುದು.

[64] ಪರಂ ತ್ರಿಂಶತ್ = ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ವರ್ಷ.

[65] ಆಯುಃಪ್ರತ್ಯಯಸಂರೋಧಾತ್ = ಜೀವನದ ಆಧಾರಗಳು ಕುಗ್ಗುವುದರಿಂದ.

[66] ಇದು ಮತ್ತೆ ಧರ್ಮದ ಪುನರುದಯದ ಆರಂಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅವರು ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರಾಗುವರು[67]. ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಸಂಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾಗಿದ್ದರೂ, ತಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ತಾವೇ ಆಚರಿಸುವರು.

ಏವಂ ಶುಶ್ರೂಷವೋ ದಾನೇ ಸತ್ಯೇ ಪ್ರಾಣ್ಯಭಿರಕ್ಷಣೇ ।
ತತಃ ಪಾದಪ್ರವೃತ್ತೇ ತು ಧರ್ಮೇ ಶ್ರೇಯೋ ನಿಪತ್ಸ್ಯತೇ ॥ 84 ॥
ತೇಷಾಂ ಲಬ್ಧಾನುಮಾನಾನಾಂ ಗುಣೇಷು ಪರಿವರ್ತತಾಮ್ ।
ಸ್ವಾದು ಕಿಂ ತ್ವಿತಿ ವಿಜ್ಞಾಯ ಧರ್ಮ ಏವ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ॥ 85 ॥
ಯಥಾ ಹಾನಿಕ್ರಮಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾಸ್ತಥಾ ಋದ್ಧಿಕ್ರಮಂ ಗತಾಃ ।
ಪ್ರಗೃಹೀತೇ ತತೋ ಧರ್ಮೇ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿ ಕೃತಂ ಯುಗಮ್ ॥ 86 ॥
ಸಾಧುವೃತ್ತಿಃ ಕೃತಯುಗೇ ಕಷಾಯೇ ಹಾನಿರುಚ್ಯತೇ ।
ಏಕ ಏವ ತು ಕಾಲೋಽಯಂ ಹೀನವರ್ಣೋ ಯಥಾ ಶಶೀ ॥ 87 ॥
ಛನ್ನಶ್ಚ ತಮಸಾ ಸೋಮೋ ಯಥಾ ಕಲಿಯುಗಂ ತಥಾ ।
ಮುಕ್ತಶ್ಚ ತಮಸಾ ಸೋಮ ಏವಂ ಕೃತಯುಗಂ ಚ ತತ್ ॥ 88 ॥

---

[67] ಕಾಮಾನಾಮಲಾಭಾತ್ ಧರ್ಮಶೀಲಿನಃ – ಭೋಗಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಸಿಗದಾಗ ಮಾನವರು ಧರ್ಮದತ್ತ ತಿರುಗುವರು ಎಂಬ ಗಾಢ ಮನೋವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಗಮನಿಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಇದೆ.

ಹೀಗೆ ಅವರು ಸಾಧುಸೇವೆ, ದಾನ, ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾಗುವರು. ನಂತರ ಧರ್ಮದ ಒಂದು ಪಾದವು (ಕೃತಯುಗದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು) ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದಾಗ[68], ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಲು ಆರಂಭಿಸುವುದು. ಅನುಭವ ಮತ್ತು ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದ ಅವರು[69], ಗುಣಗಳ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದಾಗ, “ನಿಜವಾದ ಸಿಹಿ (ಶ್ರೇಯಸ್ಸು) ಯಾವುದು?[70]” ಎಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ, ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಅರಿಯುವರು. ಹೇಗೆ ಅವರು ಹಿಂದೆ ಕ್ರಮೇಣ ಅಧಃಪತನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಮೇಣ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನೂ ಹೊಂದುವರು. ಧರ್ಮವು ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದಾಗ ಅವರು ಕೃತಯುಗವನ್ನು ಕಾಣುವರು.[71] ಕೃತಯುಗದಲ್ಲಿ

---

[68] ಪಾದಪ್ರವೃತ್ತೇ ಧರ್ಮೇ = ಧರ್ಮವು ಕ್ರಮೇಣ ಪುನಃ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಳ್ಳಲು ಆರಂಭಿಸಿದಾಗ.

[69] ಲಬ್ಧಾನುಮಾನಾನಾಂ = ಅನುಭವದಿಂದ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದವರು.

[70] ಸ್ವಾದು ಕಿಂ ತು? = ನಿಜವಾದ ಹಿತವೇನು? ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ಯಾವುದು?

[71] ಇದು ಯುಗಚಕ್ರದ ಕೇಂದ್ರತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆ: ಅಧರ್ಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕ್ರಮೇಣವಾದಂತೆ, ಧರ್ಮದ ಪುನರುದಯವೂ ಕ್ರಮೇಣವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಧುವೃತ್ತಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಕಷಾಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅದರ ಕ್ಷಯ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕಾಲವು ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ; ಚಂದ್ರನು ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದಂತೆ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರ ಬದಲಾಗುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನು ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಆವೃತನಾದಾಗ ಹೇಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅದೇ ಕಲಿಯುಗ. ತಮಸ್ಸಿನಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಚಂದ್ರನು ಹೇಗಿರುತ್ತಾನೋ, ಅದೇ ಕೃತಯುಗ.[72]

ಅರ್ಥವಾದಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದಾರ್ಥ ಇತಿ ತಂ ವಿದುಃ ।
ಅವಿವಿಕ್ತಮವಿಜ್ಞಾತಂ ದಾಯಾದ್ಯಮಿಹ ಧಾರ್ಯತೇ ॥ 89 ॥
ಇಷ್ಟವಾದಸ್ತಪೋ ನಾಮ ತಪೋ ಹಿ ಸ್ಥವಿರೀಕೃತಃ ।
ಗುಣೈಃ ಕರ್ಮಾಭಿನಿರ್ವೃತ್ತಿರ್ಗುಣಾಃ ಶುಧ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಣಾ ॥ 90 ॥
ಆಶೀಸ್ತು ಪುರುಷಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದೇಶಕಾಲಾನುವರ್ತಿನೀ ।
ಯುಗೇ ಯುಗೇ ಯಥಾಕಾಲಮೃಷಿಭಿಃ ಸಮುದಾಹೃತಾ ॥ 91 ॥
ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾಣಾಂ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ ।
ಆಶಿಷಶ್ಚ ಶಿವಾಃ ಪುಣ್ಯಾಸ್ತಥೈವಾಯುರ್ಯುಗೇ ಯುಗೇ ॥ 92 ॥

---

[72] ಇದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರವಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಕಾಲವು ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಯುಗಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತಥಾ ಯುಗಾನಾಂ ಪರಿವರ್ತನಾನಿ
ಚಿರಪ್ರವೃತ್ತಾನಿ ವಿಧಿಸ್ವಭಾವಾತ್ ।
ಕ್ಷಣಂ ನ ಸಂತಿಷ್ಠತಿ ಜೀವಲೋಕಃ
ಕ್ಷಯೋದಯಾಭ್ಯಾಂ ಪರಿವರ್ತಮಾನಃ ॥ 93 ॥

ಅರ್ಥವಾದಗಳು (ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸ್ತುತಿಪ್ರಧಾನ ವಾಕ್ಯಗಳು) ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಕಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ವೇದಾರ್ಥಗಳಿಂದು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅರಿಯದವರು ಅವನ್ನು ಕೇವಲ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಆಸ್ತಿಯಂತೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೆಯುವರು.[73] ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ಇಷ್ಟಕರ್ಮಗಳೇ ತಪಸ್ಸೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ; ತಪಸ್ಸು ಮಾನವನನ್ನು ಪರಿಪಕ್ವನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಗುಣಗಳು ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ; ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ

[73] ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಪಾಠ ಮತ್ತು ಅರ್ಥ ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಮೂಲಭಾವ: “ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವೇದಾರ್ಥದ ಆಂತರಿಕ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ.” “ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕೇವಲ ಪದರೂಪದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.”

ಗುಣಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.[74] ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು, ಪುರುಷನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನೀಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಋಷಿಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಧಿಗಳಿಗಾಗಿ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಂಗಳಕರ ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯಮಯ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳಿಗಾಗಿ, ಪ್ರತಿ ಯುಗದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಕ್ರಮ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಯುಗಗಳ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳು ವಿಧಿಯ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಲೇ ಬಂದಿವೆ. ಈ ಜೀವಲೋಕವು ಒಂದು ಕ್ಷಣವೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಅದು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಉದಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪರಿವರ್ತನಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಾಹ್ಮೇ ವ್ಯಾಸರ್ಷಿಸಂವಾದೇ
ಭವಿಷ್ಯಕಥನಂ ನಾಮೈಕತ್ರಿಂಶದಧಿಕದ್ವಿಶತತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಋಷಿಸಂವಾದದಲ್ಲಿ

---

[74] ಗುಣೈಃ ಕರ್ಮಾಭಿನಿರ್ವೃತ್ತಿಃ, ಗುಣಾಃ ಶುಧ್ಯಂತಿ ಕರ್ಮಣಾ – ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಸೂಕ್ತಿ. ಗುಣಗಳು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ; ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಅವು ಪರಿಶುದ್ಧಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಭವಿಷ್ಯಕಥನ ಎನ್ನುವ ಇನ್ನೂರಾಮೂವತ್ತೊಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 232: ಸಂಹಾರಲಕ್ಷಣಕಥನಂ

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ।
ಸರ್ವೇಷಾಮೇವ ಭೂತಾನಾಂ ತ್ರಿವಿಧಃ ಪ್ರತಿಸಂಚರಃ ।
ನೈಮಿತ್ತಿಕಃ ಪ್ರಾಕೃತಿಕಸ್ತಥೈವಾತ್ಯಂತಿಕೋ ಮತಃ ॥ 1 ॥
ಬ್ರಾಹ್ಮೋ ನೈಮಿತ್ತಿಕಸ್ತೇಷಾಂ ಕಲ್ಪಾಂತೇ ಪ್ರತಿಸಂಚರಃ ।
ಆತ್ಯಂತಿಕೋ ವೈ ಮೋಕ್ಷಶ್ಚ ಪ್ರಾಕೃತೋ ದ್ವಿಪರಾರ್ಧಿಕಃ ॥ 2 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: "ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಮೂರು ವಿಧದ ಲಯಗಳು (ಪ್ರತಿಸಂಚರಗಳು) ಇವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿಯ ಲಯವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯವಾಗಿದೆ. ಮೋಕ್ಷವೇ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ ಮುಗಿದಾಗ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಲಯವಾಗಿದೆ.

ಮುನಯ ಊಚುಃ।
ಪರಾರ್ಧಸಂಖ್ಯಾಂ ಭಗವಂಸ್ತ್ವಮಾಚಕ್ಷ್ವ ಯಥೋದಿತಾಮ್ ।
ದ್ವಿಗುಣೀಕೃತಯಜ್ಜ್ಞೇಯಃ ಪ್ರಾಕೃತಃ ಪ್ರತಿಸಂಚರಃ ॥ 3 ॥

ಮುನಿಗಳು ಕೇಳಿದರು: “ಭಗವನ್! ನೀವು ಹೇಳಿದ ಪರಾರ್ಧದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಮಗೆ ವಿವರಿಸಿ. ಅದರ ಎರಡು ಪಟ್ಟು ಅವಧಿಯೇ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಲಯದ ಕಾಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ.”

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ।
ಸ್ಥಾನಾತ್ಸ್ಥಾನಂ ದಶಗುಣಮೇಕ್ಯೈಕಂ ಗಣ್ಯತೇ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ತತೋಽಷ್ಟಾದಶಮೇ ಭಾಗೇ ಪರಾರ್ಧಮಭಿಧೀಯತೇ ॥ 4 ॥
ಪರಾರ್ಧಂ ದ್ವಿಗುಣಂ ಯತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಃ ಸ ಲಯೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ತದಾವ್ಯಕ್ತೇಽಖಿಲಂ ವ್ಯಕ್ತಂ ಸಹೇತೌ ಲಯಮೇತಿ ವೈ ॥ 5 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: “ಓ ದ್ವಿಜರೇ! ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಾನವು ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತ ಹತ್ತು ಪಟ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಗಣಿಸುತ್ತಾ ಹೋದಾಗ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ‘ಪರಾರ್ಧ’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪರಾರ್ಧದ ಎರಡು ಪಟ್ಟು ಅವಧಿಯೇ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಲಯವಾಗಿದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣಸಹಿತವಾದ ಈ ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಕ್ತ ಜಗತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಮೇಷೋ ಮಾನುಷೋ ಯೋಽಯಂ ಮಾತ್ರಾಮಾತ್ರಪ್ರಮಾಣತಃ ।
ತೈಃ ಪಂಚದಶಭಿಃ ಕಾಷ್ಠಾ ತ್ರಿಂಶತ್ಕಾಷ್ಠಾಸ್ತಥಾ ಕಲಾ ॥ 6 ॥
ನಾಡಿಕಾ ತು ಪ್ರಮಾಣೇನ ಕಲಾ ಚ ದಶ ಪಂಚ ಚ ।

ಉನ್ಮಾನೇನಾಂಭಸಃ ಸಾ ತು ಪಲಾನ್ಯರ್ಧತ್ರಯೋದಶ ॥ 7 ॥
ಹೇಮಮಾಷೈಃ ಕೃತಚ್ಛಿದ್ರಾ ಚತುರ್ಭಿಶ್ಚತುರಂಗುಲೈಃ ।
ಮಾಗಧೇನ ಪ್ರಮಾಣೇನ ಜಲಪ್ರಸ್ಥಸ್ತು ಸ ಸ್ಮೃತಃ ॥ 8 ॥
ನಾಡಿಕಾಭ್ಯಾಮಥ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಮುಹೂರ್ತೋ ದ್ವಿಜಸತ್ತಮಾಃ ।
ಅಹೋರಾತ್ರಂ ಮುಹೂರ್ತಾಸ್ತು ತ್ರಿಂಶನ್ಮಾಸೋ ದಿನೈಸ್ತಥಾ ॥ 9 ॥
ಮಾಸೈರ್ದ್ವಾದಶಭಿರ್ವರ್ಷಮಹೋರಾತ್ರಂ ತು ತದ್ದಿವಿ ।
ತ್ರಿಭಿರ್ವರ್ಷಶತೈರ್ವರ್ಷಂ ಷಷ್ಟ್ಯಾ ಚೈವಾಸುರದ್ವಿಷಾಮ್ ॥ 10 ॥

ಮಾನವರ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವಷ್ಟು ಸಮಯವನ್ನು 'ನಿಮೇಷ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹದಿನೈದು ನಿಮೇಷಗಳು ಒಂದು ಕಾಷ್ಠೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂವತ್ತು ಕಾಷ್ಠೆಗಳು ಒಂದು ಕಲೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹದಿನೈದು ಕಲೆಗಳು ಒಂದು ನಾಡಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜಲಮಾಪನದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ನಾಡಿಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣವು ಹದಿಮೂರುವರೆ ಪಲ ನೀರಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ-ಅಗಲವುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸುವರ್ಣಮಾಷದ ತೂಕದ ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬುವ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮಾಗಧ ಮಾಪನದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಓ ಶ್ರೇಷ್ಠ ದ್ವಿಜರೇ! ಎರಡು ನಾಡಿಕೆಗಳು ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂವತ್ತು ಮುಹೂರ್ತಗಳು ಒಂದು

ಅಹೋರಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು ಒಂದು ಮಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಹನ್ನೆರಡು ಮಾಸಗಳು ಒಂದು ವರ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಒಂದು ಮಾನವವರ್ಷವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳ ಮುನ್ನೂರು ಅರವತ್ತು (360) ವರ್ಷಗಳು ಅವರ ಒಂದು ವರ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ.[1]

---

[1] ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕಾಲಮಾನಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆಃ

15 ನಿಮೇಷ = 1 ಕಾಷ್ಠಾ

30 ಕಾಷ್ಠಾ = 1 ಕಲಾ

15 ಕಲಾ = 1 ನಾಡಿಕಾ

2 ನಾಡಿಕಾ = 1 ಮುಹೂರ್ತ

30 ಮುಹೂರ್ತ = 1 ಅಹೋರಾತ್ರ

30 ದಿನ = 1 ಮಾಸ

12 ಮಾಸ = 1 ಮಾನವ ವರ್ಷ

1 ಮಾನವ ವರ್ಷ = ದೇವತೆಗಳ 1 ಅಹೋರಾತ್ರ

360 ದೇವವರ್ಷ = 1 ದೇವವರ್ಷಮಾನ

ತೈಸ್ತು ದ್ವಾದಶಸಾಹಸ್ರೈಶ್ಚತುರ್ಯುಗಮುದಾಹೃತಮ್ ।
ಚತುರ್ಯುಗಸಹಸ್ರಂ ತು ಕಥ್ಯತೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ದಿನಮ್ ॥ 11 ॥
ಸ ಕಲ್ಪಸ್ತತ್ರ ಮನವಶ್ಚತುರ್ದಶ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ತದಂತೇ ಚೈವ ಭೋ ವಿಪ್ರಾ ಬ್ರಹ್ಮನೈಮಿತ್ತಿಕೋ ಲಯಃ ॥ 12 ॥
ತಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪಮತ್ಯುಗ್ರಂ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾ ಗದತೋ ಮಮ ।
ಶೃಣುಧ್ವಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಭೂಯಸ್ತತೋ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯಹಂ ಲಯಮ್ ॥ 13 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: "ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ದೇವವರ್ಷಗಳು ಒಂದು ಚತುರ್ಯುಗವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ[2]. ಅಂತಹ ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಾಗುತ್ತದೆ. ಓ ಶ್ರೇಷ್ಠ ದ್ವಿಜರೇ! ಅದನ್ನೇ ಕಲ್ಪವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆ ಒಂದು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯವು

ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಯುಗ, ಮನ್ವಂತರ, ಕಲ್ಪ, ಪರಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಷ್ಯದ ಗಣನೆ ವಿವರವಾಗಿ ಬರಲಿದೆ.

[2] "ತೈಸ್ತು ದ್ವಾದಶಸಾಹಸ್ರೈಃ" – ಇಲ್ಲಿ ಮಾನವವರ್ಷಗಳಲ್ಲ, ದೇವವರ್ಷಗಳು ಉದ್ದೇಶಿತ. ಚತುರ್ಯುಗದ ಒಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ 12,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು (ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ, ಕಲಿ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸಂಧ್ಯಾ-ಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳೊಡನೆ).

ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಓ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಆ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯದ ಅತ್ಯಂತ ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ನಂತರ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಲಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಚತುರ್ಯುಗಸಹಸ್ರಾಂತೇ ಕ್ಷೀಣಪ್ರಾಯೇ ಮಹೀತಲೇ ।
ಅನಾವೃಷ್ಟಿರತೀವೋಗ್ರಾ ಜಾಯತೇ ಶತವಾರ್ಷಿಕೀ ॥ 14 ॥
ತತೋ ಯಾನ್ಯಲ್ಪಸಾರಾಣಿ ತಾನಿ ಸತ್ತ್ವಾನ್ಯನೇಕಶಃ ।
ಕ್ಷಯಂ ಯಾಂತಿ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಪಾರ್ಥಿವಾನ್ಯತಿಪೀಡನಾತ್ ॥ 15 ॥
ತತಃ ಸ ಭಗವಾನ್ಕೃಷ್ಣೋ ರುದ್ರರೂಪೀ ತಥಾವ್ಯಯಃ ।
ಕ್ಷಯಾಯ ಯತತೇ ಕರ್ತುಮಾತ್ಮಸ್ಥಾಃ ಸಕಲಾಃ ಪ್ರಜಾಃ ॥ 16 ॥
ತತಃ ಸ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುರ್ಭಾನೋಃ ಸಪ್ತಸು ರಶ್ಮಿಷು ।
ಸ್ಥಿತಃ ಪಿಬತ್ಯಶೇಷಾಣಿ ಜಲಾನಿ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 17 ॥
ಪೀತ್ವಾಂಭಾಂಸಿ ಸಮಸ್ತಾನಿ ಪ್ರಾಣಿಭೂತಗತಾನಿ ವೈ ।
ಶೋಷಂ ನಯತಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾಃ ಸಮಸ್ತಂ ಪೃಥಿವೀತಲಮ್ ॥ 18 ॥
ಸಮುದ್ರಾನ್ಸರಿತಃ ಶೈಲಾನ್ ಶೈಲಪ್ರಸ್ರವಣಾನಿ ಚ ।
ಪಾತಾಲೇಷು ಚ ಯತ್ತೋಯಂ ತತ್ಸರ್ವಂ ನಯತಿ ಕ್ಷಯಮ್ ॥ 19 ॥

ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳ ಅವಧಿಯು ಮುಗಿದು ಕಲ್ಪವು ಅಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಿಸಿದಾಗ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಅತ್ಯಂತ

ಭಯಂಕರವಾದ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ, ಜೀವಧಾರಣೆಗೆ ಅಲ್ಪಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಕಠಿಣ ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ನಾಶವಾಗತೊಡಗುತ್ತವೆ. ಓ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಭೌತಿಕ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವಿಗಳು ಭೀಕರ ಸಂಕಟದಿಂದ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ಅವ್ಯಯನಾದ ಭಗವಾನ್ ಕೃಷ್ಣನು[3] ರುದ್ರರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತದನಂತರ ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುವು ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತನಾಗಿ[4], ಓ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ, ಉಳಿದಿರುವ ಎಲ್ಲ ಜಲವನ್ನೂ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸಮಸ್ತ

---

[3] "ಸ ಭಗವಾನ್ ಕೃಷ್ಣೋ ರುದ್ರರೂಪೀ" — ಇಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ಎಂಬುದು ಪರಬ್ರಹ್ಮ/ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸೂಚಕ. ಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪರಮಾತ್ಮನು ರುದ್ರರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಸಂಹಾರಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಪುರಾಣಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಇದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

[4] "ಭಾನೋಃ ಸಪ್ತಸು ರಶ್ಮಿಷು ಸ್ಥಿತಃ" — ವಿಷ್ಣುವು ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಕಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಸಮಸ್ತ ಜಲವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇತರ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಕಿರಣಗಳು ಏಳು ಸೂರ್ಯರಂತೆ ಉಗ್ರವಾಗುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಆರಂಭವೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಲರಾಶಿಯನ್ನು—ಜೀವಿಗಳ ದೇಹಗಳಲ್ಲಿರುವ ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿದಂತೆ—ಹೀರಿಕೊಂಡ ನಂತರ, ಓ ವಿಪ್ರರೇ, ಇಡೀ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಒಣಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರಗಳು, ನದಿಗಳು, ಪರ್ವತಗಳು, ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಜಲಧಾರೆಗಳು ಹಾಗೂ ಪಾತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೀರು—ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕ್ಷಯಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.[5]

ತತಸ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೇನ ತೋಯಾಹಾರೋಪಬೃಂಹಿತಾಃ ।
ಸಹಸ್ರರಶ್ಮಯಃ ಸಪ್ತ ಜಾಯಂತೇ ತತ್ರ ಭಾಸ್ಕರಾಃ ॥ 20 ॥
ಅಧಶ್ಚೋರ್ಧ್ವಂ ಚ ತೇ ದೀಪ್ತಾಸ್ತತಃ ಸಪ್ತ ದಿವಾಕರಾಃ ।
ದಹಂತ್ಯಶೇಷಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ಸಪಾತಾಲತಲಂ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 21 ॥
ದಹ್ಯಮಾನಂ ತು ತೈರ್ದೀಪ್ತೈಸ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಂ ದೀಪ್ತಭಾಸ್ಕರೈಃ ।
ಸಾದ್ರಿನಗಾರ್ಣವಾಭೋಗಂ ನಿಃಸ್ನೇಹಮಭಿಜಾಯತೇ ॥ 22 ॥
ತತೋ ನಿರ್ದಗ್ಧವೃಕ್ಷಾಂಬು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಖಿಲಂ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಭವತ್ಯೇಷಾ ಚ ವಸುಧಾ ಕೂರ್ಮಪೃಷ್ಠೋಪಮಾಕೃತಿಃ ॥ 23 ॥

ಆ ಜಲವೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾದ ನಂತರ, ಆ ನೀರನ್ನು ಆಹಾರವಾಗಿ ಪಡೆದು

---

[5] 14-19ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿನ ವರ್ಣನೆಯು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದ ಮೊದಲ ಹಂತ — ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಜಲಶೋಷಣ —ವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಲವರ್ಧನೆ ಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಕಿರಣಗಳು ಏಳು ಸೂರ್ಯರಾಗಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತವೆ[6]. ಆ ಏಳು ಸೂರ್ಯರು ಮೇಲಕ್ಕೂ ಕೆಳಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರಖರ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಹರಡಿ, ಓ ದ್ವಿಜರೇ, ಪಾತಾಳಗಳೊಡನೆ ಸಮಸ್ತ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ಸೂರ್ಯರಿಂದ ದಹಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವು ಪರ್ವತಗಳು, ನಗರಗಳು ಮತ್ತು ಸಾಗರಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಮಸ್ತ ರಸವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸಂಪೂರ್ಣ ಶುಷ್ಕವಾಗುತ್ತದೆ[7]. ಓ ದ್ವಿಜರೇ! ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಮರಗಳೂ ಮತ್ತು ಜಲವೂ ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ, ಇಡೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವು ನಿರ್ಜೀವವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭೂಮಿಯು ಆಗ ಆಮೆಯ ಬೆನ್ನಿನಂತೆ ಒರಟಾಗಿ, ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ತತಃ ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರೋಽಸೌ ಭೂತಸರ್ಗಹರೋ ಹರಃ ।
ಶೇಷಾಹಿಶ್ವಾಸಸಂತಾಪಾತ್ಪಾತಾಲಾನಿ ದಹತ್ಯಧಃ ॥ 24 ॥

---

[6] ಸಪ್ತಸೂರ್ಯೋದಯ – ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಶಕ್ತಿಗೊಂಡ ಸೂರ್ಯನ ಏಳು ಕಿರಣಗಳು ಏಳು ಸೂರ್ಯರಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತವೆ.

[7] ಜಲಶೋಷಣದ ಪೂರ್ಣತೆ – ಭೂಮಿ, ಸಮುದ್ರ, ನದಿಗಳು, ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಳಿದ ತೇವವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾತಾಲಾನಿ ಸಮಸ್ತಾನಿ ಸ ದಗ್ಧ್ವಾ ಜ್ವಲನೋ ಮಹಾನ್ ।
ಭೂಮಿಮಭ್ಯೇತ್ಯ ಸಕಲಂ ದಗ್ಧ್ವಾ ತು ವಸುಧಾತಲಮ್ ॥ 25 ॥
ಭುವೋ ಲೋಕಂ ತತಃ ಸರ್ವಂ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕಂ ಚ ದಾರುಣಃ ।
ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಾಮಹಾವರ್ತಸ್ತತ್ರೈವ ಪರಿವರ್ತತೇ ॥ 26 ॥
ಅಂಬರೀಷಮಿವಾಭಾತಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಖಿಲಂ ತದಾ ।
ಜ್ವಾಲಾವರ್ತಪರೀವಾರಮುಪಕ್ಷೀಣಬಲಾಸ್ತತಃ ॥ 27 ॥
ತತಸ್ತಾಪಪರೀತಾಸ್ತು ಲೋಕದ್ವಯನಿವಾಸಿನಃ ।
ಹೃತಾವಕಾಶಾ ಗಚ್ಛಂತಿ ಮಹರ್ಲೋಕಂ ದ್ವಿಜಾಸ್ತದಾ ॥ 28 ॥
ತಸ್ಮಾದಪಿ ಮಹಾತಾಪತಪ್ತಾ ಲೋಕಾಸ್ತತಃ ಪರಮ್ ।
ಗಚ್ಛಂತಿ ಜನಲೋಕಂ ತೇ ದಶಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪರೈಷಿಣಃ ॥ 29 ॥

ಅನಂತರ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಹರನಾದ ಆ ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರನು, ಶೇಷನಾಗನ ಉಸಿರಿನಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸುವ ಅಗ್ನಿಯ ಉಷ್ಣತೆಯ ಮೂಲಕ ಕೆಳಗಿರುವ ಪಾತಾಳಗಳನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ[8]. ಆ ಮಹಾಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಯು ಸಮಸ್ತ ಪಾತಾಳಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿ,

[8] ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ – ಸಂಹಾರಶಕ್ತಿಯಾದ ರುದ್ರನು ಶೇಷನ ಉಸಿರಿನಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಅಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಪಾತಾಳದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದಹನಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ.

ನಂತರ ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಇಡೀ ಭೂಮಂಡಲವನ್ನೂ ದಹಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಬಳಿಕ ಅದು ಭುವರ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಸ್ವರ್ಲೋಕವನ್ನೂ ದಹಿಸುತ್ತದೆ.[9] ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಭಯಂಕರ ಅಗ್ನಿಸುಳಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗಳ ಸುಳಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಇಡೀ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವು ಅಗ್ನಿಕುಂಡದೊಳಗಿನ ದಹಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗೋಳದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆಗ ತಮ್ಮ ಪುಣ್ಯಬಲವು ಕ್ಷೀಣಿಸಿದ ನಂತರ, ಆ ಉಗ್ರತಾಪದಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದ ಭುವರ್ಲೋಕ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಲೋಕವಾಸಿಗಳು ಅಲ್ಲಿರಲು ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲದೆ ಮಹರ್ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮಹರ್ಲೋಕವೂ ಆ ಮಹಾತಾಪದಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಡತೊಡಗಿದಾಗ, ಪರಮಪದವನ್ನು ಬಯಸುವ ಆ ಮಹಾತ್ಮರು ಅಲ್ಲಿಂದಲೂ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜನಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ[10].

---

[9] ಲೋಕಗಳ ದಹನ – ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸ್ವಃ ಲೋಕಗಳು ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

[10] ಮಹರ್ಲೋಕವಾಸಿಗಳ ಸ್ಥಳಾಂತರ – ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವಂತೆ, ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದ ಅಗ್ನಿತಾಪವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಮಹರ್ಲೋಕದಿಂದ ಜನಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ

ತತೋ ದಗ್ಧ್ವಾ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ರುದ್ರರೂಪೀ ಜನಾರ್ದನಃ ।
ಮುಖನಿಃಶ್ವಾಸಜಾನ್ಮೇಘಾನ್ಕರೋತಿ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 30 ॥
ತತೋ ಗಜಕುಲಪ್ರಖ್ಯಾಸ್ತಡಿದ್ವಂತೋ ನಿನಾದಿನಃ ।
ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ತದಾ ವ್ಯೋಮ್ನಿ ಘೋರಾಃ ಸಂವರ್ತಕಾ ಘನಾಃ ॥ 31 ॥
ಕೇಚಿದಂಜನಸಂಕಾಶಾಃ ಕೇಚಿತ್ಕುಮುದಸನ್ನಿಭಾಃ ।
ಧೂಮವರ್ಣಾ ಘನಾಃ ಕೇಚಿತ್ಕೇಚಿತ್ಪೀತಾಃ ಪಯೋಧರಾಃ ॥ 32 ॥
ಕೇಚಿದ್ಧರಿದ್ರಾವರ್ಣಾಭಾ ಲಾಕ್ಷಾರಸನಿಭಾಸ್ತಥಾ ।
ಕೇಚಿದ್ವೈದೂರ್ಯಸಂಕಾಶಾ ಇಂದ್ರನೀಲನಿಭಾಸ್ತಥಾ ॥ 33 ॥
ಶಂಖಕುಂದನಿಭಾಶ್ಚಾನ್ಯೇ ಜಾತೀಕುಂದನಿಭಾಸ್ತಥಾ ।
ಇಂದ್ರಗೋಪನಿಭಾಃ ಕೇಚಿನ್ಮನಃಶಿಲಾನಿಭಾಸ್ತಥಾ ॥ 34 ॥
ಪದ್ಮಪತ್ರನಿಭಾಃ ಕೇಚಿದುತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಘನಾಘನಾಃ ।
ಕೇಚಿತ್ಪುರವರಾಕಾರಾಃ ಕೇಚಿತ್ಪರ್ವತಸನ್ನಿಭಾಃ ॥ 35 ॥
ಕೂಟಾಗಾರನಿಭಾಶ್ಚಾನ್ಯೇ ಕೇಚಿತ್ಸ್ಥಲನಿಭಾ ಘನಾಃ ।

ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಲಯವು ಭೂಃ-ಭುವಃ-ಸ್ವಃ ಲೋಕಗಳವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಜನಲೋಕ, ತಪೋಲೋಕ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಲೋಕಗಳು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಜನಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದಿನ ಸೃಷ್ಟಿವರೆಗೆ ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾಕಾಯಾ ಮಹಾರಾವಾ ಪೂರಯಂತಿ ನಭಸ್ತಲಮ್ ॥ 36 ॥

ಓ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಅನಂತರ ರುದ್ರರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಜನಾರ್ದನನು ಇಡೀ ಜಗತ್ತನ್ನು ದಹಿಸಿದ ಬಳಿಕ, ತನ್ನ ಮುಖನಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ[11]. ಆಗ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳಂತೆ ಕಾಣುವ, ಮಿಂಚುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಭೀಕರ ಗರ್ಜನೆ ಮಾಡುವ ಸಂವರ್ತಕ ಮೇಘಗಳು ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಂಜನದಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಕುಮುದಪುಷ್ಪದಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಹೊಗೆಯ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಮೇಘಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಅರಿಶಿನದ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ

[11] ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಪುರಾಣದ ದೃಷ್ಟಿಕೋಣವೆಂದರೆ: ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುವೇ ಸೂರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಜಲವನ್ನು ಹೀರುತ್ತಾನೆ (17–19). ನಂತರ ವಿಷ್ಣುವೇ ರುದ್ರರೂಪವಾಗಿ ಜಗತ್ತನ್ನು ದಹಿಸುತ್ತಾನೆ (16, 24–26). ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಜನಾರ್ದನನು ಸಂವರ್ತಕಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಜಲಪ್ರಳಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ (30–40). ಅಂದರೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಅವನೇ, ಮಳೆಯೂ ಅವನೇ; ಸಂಹಾರವೂ ಅವನೇ, ಮುಂದಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಕಾರಣಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನೂ ಅವನೇ. ಇದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವ "ಏಕಃ ಸೃಜತಿ, ಪಾತಿ, ಹಂತಿ" ಎಂಬ ತತ್ತ್ವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ.

ಹೊಳೆಯುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಲಾಕ್ಷಾರಸದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ವೈಡೂರ್ಯಮಣಿಯಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿಯ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಶಂಖ ಮತ್ತು ಕುಂದಪುಷ್ಪಗಳಂತೆ ಬಿಳಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಜಾತಿಕುಸುಮ ಮತ್ತು ಕುಂದಪುಷ್ಪಗಳಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಇಂದ್ರಗೋಪ ಕೀಟದಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಮನಃಶಿಲೆಯ ಬಣ್ಣದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ತಾವರೆ ಎಲೆಗಳ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ವಿವಿಧ ವರ್ಣಗಳ ಮೇಘಗಳು ಉದಯಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸುಂದರ ನಗರಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಪರ್ವತಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಗೋಪುರಗಳು ಮತ್ತು ಮಹಾಮಂದಿರಗಳಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವಿಶಾಲ ಭೂಪ್ರದೇಶಗಳಂತೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಅವು ಮಹಾಕಾಯಗಳಾಗಿದ್ದು, ಮಹಾಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇಡೀ ಆಕಾಶವನ್ನು ತುಂಬಿಬಿಡುತ್ತವೆ.

ವರ್ಷಂತಸ್ತೇ ಮಹಾಸಾರಾಸ್ತಮಗ್ನಿಮತಿಭೈರವಮ್ ।
ಶಮಯಂತ್ಯಖಿಲಂ ವಿಪ್ರಾಸ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಂತರವಿಸ್ತೃತಮ್ ॥ 37 ॥
ನಷ್ಟೇ ಚಾಗ್ನೌ ಶತಂ ತೇಽಪಿ ವರ್ಷಾಣಾಮಧಿಕಂ ಘನಾಃ ।
ಪ್ಲಾವಯಂತೋ ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ವರ್ಷಂತಿ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 38 ॥
ಧಾರಾಭಿರಕ್ಷಮಾತ್ರಾಭಿಃ ಪ್ಲಾವಯಿತ್ವಾಖಿಲಾಂ ಭುವಮ್ ।

ಭುವೋ ಲೋಕಂ ತಥೈವೋರ್ಧ್ವಂ ಪ್ಲಾವಯಂತಿ ದಿವಂ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 39 ॥
ಅಂಧಕಾರೀಕೃತೇ ಲೋಕೇ ನಷ್ಟೇ ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮೇ ।
ವರ್ಷಂತಿ ತೇ ಮಹಾಮೇಘಾ ವರ್ಷಾಣಾಮಧಿಕಂ ಶತಮ್ ॥ 40 ॥

ಆ ಮಹಾಮೇಘಗಳು ಅಪಾರ ಜಲರಾಶಿಯನ್ನು ಸುರಿದು, ಓ ವಿಪ್ರರೇ, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾದ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದ ಆ ಭಯಂಕರ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶಮನಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅಗ್ನಿಯು ನಾಶವಾದ ನಂತರವೂ, ಓ ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ, ಆ ಮೇಘಗಳು ಇನ್ನೂ ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಸುರಿಯುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ; ಹೀಗೆ ಇಡೀ ಜಗತ್ತನ್ನು ಜಲಮಯವಾಗಿಸುತ್ತವೆ. ಅಕ್ಷದಂಡದಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾದ ಜಲಧಾರೆಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುತ್ತಾ ಅವು ಸಮಸ್ತ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುತ್ತವೆ. ನಂತರ ಭುವರ್ಲೋಕವನ್ನೂ, ಅದರ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಜಲಾವೃತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಲೋಕವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿ, ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮ ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾದ ಬಳಿಕವೂ, ಆ ಮಹಾಮೇಘಗಳು ಇನ್ನೂ ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ

ಮಳೆಯನ್ನೇ ಸುರಿಸುತ್ತವೆ.[12]"

---

[12] ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದ ಮೂರನೆಯ ಹಂತವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. (1) ರುದ್ರರೂಪೀ ಜನಾರ್ದನನ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಸಂವರ್ತಕ ಮೇಘಗಳು: ಜಗತ್ತನ್ನು ದಹಿಸಿದ ಅದೇ ರುದ್ರರೂಪೀ ಜನಾರ್ದನನು ಈಗ ಜಲರೂಪದ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ಸಂಹಾರಕಾರಕನೂ ಅವನೇ, ಸಂಹಾರದ ಮುಂದಿನ ಹಂತಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೂ ಅವನೇ. ವಿಷ್ಣು–ರುದ್ರರ ಅಭೇದವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. (2) ಸಂವರ್ತಕ ಮೇಘಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ: ಪುರಾಣಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿರಳವಾಗಿ ಕಾಣುವ ವರ್ಣಚಿತ್ರಣ ಇಲ್ಲಿದೆ: ಅಂಜನ (ಕಪ್ಪು), ಕುಮುದ (ಬಿಳಿ), ಧೂಮವರ್ಣ, ಪೀತವರ್ಣ, ಹರಿದ್ರಾವರ್ಣ, ಲಾಕ್ಷಾರಸವರ್ಣ, ವೈಡೂರ್ಯವರ್ಣ, ಇಂದ್ರನೀಲವರ್ಣ, ಶಂಖ-ಕುಂದವರ್ಣ, ಇಂದ್ರಗೋಪವರ್ಣ, ಮನಃಶಿಲಾವರ್ಣ, ಪದ್ಮಪತ್ರವರ್ಣ - ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಳೆಮೋಡಗಳ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲ; ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲಾ ಬಣ್ಣಗಳೂ ಒಂದೇ ವೇಳೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಮಹಾವಿಸ್ಮಯಕರ ದೃಶ್ಯವೆಂದು ಪುರಾಣಕಾರನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. (3) ಅಗ್ನಿಪ್ರಳಯದಿಂದ ಜಲಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ: ಪ್ರಳಯದ ಕ್ರಮವು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ: ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಸಪ್ತಸೂರ್ಯರ ಉದಯ, ಕಾಲಾಗ್ನಿದಹನ, ಸಂವರ್ತಕಮೇಘಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಶಮನ, ಜಲಪ್ರಳಯ (4) ಲೋಕಗಳ

ಜಲಾವೃತತೆ: ಮಳೆ ಕೇವಲ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ: ಭೂಲೋಕ, ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಲೋಕ - ಈ ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಮುಳುಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಾಹ್ಮೇ ವ್ಯಾಸರ್ಷಿಸಂವಾದೇ
ಸಂಹಾರಲಕ್ಷಣಕಥನಂ ನಾಮ
ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದಧಿಕದ್ವಿಶತತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಋಷಿಸಂವಾದದಲ್ಲಿ
ಸಂಹಾರಲಕ್ಷಣಕಥನ ಎಂಬ ಎನ್ನೂರಾಮೂವತ್ತೆರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 233: ಪ್ರಾಕೃತಲಯನಿರೂಪಣಂ

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ।
ಸಪ್ತರ್ಷಿಸ್ಥಾನಮಾಕ್ರಮ್ಯ ಸ್ಥಿತೇಽಮ್ಭಸಿ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ಏಕಾರ್ಣವಂ ಭವತ್ಯೇತತ್ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಖಿಲಂ ತತಃ ॥ 1 ॥
ಅಥ ನಿಃಶ್ವಾಸಜೋ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಾಯುಸ್ತಾನ್ ಜಲದಾಂಸ್ತತಃ ।
ನಾಶಂ ನಯತಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾ ವರ್ಷಾಣಾಮಧಿಕಂ ಶತಮ್ ॥ 2 ॥
ಸರ್ವಭೂತಮಯೋಽಚಿಂತ್ಯೋ ಭಗವಾನ್ಭೂತಭಾವನಃ ।
ಅನಾದಿರಾದಿರ್ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಪೀತ್ವಾ ವಾಯುಮಶೇಷತಃ ॥ 3 ॥
ಏಕಾರ್ಣವೇ ತತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ ಶೇಷಶಯ್ಯಾಸ್ಥಿತಃ ಪ್ರಭುಃ ।
ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಧರಃ ಶೇತೇ ಭಗವಾನಾದಿಕೃದ್ಧರಿಃ ॥ 4 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: “ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಸಂವರ್ತಕ ಜಲವು

ಏರಿಕೊಂಡು ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲದ ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿದಾಗ, ಈ ಸಮಸ್ತ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವು ಒಂದೇ ಮಹಾಸಮುದ್ರವಾಗಿ (ಏಕಾರ್ಣವವಾಗಿ) ಪರಿವರ್ತನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಬಳಿಕ, ವಿಪ್ರರೇ! ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿಃಶ್ವಾಸದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಾಯುವು ಆ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳ ರೂಪನೂ, ಚಿಂತನೆಗೆ ಅತೀತನೂ, ಭೂತಗಳ ಪೋಷಕನೂ, ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಆದಿಯೂ ಅನಾದಿಯೂ ಆದ ಭಗವಂತನು ಆ ವಾಯುವನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಆ ಏಕಾರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಶೇಷನನ್ನು ಶಯ್ಯೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿಶ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕರ್ತನಾದ ಭಗವಾನ್ ಹರಿಯು ಅಲ್ಲಿ ಶಯನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಜನಲೋಕಗತೈಃ ಸಿದ್ಧೈಃ ಸನಕಾದ್ಯೈರಭಿಷ್ಟುತಃ ।
ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಗತೈಶ್ಚೈವ ಚಿಂತ್ಯಮಾನೋ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ ॥ 5 ॥
ಆತ್ಮಮಾಯಾಮಯೀಂ ದಿವ್ಯಾಂ ಯೋಗನಿದ್ರಾಂ ಸಮಾಸ್ಥಿತಃ ।
ಆತ್ಮಾನಂ ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯಂ ಚಿಂತಯನ್ಪರಮೇಶ್ವರಃ ॥ 6 ॥
ಏಷ ನೈಮಿತ್ತಿಕೋ ನಾಮ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರಾಃ ಪ್ರತಿಸಂಚರಃ ।
ನಿಮಿತ್ತಂ ತತ್ರ ಯಚ್ಛೇತೇ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಧರೋ ಹರಿಃ ॥ 7 ॥

ಯದಾ ಜಾಗರ್ತಿ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ ಸ ತದಾ ಚೇಷ್ಟತೇ ಜಗತ್ ।
ನಿಮೀಲತ್ಯೇತದಖಿಲಂ ಮಾಯಾಶಯ್ಯಾಶಯೇಽಚ್ಯುತೇ ॥ 8 ॥
ಪದ್ಮಯೋನೇರ್ದಿನಂ ಯತ್ತು ಚತುರ್ಯುಗಸಹಸ್ರವತ್ ।
ಏಕಾರ್ಣವಕೃತೇ ಲೋಕೇ ತಾವತೀ ರಾತ್ರಿರುಚ್ಯತೇ ॥ 9 ॥
ತತಃ ಪ್ರಬುದ್ಧೋ ರಾತ್ರ್ಯಂತೇ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಂ ಕರೋತ್ಯಜಃ ।
ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಧೃಗ್ವಿಷ್ಣುರ್ಯಥಾ ವಃ ಕಥಿತಂ ಪುರಾ ॥ 10 ॥

ಜನಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸನಕಾದಿ ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾ ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ದಿವ್ಯ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, 'ವಾಸುದೇವ' ಎಂಬ ತನ್ನ ಪರಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ ಶಯನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಿಪ್ರರೇ! ಇದನ್ನೇ 'ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರತಿಸಂಚರ' (ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯ) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಹರಿಯು ಶಯನಿಸುವುದೇ ಅದರ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಅವನು ಜಾಗೃತನಾಗಿರುವಾಗ ಜಗತ್ತು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಮಾಯಾಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಶಯನಿಸಿರುವ ಅಚ್ಯುತನು

ನೇತ್ರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಪದ್ಮಯೋನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲು ಎಷ್ಟು ಕಾಲವೋ – ಅಂದರೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಚತುರ್ಯುಗಗಳಷ್ಟು ಕಾಲವೋ – ಜಗತ್ತು ಏಕಾರ್ಣವವಾಗಿರುವ ಈ ರಾತ್ರಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಅವಧಿಯದ್ದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ರಾತ್ರಿಯ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವನು ಜಾಗೃತನಾಗಿ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ವಿಷ್ಣುವು ಹೇಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿಮಗೆ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.[1]

---

[1] ಈ ಹತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳು ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ; ಇನ್ನೂ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯವನ್ನು ಅಲ್ಲ. ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು ಪ್ರಾಕೃತಲಯನಿರೂಪಣಂ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಲಯವನ್ನು ಪುನಃ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ನೆನಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ: (1) ಸಂವರ್ತಕಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತು ದಹನಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. (2) ಸಂವರ್ತಕ ಮೇಘಗಳು ಸುರಿದು ಎಲ್ಲವೂ ಜಲಮಯವಾಗುತ್ತದೆ. (3) ಜಗತ್ತು ಏಕಾರ್ಣವವಾಗುತ್ತದೆ. (4) ಮೇಘಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. (5) ವಿಷ್ಣು ಶೇಷಶಯನನಾಗಿ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (6) ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿಕಾಲ (1000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು) ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. (7) ಬ್ರಹ್ಮನ ಹಗಲು ಆರಂಭವಾದಾಗ ಪುನಃ ಸೃಷ್ಟಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಇತ್ಯೇಷ ಕಲ್ಪಸಂಹಾರೋ ಅಂತರಪ್ರಲಯೋ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ನೈಮಿತ್ತಿಕೋ ವಃ ಕಥಿತಃ ಶೃಣುಧ್ವಂ ಪ್ರಾಕೃತಂ ಪರಮ್ ॥ 11 ॥
ಅವೃಷ್ಟ್ಯಗ್ನ್ಯಾದಿಭಿಃ ಸಮ್ಯಕ್ಕೃತೇ ಶಯ್ಯಾಲಯೇ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಸಮಸ್ತೇಷ್ವೇವ ಲೋಕೇಷು ಪಾತಾಲೇಷ್ವಖಿಲೇಷು ಚ ॥ 12 ॥
ಮಹದಾದೇರ್ವಿಕಾರಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾತ್ತತ್ರ ಸಂಕ್ಷಯೇ ।
ಕೃಷ್ಣೇಚ್ಛಾಕಾರಿತೇ ತಸ್ಮಿನ್ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಪ್ರತಿಸಂಚರೇ ॥ 13 ॥

ದ್ವಿಜರೇ ! ಈ ರೀತಿ ಕಲ್ಪಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಅಂತರಪ್ರಲಯವಾದ (ನೈಮಿತ್ತಿಕ) ಸಂಹಾರವನ್ನು ನಿಮಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆನು. ಈಗ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉನ್ನತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಲಯವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ದ್ವಿಜರೇ ! ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಸಂವರ್ತಕಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳ ಮೂಲಕ ಶಯ್ಯಾಲಯ (ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪ್ರಳಯದ ಸ್ಥಿತಿ) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸಿದಾಗ, ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೂ ಎಲ್ಲ ಪಾತಾಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ವಿಕಾರರೂಪ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕ್ರಮೇಣ ಕ್ಷಯವಾಗತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಆ ಮಹಾಪ್ರತಿಸಂಚರ (ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಳಯ) ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆಪೋ ಗ್ರಸಂತಿ ವೈ ಪೂರ್ವಂ ಭೂಮೇರ್ಗಂಧಾದಿಕಂ ಗುಣಮ್ ।
ಆತ್ತಗಂಧಾ ತತೋ ಭೂಮಿಃ ಪ್ರಲಯಾಯ ಪ್ರಕಲ್ಪತೇ ॥ 14 ॥

ಪ್ರನಷ್ಟೇ ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೇ ಭವತ್ಯುರ್ವೀ ಜಲಾತ್ಮಿಕಾ ।
ಆಪಸ್ತದಾ ಪ್ರವೃತ್ತಾಸ್ತು ವೇಗವತ್ಯೋ ಮಹಾಸ್ವನಾಃ ॥ 15 ॥
ಸರ್ವಮಾಪೂರಯಂತೀದಂ ತಿಷ್ಠಂತಿ ವಿಚರಂತಿ ಚ ।
ಸಲಿಲೇನ್ಯೈವೋರ್ಮಿಮತಾ ಲೋಕಾಲೋಕಃ ಸಮಂತತಃ ॥ 16 ॥
ಅಪಾಮಪಿ ಗುಣೋ ಯಸ್ತು ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪೀಯತೇ ತು ಸಃ ।
ನಶ್ಯಂತ್ಯಾಪಃ ಸುತಪ್ತಾಶ್ಚ ರಸತನ್ಮಾತ್ರಸಂಕ್ಷಯಾತ್ ॥ 17 ॥
ತತಶ್ಚಾಪೋಽಮೃತರಸಾ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟ್ವಂ ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ ವೈ ।
ಅಗ್ನ್ಯವಸ್ಥೇ ತು ಸಲಿಲೇ ತೇಜಸಾ ಸರ್ವತೋ ವೃತೇ ॥ 18 ॥
ಸ ಚಾಗ್ನಿಃ ಸರ್ವತೋ ವ್ಯಾಪ್ಯ ಆದತ್ತೇ ತಜ್ಜಲಂ ತದಾ ।
ಸರ್ವಮಾಪೂರ್ಯತೋ ಚಾಭಿಸ್ತದಾ ಜಗದಿದಂ ಶನೈಃ ॥ 19 ॥
ಅರ್ಚಿಭಿಃ ಸಂತತೇ ತಸ್ಮಿಂಸ್ತಿರ್ಯಗೂರ್ಧ್ವಮಧಸ್ತಥಾ ।
ಜ್ಯೋತಿಷೋಽಪಿ ಪರಂ ರೂಪಂ ವಾಯುರತ್ತಿ ಪ್ರಭಾಕರಮ್ ॥ 20 ॥

ಮೊದಲು ಜಲವು ಭೂಮಿಯ ಗಂಧಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಧಗುಣವನ್ನು ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಗಂಧಗುಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಭೂಮಿಯು ಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೆಯು ನಾಶವಾದಾಗ ಭೂಮಿಯು ತನ್ನ ಭೂಮಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜಲಸ್ವರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಹಾವೇಗವುಳ್ಳ, ಮಹಾನಾದವುಳ್ಳ ಜಲರಾಶಿಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅವು ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆ ಜಲರಾಶಿಯು ಲೋಕ ಮತ್ತು ಅಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಜಲದ ಗುಣವಾದ ರಸವನ್ನು ತೇಜಸ್ಸು (ಅಗ್ನಿ) ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ರಸತನ್ಮಾತ್ರೆಯು ನಾಶವಾದುದರಿಂದ ಜಲವು ನಶಿಸಿ, ಅಗ್ನಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಮೃತಸ್ವರೂಪವಾದ ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಜಲವು ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಎಲ್ಲೆಡೆ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಮಯ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಆ ಜಲವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತು ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆ ಜ್ವಾಲೆಗಳು ಅಡ್ಡವಾಗಿ, ಮೇಲಾಗಿ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ಅನಂತರ ವಾಯುವು ತೇಜಸ್ಸಿನ ಪರಮರೂಪವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನೂ ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ.[2]

---

[2] ಇಲ್ಲಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಪ್ರಳಯದ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ವರ್ಣನೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕಾರ್ಯವು ತನ್ನ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವ ಕ್ರಮವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಮ ಹೀಗಿದೆ:

ಸ್ಥೂಲಭೂತ	ಅದರ ವಿಶೇಷಗುಣ	ಅದನ್ನು ಗ್ರಸಿಸುವುದು	ಫಲ
ಭೂಮಿ	ಗಂಧ	ಜಲ	ಭೂಮಿ → ಜಲ
ಜಲ	ರಸ	ತೇಜಸ್ಸು	ಜಲ → ತೇಜಸ್ಸು
ತೇಜಸ್ಸು	ರೂಪ	ವಾಯು	ತೇಜಸ್ಸು → ವಾಯು
ವಾಯು	ಸ್ಪರ್ಶ	ಆಕಾಶ	ವಾಯು → ಆಕಾಶ
ಆಕಾಶ	ಶಬ್ದ	ಅಹಂಕಾರ	ಆಕಾಶ → ಅಹಂಕಾರ

ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಎರಡು ಹಂತಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ: (1) ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೆಯ ಲಯ → ಭೂಮಿ ಜಲದಲ್ಲಿ ಲೀನ. (2) ರಸತನ್ಮಾತ್ರೆಯ ಲಯ → ಜಲ ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೀನ. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ "ಭೂಮಿ ಜಲವಾಗುತ್ತದೆ", "ಜಲ ಅಗ್ನಿಯಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂಬುದು ಭೌತಿಕ ಪರಿವರ್ತನೆ ಅಲ್ಲ. ಭೂತಗಳಲ್ಲಿರುವ ವಿಶೇಷಗುಣವು ಲೀನವಾದಾಗ ಆ ಭೂತವು ತನ್ನ ಕಾರಣಭೂತ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಾಂಖ್ಯ-ಪುರಾಣ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ: ಗಂಧವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ; ಅದು ಜಲತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ರಸವಿಲ್ಲದ ಜಲ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ; ಅದು

ಪ್ರಲೀನೇ ಚ ತತಸ್ತಸ್ಮಿನ್ವಾಯುಭೂತೇಽಖಿಲಾತ್ಮಕೇ ।
ಪ್ರನಷ್ಟೇ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರೇ ಕೃತರೂಪೋ ವಿಭಾವಸುಃ ॥ 21 ॥
ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ತದಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಯುರ್ದೋಧೂಯತೇ ಮಹಾನ್ ।
ನಿರಾಲೋಕೇ ತದಾ ಲೋಕೇ ವಾಯುಸಂಸ್ಥೇ ಚ ತೇಜಸಿ ॥ 22 ॥
ತತಃ ಪ್ರಲಯಮಾಸಾದ್ಯ ವಾಯುಸಂಭವಮಾತ್ಮನಃ ।
ಊರ್ಧ್ವಂ ಚ ವಾಯುಸ್ತಿರ್ಯಕ್ಚ ದೋಧವೀತಿ ದಿಶೋ ದಶ ॥ 23 ॥
ವಾಯೋಸ್ತ್ವಪಿ ಗುಣಂ ಸ್ಪರ್ಶಮಾಕಾಶಂ ಗ್ರಸತೇ ತತಃ ।
ಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ ತದಾ ವಾಯುಃ ಖಂ ತು ತಿಷ್ಠತ್ಯನಾವೃತಮ್ ॥ 24 ॥

ಹೀಗೆ ಆ ತೇಜಸ್ಸು ಸಮಸ್ತರೂಪದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದಾಗ, ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರೆಯು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ರೂಪವನ್ನು ಆಧರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಗ್ನಿಯು ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆಗ ತೇಜಸ್ಸು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಹಾವಾಯುವು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತದೆ. ಜಗತ್ತು ಪ್ರಕಾಶರಹಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಏಕೆಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ

ತೇಜಸ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ, ವಾಯು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಆಕಾಶ ಅಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ, ಅಹಂಕಾರ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವ ಕ್ರಮ ಬರುತ್ತದೆ.

ಲೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಕಾರಣವಾದ ವಾಯುತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಲಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತೇಜಸ್ಸಿನ ನಂತರ, ಆ ಮಹಾವಾಯುವು ಮೇಲಕ್ಕೂ, ಅಡ್ಡವಾಗಿಯೂ, ಹತ್ತು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ವಾಯುವಿನ ಗುಣವಾದ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಆಕಾಶವು ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ವಾಯುವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ; ಆಕಾಶವು ಮಾತ್ರ ಆವರಣರಹಿತವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅರೂಪಮರಸಸ್ಪರ್ಶಮಗಂಧವದಮೂರ್ತಿತಮ್ ।
ಸರ್ವಮಾಪೂರಯಚ್ಚೈವ ಸುಮಹತ್ತತ್ಪ್ರಕಾಶತೇ ॥ 25 ॥
ಪರಿಮಂಡಲತಸ್ತತ್ತು ಆಕಾಶಂ ಶಬ್ದಲಕ್ಷಣಮ್ ।
ಶಬ್ದಮಾತ್ರಂ ತಥಾಕಾಶಂ ಸರ್ವಮಾವೃತ್ಯ ತಿಷ್ಠತಿ ॥ 26 ॥
ತತಃ ಶಬ್ದಗುಣಂ ತಸ್ಯ ಭೂತಾದಿರ್ಗ್ರಸತೇ ಪುನಃ ।
ಭೂತೇಂದ್ರಿಯೇಷು ಯುಗಪದ್ಭೂತಾದೌ ಸಂಸ್ಥಿತೇಷು ವೈ ॥ 27 ॥
ಅಭಿಮಾನಾತ್ಮಕೋ ಹ್ಯೇಷ ಭೂತಾದಿಸ್ತಾಮಸಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ಭೂತಾದಿಂ ಗ್ರಸತೇ ಚಾಪಿ ಮಹಾಬುದ್ಧಿರ್ವಿಚಕ್ಷಣಾ ॥ 28 ॥
ಉರ್ವೀ ಮಹಾಂಶ್ಚ ಜಗತಃ ಪ್ರಾಂತೇಽಂತರ್ಬಾಹ್ಯತಸ್ತಥಾ ।
ಏವಂ ಸಪ್ತ ಮಹಾಬುದ್ಧಿಃ ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಕೃತಯಸ್ತಥಾ ॥ 29 ॥
ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರೈಸ್ತು ತಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಪರಸ್ಪರಮ್ ।

ಯೇನೇದಮಾವೃತಂ ಸರ್ವಮಂಡಮಪ್ಸು ಪ್ರಲೀಯತೇ ॥ 30 ॥

ಆ ಆಕಾಶವು ರೂಪರಹಿತವೂ, ರಸರಹಿತವೂ, ಸ್ಪರ್ಶರಹಿತವೂ, ಗಂಧರಹಿತವೂ, ಮೂರ್ತಿರಹಿತವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹತ್ತಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಆ ಆಕಾಶವು ಶಬ್ದವೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವ ತತ್ತ್ವವಾಗಿದೆ. ಶಬ್ದಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪವಾದ ಆಕಾಶವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಸ್ಥಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಅದರ ಗುಣವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭೂತಾದಿ[3] (ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ) ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭೂತಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಒಂದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾರಣವಾದ ಭೂತಾದಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತವೆ. ಅಭಿಮಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ಈ ಭೂತಾದಿಯನ್ನು ತಾಮಸಾಹಂಕಾರವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಭೂತಾದಿಯನ್ನೂ ವಿವೇಕಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ (ಮಹಾಬುದ್ಧಿ) ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಜಗತ್ತಿನ ಅಂತ್ಯದವರೆಗಿನ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಇರುವ ಎಲ್ಲವೂ ಹೀಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ

[3] ಇಲ್ಲಿ "ಭೂತಾದಿ" ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾರಣ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆಕಾಶದ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರೆಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೀತಿ ಏಳು ಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಕಾರಣತತ್ತ್ವಗಳು)[4] ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಲಯವಾಗುತ್ತವೆ.[5] ಈ ರೀತಿಯ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಕ್ರಮದಿಂದ

---

[4] 29ನೇ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿನ "ಸಪ್ತ ಪ್ರಕೃತಯಃ" ಎಂಬುದು ಸಾಂಖ್ಯಪದ್ಧತಿಯ ಏಳು ಕಾರಣತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ: (1) ಮಹತ್ (2) ಅಹಂಕಾರ (3) ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರೆ (4) ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರೆ (5) ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರೆ (6) ರಸತನ್ಮಾತ್ರೆ (7) ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರೆ. ಅಥವಾ ಕೆಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ: (1) ಭೂಮಿ (2) ಜಲ (3) ತೇಜಸ್ಸು (4) ವಾಯು (5) ಆಕಾಶ (6) ಅಹಂಕಾರ (7) ಮಹತ್. ಎರಡೂ ವಿಧಾನಗಳ ಮೂಲಾರ್ಥ ಒಂದೇ – ಕಾರ್ಯವು ತನ್ನ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ.

[5] ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಳಯದ ಮುಂದಿನ ಹಂತಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ: ಲಯಕ್ರಮ

ಹಂತ	ಲೀನವಾಗುವ ತತ್ತ್ವ	ಗುಣ	ಲಯವಾಗುವ ತತ್ತ್ವ
1	ಭೂಮಿ	ಗಂಧ	ಜಲ
2	ಜಲ	ರಸ	ತೇಜಸ್ಸು
3	ತೇಜಸ್ಸು	ರೂಪ	ವಾಯು
4	ವಾಯು	ಸ್ಪರ್ಶ	ಆಕಾಶ
5	ಆಕಾಶ	ಶಬ್ದ	ಭೂತಾದಿ (ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ)
6	ಭೂತಾದಿ	–	ಮಹತ್

ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪರಸ್ಪರ ಒಂದರೊಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಲದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ.[6]

ಸಪ್ತದ್ವೀಪಸಮುದ್ರಾಂತಂ ಸಪ್ತಲೋಕಂ ಸಪರ್ವತಮ್ ।
ಉದಕಾವರಣಂ ಹ್ಯತ್ರ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಪೀಯತೇ ತು ತತ್ ॥ 31 ॥
ಜ್ಯೋತಿರ್ವಾಯೌ ಲಯಂ ಯಾತಿ ಯಾತ್ಯಾಕಾಶೇ ಸಮೀರಣಃ ।
ಆಕಾಶಂ ಚೈವ ಭೂತಾದಿರ್ಗ್ರಸತೇ ತಂ ತಥಾ ಮಹಾನ್ ॥ 32 ॥

7	ಮಹತ್	–	ಪ್ರಕೃತಿ

[6] 30ನೇ ಶ್ಲೋಕದ "ಅಂಡಮಪ್ಸು ಪ್ರಲೀಯತೇ": ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಿಷಯವೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಂಡ) ಮೊದಲು ತನ್ನ ಆಂತರಿಕ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಂಡವೇ ಜಲದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಜಲವೂ, ಅಂಡವೂ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವೂ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸಲಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಅಂತ್ಯದ ವೇಳೆಗೆ ನಾವು ಸ್ಥೂಲ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದವರೆಗಿನ ಲಯವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೇವೆ; ಇನ್ನೂ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಅದರಾಚೆಯಿರುವ ಪುರುಷ/ವಿಷ್ಣು ತತ್ತ್ವದ ವಿವರಣೆ ಬಾಕಿಯಿದೆ.

ಮಹಾಂತಮೇಭಿಃ ಸಹಿತಂ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಗ್ರಸತೇ ದ್ವಿಜಾಃ ।
ಗುಣಸಾಮ್ಯಮನುದ್ರಿಕ್ತಮನ್ಯೂನಂ ಚ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 33 ॥
ಪ್ರೋಚ್ಯತೇ ಪ್ರಕೃತಿರ್ಹೇತುಃ ಪ್ರಧಾನಂ ಕಾರಣಂ ಪರಮ್ ।
ಇತ್ಯೇಷಾ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸರ್ವಾ ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಿಣೀ ॥ 34 ॥

ಏಳು ದ್ವೀಪಗಳು, ಏಳು ಸಮುದ್ರಗಳು, ಏಳು ಲೋಕಗಳು ಹಾಗೂ ಪರ್ವತಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಈ ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವು ಜಲಾವರಣದಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಜಲಾವರಣವನ್ನೂ ತೇಜಸ್ಸು ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ತೇಜಸ್ಸು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ; ವಾಯುವು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶವನ್ನು ಭೂತಾದಿ (ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ) ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ; ಅದನ್ನೂ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ದ್ವಿಜರೇ! ಆ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅದರ ಎಲ್ಲ ವಿಕಾರಗಳೊಡನೆ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಗ್ರಸಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ದ್ವಿಜರೇ! ಗುಣಗಳು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಒಂದೂ ಹೆಚ್ಚಾಗದ, ಒಂದೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗದ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿದೆ[7].

---

[7] "ಗುಣಸಾಮ್ಯ" (ಶ್ಲೋಕ 33): ಇದು ಸಾಂಖ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯ ಪದ. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ: ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್, ತಮಸ್ – ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳು ಅಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ಮಹತ್, ಅಹಂಕಾರ, ತನ್ಮಾತ್ರೆ, ಭೂತಗಳು

ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಕೃತಿ, ಹೇತು, ಪ್ರಧಾನ ಮತ್ತು ಪರಮಕಾರಣ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯು ವ್ಯಕ್ತ ಹಾಗೂ ಅವ್ಯಕ್ತ ಎಂಬ ಎರಡೂ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ[8].

ವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಮವ್ಯಕ್ತೇ ತಸ್ಯಾಂ ವಿಪ್ರಾಃ ಪ್ರಲೀಯತೇ ।
ಏಕಃ ಶುದ್ಧೋಽಕ್ಷರೋ ನಿತ್ಯಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪೀ ತಥಾ ಪುನಃ ॥ 35 ॥
ಸೋಽಪ್ಯಂಶಃ ಸರ್ವಭೂತಸ್ಯ ದ್ವಿಜೇಂದ್ರಾಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ।
ನಶ್ಯಂತಿ ಸರ್ವಾ ಯತ್ರಾಪಿ ನಾಮಜಾತ್ಯಾದಿಕಲ್ಪನಾಃ ॥ 36 ॥
ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಾತ್ಮಕೇ ಜ್ಞೇಯೇ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮನ್ಯಾತ್ಮನಃ ಪರೇ ।
ಸ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ಪರಂ ಧಾಮ ಪರಮಾತ್ಮಾ ಪರೇಶ್ವರಃ ॥ 37 ॥

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ: ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಧಾನ ಅಥವಾ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿ.

[8] "ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಿಣೀ" ಇದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ವಾಕ್ಯ. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಎರಡು ಸ್ಥಿತಿಗಳು:

ಸ್ಥಿತಿ	ಹೆಸರು
ವಿಕಸಿತ ಸ್ಥಿತಿ	ವ್ಯಕ್ತ
ಅವ್ಯಕ್ತ ಬೀಜಾವಸ್ಥೆ	ಅವ್ಯಕ್ತ

ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವು ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಮೇವೇದಂ ಯತೋ ನಾವರ್ತತೇ ಪುನಃ ।
ಪ್ರಕೃತಿರ್ಯಾ ಮಯಾಖ್ಯಾತಾ ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಿಣೀ ॥ 38 ॥
ಪುರುಷಶ್ಚಾಪ್ಯುಭಾವೇತೌ ಲೀಯೇತೇ ಪರಮಾತ್ಮನಿ ।
ಪರಮಾತ್ಮಾ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಮಾಧಾರಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ ॥ 39 ॥

ವಿಪ್ರರೇ! ವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪವು ಆ ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದರಾಚೆ ಒಬ್ಬನೇ ಶುದ್ಧನು, ಅಕ್ಷರನು, ನಿತ್ಯನು, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ ಆಗಿರುವ ತತ್ತ್ವವಿದೆ[9]. ದ್ವಿಜೇಂದ್ರರೇ! ಅವನೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸರ್ವಭೂತವ್ಯಾಪಕ ಸ್ವರೂಪದ ಒಂದು ಅಂಶವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಾಮ, ಜಾತಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಕಲ್ಪನೆಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ[10]. ಕೇವಲ ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪನೂ,

---

[9] "ಏಕಃ ಶುದ್ಧೋಽಕ್ಷರೋ ನಿತ್ಯಃ" ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವು ಸಾಂಖ್ಯದಿಂದ ವೇದಾಂತದತ್ತ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಅಲ್ಲ, ಮಹತ್ತೂ ಅಲ್ಲ, ಅಹಂಕಾರವೂ ಅಲ್ಲ, ಅವುಗಳಾಚೆ: ಏಕ, ಶುದ್ಧ, ಅಕ್ಷರ, ನಿತ್ಯ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ ಆದ ತತ್ತ್ವವಿದೆ.

[10] "ನಾಮಜಾತ್ಯಾದಿಕಲ್ಪನಾಃ" ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾದ ವೇದಾಂತಭಾವವಿದೆ. ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುವುದು: ಹೆಸರು (ನಾಮ), ಜಾತಿ, ಭೇದ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ, ಸ್ಥೂಲ-ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಭೇದ. ಉಳಿಯುವುದು: ಸತ್ತಾಮಾತ್ರ (ಅಸ್ತಿತ್ವ ಮಾತ್ರ). ಅದನ್ನೇ ಶ್ಲೋಕ 37ರಲ್ಲಿ: "ಸತ್ತಾಮಾತ್ರಾತ್ಮಕೇ ಜ್ಞೇಯೇ ಜ್ಞಾನಾತ್ಮನಿ" ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಜ್ಞಾನಮಯನೂ, ಆತ್ಮನಿಗೂ ಪರನೂ ಆಗಿರುವ ಆ ತತ್ತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮ. ಅದೇ ಪರಮಧಾಮ, ಪರಮಾತ್ಮ ಹಾಗೂ ಪರಮೇಶ್ವರ. ಅವನೇ ವಿಷ್ಣು. ಈ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಉದ್ಭವಿಸಿದೆ. ಅವನನ್ನು ಸೇರಿದವರು ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಿಣಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ನಾನು ನಿಮಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆನು. ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಪುರುಷನೂ – ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತಾರೆ.[11] ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಧಾರನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು.[12]

---

[11] ವಿಷ್ಣು = ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಮಾತ್ಮ. 37–39ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಪದಗಳು ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ: ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ, ವಿಷ್ಣು. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣದ ವೈಷ್ಣವ ವೇದಾಂತದ ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿರೂಪಣೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ 39ನೇ ಶ್ಲೋಕ: ಪ್ರಕೃತಿಯೂ, ಪುರುಷನೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇದು ಶುದ್ಧ ಸಾಂಖ್ಯಮತವಲ್ಲ. ಸಾಂಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪುರುಷರು ಅನಾದಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ತತ್ತ್ವಗಳು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ಆಧಾರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಪ್ರಳಯವೆಂದರೆ ಕೇವಲ ಭೂತಗಳ ಲಯವಲ್ಲ; ವ್ಯಕ್ತ → ಅವ್ಯಕ್ತ → ಪ್ರಕೃತಿ → ಪುರುಷ → ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಪರಮಕಾರಣದ ಕಡೆಗಿನ ಕ್ರಮಬದ್ಧ ವಿಲಯ.

[12] ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅಧ್ಯಾಯದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಭಾಗ. ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವು ಕೇವಲ ಸಾಂಖ್ಯದ ಪ್ರಕೃತಿ–ಪುರುಷ ದ್ವೈತದಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ; ಅದನ್ನು ಮೀರಿ

ವಿಷ್ಣುನಾಮ್ನಾ ಸ ವೇದೇಷು ವೇದಾಂತೇಷು ಚ ಗೀಯತೇ ।
ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಂ ಚ ದ್ವಿವಿಧಂ ಕರ್ಮ ವೈದಿಕಮ್ ॥ 40 ॥
ತಾಭ್ಯಾಮುಭಾಭ್ಯಾಂ ಪುರುಷೈರ್ಯಜ್ಞಮೂರ್ತಿಃ ಸ ಇಜ್ಯತೇ ।
ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಭಿರ್ಮಾರ್ಗೈಃ ಪ್ರವೃತ್ತೈರಿಜ್ಯತೇ ಹ್ಯಸೌ ॥ 41 ॥
ಯಜ್ಞೇಶ್ವರೋ ಯಜ್ಞಪುಮಾನ್ಪುರುಷೈಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ।
ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗೇನ ಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿಃ ಸ ಇಜ್ಯತೇ ॥ 52 ॥
ನಿವೃತ್ತೈರ್ಯೋಗಮಾರ್ಗೈಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುರ್ಮುಕ್ತಿಫಲಪ್ರದಃ ।
ಹ್ರಸ್ವದೀರ್ಘಪ್ಲುತೈರ್ಯತ್ತು ಕಿಂಚಿದ್ವಸ್ತ್ವಭಿಧೀಯತೇ ॥ 43 ॥
ಯಚ್ಚ ವಾಚಾಮವಿಷಯಸ್ತತ್ಸರ್ವಂ ವಿಷ್ಣುರವ್ಯಯಃ ।
ವ್ಯಕ್ತಃ ಸ ಏವಮವ್ಯಕ್ತಃ ಸ ಏವ ಪುರುಷೋಽವ್ಯಯಃ ॥ 44 ॥
ಪರಮಾತ್ಮಾ ಚ ವಿಶ್ವಾತ್ಮಾ ವಿಶ್ವರೂಪಧರೋ ಹರಿಃ ।
ವ್ಯಕ್ತಾವ್ಯಕ್ತಾತ್ಮಿಕಾ ತಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸಾ ವಿಲೀಯತೇ ॥ 45 ॥
ಪುರುಷಶ್ಚಾಪಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾ ಯಸ್ತದವ್ಯಾಕೃತಾತ್ಮನಿ ।

ಪರಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಲಯಕ್ರಮವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ: ಭೂಮಿ→ ಜಲ→ತೇಜಸ್ಸು→ ವಾಯು→ ಆಕಾಶ→ ಭೂತಾದಿ (ತಾಮಸಾಹಂಕಾರ) → ಮಹತ್→ ಪ್ರಕೃತಿ (ಪ್ರಧಾನ)→ ಪುರುಷ→ ಪರಮಾತ್ಮ (ವಿಷ್ಣು).

ದ್ವಿಪರಾರ್ಧಾತ್ಮಕಃ ಕಾಲಃ ಕಥಿತೋ ಯೋ ಮಯಾ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 46 ॥
ತದಹಸ್ತಸ್ಯ ವಿಪ್ರೇಂದ್ರಾ ವಿಷ್ಣೋರೀಶಸ್ಯ ಕಥ್ಯತೇ ।
ವ್ಯಕ್ತೇ ತು ಪ್ರಕೃತೌ ಲೀನೇ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾಂ ಪುರುಷೇ ತಥಾ ॥ 47 ॥
ತತ್ರಾಸ್ಥಿತೇ ನಿಶಾ ತಸ್ಯ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾ ತಪೋಧನಾಃ ।
ನೈವಾಹಸ್ತಸ್ಯ ಚ ನಿಶಾ ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ॥ 48 ॥
ಉಪಚಾರಾತ್ತಥಾಪ್ಯೇತತ್ತಸ್ಯೇಶಸ್ಯ ತು ಕಥ್ಯತೇ ।
ಇತ್ಯೇಷ ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲಾಃ ಕಥಿತಃ ಪ್ರಾಕೃತೋ ಲಯಃ ॥ 49 ॥

ಅವನು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ವಿಷ್ಣು' ಎಂಬ ನಾಮದಿಂದ ಗೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವೈದಿಕಕರ್ಮವು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರು ಯಜ್ಞಮೂರ್ತಿಯಾದ ಅವನನ್ನೇ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಋಗ್, ಯಜುಃ ಮತ್ತು ಸಾಮವೇದಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ಅವನು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಯಜ್ಞಗಳ ಅಧಿಪತಿಯೂ, ಯಜ್ಞಸ್ವರೂಪನೂ, ಪುರುಷೋತ್ತಮನೂ ಆದ ಅವನನ್ನು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗದವರು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೂ, ಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿಯೂ ಆದ ಅವನನ್ನು ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಮೂಲಕ ಆರಾಧಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವಾದ ಯೋಗಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕವೂ ಮೋಕ್ಷಫಲವನ್ನು

ನೀಡುವ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಹ್ರಸ್ವ, ದೀರ್ಘ, ಪ್ಲುತಸ್ವರಗಳಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೇ ಆಗಿರಲಿ—ಹಾಗೆಯೇ ವಾಣಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಅತೀತವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ—ಅದೆಲ್ಲವೂ ಅವ್ಯಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ[13]. ವ್ಯಕ್ತವೂ ಅವನೇ; ಅವ್ಯಕ್ತವೂ ಅವನೇ; ಅವ್ಯಯ ಪುರುಷನೂ ಅವನೇ. ಅವನೇ ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವರೂಪಧಾರಿ ಹರಿಯು. ವ್ಯಕ್ತ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಕ್ತ ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅವನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಪ್ರರೇ! ಅವ್ಯಾಕೃತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪುರುಷನೂ ಸಹ ಅವನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗುತ್ತಾನೆ. ದ್ವಿಜರೇ! ನಾನು ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿದ ಎರಡು ಪರಾರ್ಧಗಳಷ್ಟು ದೀರ್ಘವಾದ ಕಾಲವು[14]—ವಿಪ್ರೇಂದ್ರರೇ! ಆ

---

[13] "ಯಚ್ಚ ವಾಚಾಮವಿಷಯಃ" 43–44ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾದ ವೇದಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ವಾಣಿಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸಬಹುದಾದದ್ದು: ಜಗತ್ತು, ದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಕೃತಿ, ಭೂತಗಳು. ವಾಣಿಗೆ ಅತೀತವಾದದ್ದು: ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. ಆದರೆ ಈ ಎರಡೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ: ವ್ಯಕ್ತಃ ಸ ಏವ । ಅವ್ಯಕ್ತಃ ಸ ಏವ । ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ ಬರುತ್ತದೆ.

[14] "ದ್ವಿಪರಾರ್ಧಾತ್ಮಕಃ ಕಾಲಃ" ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ: 1 ಪರಾರ್ಧ = ಬ್ರಹ್ಮನ ಜೀವನದ ಅರ್ಧಭಾಗ, 2 ಪರಾರ್ಧ = ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೂರ್ಣ ಆಯುಷ್ಯ (100 ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಷಗಳು). ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವು ಹೇಳುವುದು: ಬ್ರಹ್ಮನ ಪೂರ್ಣ

ಈಶ್ವರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹಗಲು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದಾಗ, ಪ್ರಕೃತಿಯು ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಲೀನವಾದಾಗ—ಆಗ ಅವನಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಮಾಣದ ರಾತ್ರಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ತಪೋಧನರೇ! ಆದರೆ ನಿತ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿ ಹಗಲೂ ಇಲ್ಲ, ರಾತ್ರಿಯೂ ಇಲ್ಲ[15]. ಆದರೂ ಉಪಚಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮುನಿಶಾರ್ದೂಲರೇ! ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಳಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆನು.”

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಾಹ್ಮೇ ವ್ಯಾಸರ್ಷಿಸಂವಾದೇ
ಪ್ರಾಕೃತಲಯನಿರೂಪಣಂ ನಾಮ
ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶದಧಿಕದ್ವಿಶತತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥

ಆಯುಷ್ಯವೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಹಗಲು. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪ, ಮನ್ವಂತರ, ಬ್ರಹ್ಮದಿನ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮೀರಿ ಮಹಾಪ್ರಳಯದ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ.

[15] "ನೈವಾಹಸ್ತಸ್ಯ ಚ ನಿಶಾ" ಇದು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ ವೇದಾಂತದ ನಿರ್ಣಯ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ: ಕಾಲವಿಲ್ಲ, ಹಗಲಿಲ್ಲ, ರಾತ್ರಿಯಿಲ್ಲ, ಸೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲ, ಲಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜೀವಿಗಳ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಲೆಂದು: "ಹಗಲು", "ರಾತ್ರಿ", "ಸೃಷ್ಟಿ", "ಪ್ರಳಯ" ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಚಾರದಿಂದ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಋಷಿಸಂವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಲಯನಿರೂಪಣೇ ಎಂಬ ಇನ್ನೂರಾಮೂವತ್ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅಧ್ಯಾಯ 234: ಆತ್ಯಂತಿಕಲಯನಿರೂಪಣಂ

ವ್ಯಾಸ ಉವಾಚ ।
ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾದಿ ಭೋ ವಿಪ್ರಾ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತಾಪತ್ರಯಂ ಬುಧಃ ।
ಉತ್ಪನ್ನಜ್ಞಾನವೈರಾಗ್ಯಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯಾತ್ಯಂತಿಕಂ ಲಯಮ್ ॥ 1 ॥
ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕೋಽಪಿ ದ್ವಿವಿಧಃ ಶಾರೀರೋ ಮಾನಸಸ್ತಥಾ ।
ಶಾರೀರೋ ಬಹುಭಿರ್ಭೇದೈರ್ಭಿದ್ಯತೇ ಶ್ರೂಯತಾಂ ಚ ಸಃ ॥ 2 ॥
ಶಿರೋರೋಗಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ-ಜ್ವರಶೂಲಭಗಂದರೈಃ ।
ಗುಲ್ಮಾರ್ಶಃಶ್ವಯಥುಶ್ವಾಸಚ್ಛರ್ದ್ಯಾದಿಭಿರನೇಕಧಾ ॥ 3 ॥
ತಥಾಕ್ಷಿರೋಗಾತೀಸಾರಕುಷ್ಠಾಂಗಾಮಯಸಂಜ್ಞಕೈಃ ।
ಭಿದ್ಯತೇ ದೇಹಜಸ್ತಾಪೋ ಮಾನಸಂ ಶ್ರೋತುಮರ್ಹಥ ॥ 4 ॥
ಕಾಮಕ್ರೋಧಭಯದ್ವೇಷಲೋಭಮೋಹವಿಷಾದಜಃ ।
ಶೋಕಾಸೂಯಾವಮಾನೇರ್ಷ್ಯಾಮಾತ್ಸರ್ಯಾಭಿಭವಸ್ತಥಾ ॥ 5 ॥
ಮಾನಸೋಽಪಿ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಾಸ್ತಾಪೋ ಭವತಿ ನೈಕಧಾ ।
ಇತ್ಯೇವಮಾದಿಭಿರ್ಭೇದೈಸ್ತಾಪೋ ಹ್ಯಾಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಃ ಸ್ಮೃತಃ ॥ 6 ॥

ವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿದರು: “ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಬುದ್ಧಿವಂತನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿದೈವಿಕ ಎಂಬ ತಾಪತ್ರಯವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಅರಿತು, ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದಾಗ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯವನ್ನು (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತಾಪವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ – ಶಾರೀರಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಾರೀರಿಕ ತಾಪವು ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಜಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ತಲೆನೋವು, ಶೀತಜ್ವರ, ಜ್ವರ, ವಿವಿಧ ನೋವುಗಳು, ಭಗಂದರ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಊತ, ಉಸಿರಾಟದ ತೊಂದರೆ, ವಾಂತಿ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೀಡೆಯು ಶಾರೀರಿಕ ತಾಪವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗಗಳು, ಅತಿಸಾರ, ಕುಷ್ಠ, ಅಂಗರೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ದೇಹಸಂಬಂಧಿ ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದಲೂ ದೇಹಜನ್ಯ ತಾಪವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಮಾನಸಿಕ ತಾಪವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಕಾಮ, ಕ್ರೋಧ, ಭಯ, ದ್ವೇಷ, ಲೋಭ, ಮೋಹ, ವಿಷಾದ, ಶೋಕ, ಅಸೂಯೆ, ಅವಮಾನಭಾವ, ಈರ್ಷೆ ಮತ್ತು ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೀಡೆಯು ಮಾನಸಿಕ ತಾಪವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಮಾನಸಿಕ ತಾಪವೂ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಭೇದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಾಪವನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತಾಪವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಮೃಗಪಕ್ಷಿಮನುಷ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಪಿಶಾಚೋರಗರಾಕ್ಷಸೈಃ ।
ಸರೀಸೃಪಾದ್ಯೈಶ್ಚ ನೃಣಾಂ ಜನ್ಯತೇ ಚಾಧಿಭೌತಿಕಃ ॥ 7 ॥
ಶೀತೋಷ್ಣವಾತವರ್ಷಾಂಬುವೈದ್ಯುತಾದಿಸಮುದ್ಭವಃ ।
ತಾಪೋ ದ್ವಿಜವರಶ್ರೇಷ್ಠಾಃ ಕಥ್ಯತೇ ಚಾಧಿದೈವಿಕಃ ॥ 8 ॥

ಮೃಗಗಳು, ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು, ರಾಕ್ಷಸರು, ಕೀಟಗಳು ಹಾಗೂ ಇತರ ಸರೀಸೃಪಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಆಧಿಭೌತಿಕ ತಾಪವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶೀತ, ಉಷ್ಣ, ಗಾಳಿ, ಮಳೆ, ನೀರು, ಮಿಂಚು ಮೊದಲಾದ ದೈವಿಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪೀಡೆಯು ಆಧಿದೈವಿಕ ತಾಪವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಗರ್ಭಜನ್ಮಜರಾಜ್ಞಾನಮೃತ್ಯುನಾರಕಜಂ ತಥಾ ।
ದುಃಖಂ ಸಹಸ್ರಶೋ ಭೇದೈರ್ಭಿದ್ಯತೇ ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 9 ॥
ಸುಕುಮಾರತನುರ್ಗರ್ಭೇ ಜಂತುರ್ಬಹುಮಲಾವೃತೇ ।
ಉಲ್ಬಸಂವೇಷ್ಟಿತೋ ಭಗ್ನಪೃಷ್ಠಗ್ರೀವಾಸ್ಥಿಸಂಹತಿಃ ॥ 10 ॥
ಅತ್ಯಮ್ಲಕಟುತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣಲವಣೈರ್ಮಾತೃಭೋಜನೈಃ ।
ಅತಿತಾಪಿಭಿರತ್ಯರ್ಥಂ ಬಾಧ್ಯಮಾನೋಽತಿವೇದನಃ ॥ 11 ॥
ಪ್ರಸಾರಣಾಕುಂಚನಾದೌ ನಾಂಗಾನಾಂ ಪ್ರಭುರಾತ್ಮನಃ ।
ಶಕೃನ್ಮೂತ್ರಮಹಾಪಂಕಶಾಯೀ ಸರ್ವತ್ರ ಪೀಡಿತಃ ॥ 12 ॥

ನಿರುಚ್ಛ್ವಾಸಃ ಸಚೈತನ್ಯಃ ಸ್ಮರಂಜನ್ಮಶತಾನ್ಯಥ ।
ಆಸ್ತೇ ಗರ್ಭೇಽತಿದುಃಖೇನ ನಿಜಕರ್ಮನಿಬಂಧನಃ ॥ 13 ॥

ಗರ್ಭವಾಸ, ಜನನ, ವಾರ್ಧಕ್ಯ, ಅಜ್ಞಾನ, ಮರಣ ಮತ್ತು ನರಕವಾಸಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖವು ಸಹಸ್ರಾರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಿಯು ಅತ್ಯಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಮಲಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಉಲ್ಬ (ಗರ್ಭಪೊರೆ) ಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಅವನ ಬೆನ್ನು, ಕತ್ತು ಮತ್ತು ಮೂಳೆಗಳು ಬಾಗಿದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಡಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅತ್ಯಂತ ಹುಳಿ, ಖಾರ, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪುಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ತಾಯಿಯು ಸೇವಿಸಿದಾಗ, ಅವುಗಳ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಿಯು ಅತೀವ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಚಾಚುವುದಕ್ಕೂ ಮಡಚುವುದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮಲ, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಅಶುಚಿಗಳ ಮಹಾಪಂಕದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಅವನು ಎಲ್ಲೆಡೆಯಿಂದಲೂ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಉಸಿರಾಡಲು ಸಹ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ

ನೂರಾರು ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ, ತನ್ನದೇ ಕರ್ಮಗಳ ಬಂಧನದಿಂದ ಆ ದುಃಖಪೂರ್ಣ ಗರ್ಭವಾಸದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಜಾಯಮಾನಃ ಪುರೀಷಾಸೃಙ್ಮೂತ್ರಶುಕ್ರಾವಿಲಾನನಃ ।
ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯೇನ ವಾತೇನ ಪೀಡ್ಯಮಾನಾಸ್ಥಿಬಂಧನಃ ॥ 14 ॥
ಅಧೋಮುಖಸ್ತೈಃ ಕ್ರಿಯತೇ ಪ್ರಬಲೈಃ ಸೂತಿಮಾರುತೈಃ ।
ಕ್ಲೇಶೈರ್ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾಪ್ನೋತಿ ಜಠರಾನ್ಮಾತುರಾತುರಃ ॥ 15 ॥
ಮೂರ್ಛಾಮವಾಪ್ಯ ಮಹತೀಂ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟೋ ಬಾಹ್ಯವಾಯುನಾ ।
ವಿಜ್ಞಾನಭ್ರಂಶಮಾಪ್ನೋತಿ ಜಾತಸ್ತು ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 16 ॥
ಕಂಟಕೈರಿವ ತುನ್ನಾಂಗಃ ಕ್ರಕಚೈರಿವ ದಾರಿತಃ ।
ಪೂತಿವ್ರಣಾನ್ನಿಪತಿತೋ ಧರಣ್ಯಾಂ ಕ್ರಿಮಿಕೋ ಯಥಾ ॥ 17 ॥
ಕಂಡೂಯನೇಽಪಿ ಚಾಶಕ್ತಃ ಪರಿವರ್ತೇಽಪ್ಯನೀಶ್ವರಃ ।
ಸ್ತನಪಾನಾದಿಕಾಹಾರಮವಾಪ್ನೋತಿ ಪರೇಚ್ಛಯಾ ॥ 18 ॥
ಅಶುಚಿಸ್ರಸ್ತರೇ ಸುಪ್ತಃ ಕೀಟದಂಶಾದಿಭಿಸ್ತಥಾ ।
ಭಕ್ಷ್ಯಮಾಣೋಽಪಿ ನೈವೈಷಾಂ ಸಮರ್ಥೋ ವಿನಿವಾರಣೇ ॥ 19 ॥
ಜನ್ಮದುಃಖಾನ್ಯನೇಕಾನಿ ಜನ್ಮನೋಽನಂತರಾಣಿ ಚ ।
ಬಾಲಭಾವೇ ಯದಾಪ್ನೋತಿ ಆಧಿಭೂತಾದಿಕಾನಿ ಚ ॥ 20 ॥

ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮುಖವು ಮಲ, ರಕ್ತ, ಮೂತ್ರ ಮತ್ತು

ಶುಕ್ರಗಳಿಂದ ಕಲ್ಮಷಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ನಿಯೋಜಿಸಿದ ಪ್ರಸವವಾಯುವಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಅವನ ಮೂಳೆಗಳ ಕೀಲುಗಳು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಸೂತಿ-ವಾಯುಗಳು ಅವನನ್ನು ಅಧೋಮುಖನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೊರಗೆ ತಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ, ತಾಯಿಯ ಉದರದಿಂದ ಅವನು ಹೊರಬರುತ್ತಾನೆ. ಹೊರಗಿನ ಗಾಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವಾದ ಕೂಡಲೇ ಅವನು ಮಹಾ ಮೂರ್ಛೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ಜನಿಸಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಅವನು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಚುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟವನಂತೆ, ಗರಗಸದಿಂದ ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟವನಂತೆ, ಕೊಳೆತ ಗಾಯದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಹುಳುವಿನಂತೆ ಅವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಾನೆ. ತುರಿಕೆಯನ್ನು ತಾನೇ ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಬದಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬದಿಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇತರರ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಅವನು ಸ್ತನಪಾನ ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅಶುಚಿಯಿಂದ ತೇವಗೊಂಡ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಅವನು ಸೊಳ್ಳೆ, ಕೀಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಕಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಅವನಿಗಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದುಃಖಗಳನ್ನು

ಅನುಭವಿಸುವ ಜೀವಿಯು, ಜನನದ ನಂತರವೂ ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಆಧಿದೈವಿಕ ತಾಪಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಅನೇಕ ವಿಧದ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಅಜ್ಞಾನತಮಸಾ ಛನ್ನೋ ಮೂಢಾಂತಃಕರಣೋ ನರಃ ।
ನ ಜಾನಾತಿ ಕುತಃ ಕೋಽಹಂ ಕುತ್ರ ಗಂತಾ ಕಿಮಾತ್ಮಕಃ ॥ 21 ॥
ಕೇನ ಬಂಧೇನ ಬದ್ಧೋಽಹಂ ಕಾರಣಂ ಕಿಮಕಾರಣಮ್ ।
ಕಿಂ ಕಾರ್ಯಂ ಕಿಮಕಾರ್ಯಂ ವಾ ಕಿಂ ವಾಚ್ಯಂ ಕಿಂ ನ ಚೋಚ್ಯತೇ ॥ 22 ॥
ಕೋ ಧರ್ಮಃ ಕಶ್ಚ ವಾಧರ್ಮಃ ಕಸ್ಮಿನ್ವರ್ತೇತ ವೈ ಕಥಮ್ ।
ಕಿಂ ಕರ್ತವ್ಯಮಕರ್ತವ್ಯಂ ಕಿಂ ವಾ ಕಿಂ ಗುಣದೋಷವತ್ ॥ 23 ॥
ಏವಂ ಪಶುಸಮೈರ್ಮೂಢೈರಜ್ಞಾನಪ್ರಭವಂ ಮಹತ್ ।
ಅವಾಪ್ಯತೇ ನರೈರ್ದುಃಖಂ ಶಿಶ್ನೋದರಪರಾಯಣೈಃ ॥ 24 ॥

ಅಜ್ಞಾನದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಆವೃತನಾಗಿ, ವಿವೇಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು – “ನಾನು ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ? ನಾನು ಯಾರು? ನಾನು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವೆನು? ನನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವೇನು?” ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. “ನಾನು ಯಾವ ಬಂಧನದಿಂದ ಬಂಧಿತನಾಗಿದ್ದೇನೆ? ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಏಕೆ ಹೀಗಾಗಿದೆ? ಯಾವುದು ಕರ್ತವ್ಯ? ಯಾವುದು ಅಕರ್ತವ್ಯ? ಯಾವುದು

ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು? ಯಾವುದು ಹೇಳಬಾರದದ್ದು?" — ಇವುಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಅರಿಯುವುದಿಲ್ಲ. "ಧರ್ಮ ಯಾವುದು? ಅಧರ್ಮ ಯಾವುದು? ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕು? ಏನು ಮಾಡಬೇಕು? ಏನು ಮಾಡಬಾರದು? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಗುಣವಿದೆ? ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದೆ?" — ಇವುಗಳ ಕುರಿತು ಸಹ ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೂಢರಾದ ಮತ್ತು ಶಿಶ್ನ-ಉದರಪರಾಯಣರಾದ (ಕೇವಲ ಕಾಮ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆಯ ತೃಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ನಿರತರಾದ) ಮನುಷ್ಯರು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಹಾದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಅಜ್ಞಾನಂ ತಾಮಸೋ ಭಾವಃ ಕಾರ್ಯಾರಂಭಪ್ರವೃತ್ತಯಃ ।
ಅಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ ಕರ್ಮಲೋಪಸ್ತತೋ ದ್ವಿಜಾಃ ॥ 25 ॥
ನರಕಂ ಕರ್ಮಣಾಂ ಲೋಪಾತ್ಫಲಮಾಹುರ್ಮಹರ್ಷಯಃ ।
ತಸ್ಮಾದಜ್ಞಾನಿನಾಂ ದುಃಖಮಿಹ ಚಾಮುತ್ರ ಚೋತ್ತಮಮ್ ॥ 26 ॥

ಅಜ್ಞಾನವು ತಾಮಸಿಕ ಭಾವವಾಗಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಚಿಸದೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವರು ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಡುತ್ತಾರೆ, ದ್ವಿಜರೇ! ಕರ್ತವ್ಯಕರ್ಮಗಳ ಲೋಪದಿಂದ ನರಕವೇ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು

ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾದುಃಖವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಜರಾಜರ್ಜರದೇಹಶ್ಚ ಶಿಥಿಲಾವಯವಃ ಪುಮಾನ್ ।
ವಿಚಲಚ್ಛೀರ್ಣದಶನೋ ವಲಿಸ್ನಾಯುಶಿರಾವೃತಃ ॥ 27 ॥
ದೂರಪ್ರನಷ್ಟನಯನೋ ವ್ಯೋಮಾಂತರ್ಗತತಾರಕಃ ।
ನಾಸಾವಿವರನಿರ್ಯಾತರೋಮಪುಂಜಶ್ಚಲದ್ವಪುಃ ॥ 28 ॥
ಪ್ರಕಟೀಭೂತಸರ್ವಾಸ್ಥಿರ್ನತಪೃಷ್ಠಾಸ್ಥಿಸಂಹತಿಃ ।
ಉತ್ಸನ್ನಜಠರಾಗ್ನಿತ್ವಾದಲ್ಪಾಹಾರೋಽಲ್ಪಚೇಷ್ಟಿತಃ ॥ 29 ॥
ಕೃಚ್ಛ್ರಚಂಕ್ರಮಣೋತ್ಥಾನಶಯನಾಸನಚೇಷ್ಟಿತಃ ।
ಮಂದೀಭವಚ್ಛ್ರೋತ್ರನೇತ್ರಗಲಲ್ಲಾಲಾವಿಲಾನನಃ ॥ 30 ॥

ವಾರ್ಧಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹವು ಜರ್ಜರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವನ ಅಂಗಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಾ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಉದುರುತ್ತವೆ. ದೇಹವು ಸುಕ್ಕುಗಳು, ನರಗಳು ಮತ್ತು ಸಿರೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯು ದೂರದವರೆಗೆ ತಲುಪುವುದಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿನ ಮಣಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಕುಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮೂಗಿನ ಹೊಳ್ಳೆಗಳಿಂದ ರೋಮಗಳು ಹೊರಚಾಚಿರುತ್ತವೆ. ದೇಹವು ನಡುಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ಮೂಳೆಗಳೂ ಹೊರಗೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಬೆನ್ನೆಲುಬು ಬಾಗುತ್ತದೆ. ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಕ್ಷೀಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವನು ಅಲ್ಪಾಹಾರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ; ಅವನ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ನಡೆಯುವುದು, ಎದ್ದುನಿಲ್ಲುವುದು, ಮಲಗುವುದು, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು – ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನಿಗೆ ಕಷ್ಟಕರವಾಗುತ್ತವೆ. ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳ ಶಕ್ತಿಯು ಕ್ಷೀಣಿಸುತ್ತದೆ. ಬಾಯಿಯಿಂದ ಲಾಲಾರಸವು ಸೋರುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಅನಾಯತ್ತೈಃ ಸಮಸ್ತೈಶ್ಚ ಕರಣೈರ್ಮರಣೋನ್ಮುಖಃ ।
ತತ್ಕ್ಷಣೇಽಪ್ಯನುಭೂತಾನಾಮಸ್ಮರ್ತಾಖಿಲವಸ್ತುನಾಮ್ ॥ 31 ॥
ಸಕೃದುಚ್ಚಾರಿತೇ ವಾಕ್ಯೇ ಸಮುದ್ಭೂತಮಹಾಶ್ರಮಃ ।
ಶ್ವಾಸಕಾಸಾಮಯಾಯಾಸಸಮುದ್ಭೂತಪ್ರಜಾಗರಃ ॥ 32 ॥
ಅನ್ಯೇನೋತ್ಥಾಪ್ಯತೇಽನ್ಯೇನ ತಥಾ ಸಂವೇಶ್ಯತೇ ಜರೀ ।
ಭೃತ್ಯಾತ್ಮಪುತ್ರದಾರಾಣಾಮಪಮಾನಪರಾಕೃತಃ ॥ 33 ॥
ಪ್ರಕ್ಷೀಣಾಖಿಲಶೌಚಶ್ಚ ವಿಹಾರಾಹಾರಸಂಸ್ಪೃಹಃ ।
ಹಾಸ್ಯಃ ಪರಿಜನಸ್ಯಾಪಿ ನಿರ್ವಿಣ್ಣಾಶೇಷಬಾಂಧವಃ ॥ 34 ॥
ಅನುಭೂತಮಿವಾನ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಜನ್ಮನ್ಯಾತ್ಮವಿಚೇಷ್ಟಿತಮ್ ।
ಸಂಸ್ಮರನ್ಯೌವನೇ ದೀರ್ಘಂ ನಿಶ್ವಸಿತ್ಯತಿತಾಪಿತಃ ॥ 35 ॥
ಏವಮಾದೀನಿ ದುಃಖಾನಿ ಜರಾಯಾಮನುಭೂಯ ಚ ।
ಮರಣೇ ಯಾನಿ ದುಃಖಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಶೃಣು ತಾನ್ಯಪಿ ॥ 36 ॥

ಮರಣವು ಸಮೀಪಿಸಿದಾಗ ಅವನ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಅವನ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಜೀವನಪರ್ಯಂತ ಅನುಭವಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಅವನು ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು. ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಮಹಾ ಶ್ರಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಸಿರಾಟದ ತೊಂದರೆ, ಕೆಮ್ಮು, ರೋಗಜನ್ಯ ಆಯಾಸಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಬ್ಬನು ಅವನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮಲಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಜರೆಯಿಂದ ಜರ್ಜರಿತನಾದ ಅವನು ಪುತ್ರರು, ಪತ್ನಿ, ಸೇವಕರು ಮತ್ತು ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಅವಮಾನಿತನಾಗಿ, ತಿರಸ್ಕೃತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಶೌಚಾಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪಾಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಅವನು, ವಿಹಾರ ಮತ್ತು ಆಹಾರಗಳ ಆಸೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನ ಪರಿವಾರದವರಿಗೂ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಬಂಧುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಬೇಸರಗೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ತಾನು ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮವೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವವನಂತೆ, ತನ್ನ ಯೌವನದ ದೀರ್ಘಕಾಲದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ತೀವ್ರ ಸಂತಾಪದಿಂದ ದೀರ್ಘ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ವಾರ್ಧಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ನಂತರ, ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅನುಭವಿಸುವ ದುಃಖಗಳನ್ನೂ ಈಗ ಕೇಳಿರಿ.

ಶ್ಲಥಗ್ರೀವಾಂಘ್ರಿಹಸ್ತೋಽಥ ಪ್ರಾಪ್ತೋ ವೇಪಥುನಾ ನರಃ ।
ಮುಹುರ್ಗ್ಲಾನಿಪರಶ್ಚಾಸೌ ಮುಹುರ್ಜ್ಞಾನಬಲಾನ್ವಿತಃ ॥ 37 ॥
ಹಿರಣ್ಯಧಾನ್ಯತನಯಭಾರ್ಯಾಭೃತ್ಯಗೃಹಾದಿಷು ।
ಏತೇ ಕಥಂ ಭವಿಷ್ಯಂತೀತ್ಯತೀವ ಮಮತಾಕುಲಃ ॥ 38 ॥
ಮರ್ಮವಿದ್ಭಿರ್ಮಹಾರೋಗೈಃ ಕ್ರಕಚೈರಿವ ದಾರುಣೈಃ ।
ಶರೈರಿವಾಂತಕಸ್ಯೋಗ್ರೈಶ್ಛಿದ್ಯಮಾನಾಸ್ಥಿಬಂಧನಃ ॥ 39 ॥
ಪರಿವರ್ತಮಾನತಾರಾಕ್ಷಿಹಸ್ತಪಾದಂ ಮುಹುಃ ಕ್ಷಿಪನ್ ।
ಸಂಶುಷ್ಯಮಾಣತಾಲ್ವೋಷ್ಠಕಂಠೋ ಘುರಘುರಾಯತೇ ॥ 40 ॥

ಕುತ್ತಿಗೆ, ಕೈ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ದೇಹವು ನಡುಕದಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "ನನ್ನ ಬಂಗಾರ, ಧಾನ್ಯ, ಮಕ್ಕಳು, ಪತ್ನಿ, ಸೇವಕರು, ಮನೆಮಠಗಳು – ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನನ್ನ ನಂತರ ಹೇಗಾಗುವುವು?" ಎಂದು ಅತಿಯಾದ ಮಮಕಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಕುಲನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಮಹಾರೋಗಗಳಿಂದ ಅವನು ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವು ಭಯಾನಕವಾದ ಗರಗಸಗಳು ಮರವನ್ನು ಸೀಳುವಂತೆ, ಅಥವಾ ಯಮನ ಉಗ್ರಬಾಣಗಳು ದೇಹವನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಅವನ ಮೂಳೆಗಳ

ಕೀಲುಗಳನ್ನು ಭೇದಿಸುತ್ತವೆ. ಕಣ್ಣುಗಳ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು (ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳು) ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ. ಅಂಗುಳ, ತುಟಿ ಮತ್ತು ಗಂಟಲುಗಳು ಒಣಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಗಂಟಲಿನಿಂದ "ಘುರ್-ಘುರ್" ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹೊರಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ನಿರುದ್ಧಕಂಠದೇಶೋಽಪಿ ಉದಾನಶ್ವಾಸಪೀಡಿತಃ ।
ತಾಪೇನ ಮಹತಾ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ತೃಷಾ ವ್ಯಾಪ್ತಸ್ತಥಾ ಕ್ಷುಧಾ ॥ 41 ॥
ಕ್ಲೇಶಾದುತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾಪ್ನೋತಿ ಯಾಮ್ಯಕಿಂಕರಪೀಡಿತಃ ।
ತತಶ್ಚ ಯಾತನಾದೇಹಂ ಕ್ಲೇಶೇನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ॥ 42 ॥
ಏತಾನ್ಯನ್ಯಾನಿ ಚೋಗ್ರಾಣಿ ದುಃಖಾನಿ ಮರಣೇ ನೃಣಾಮ್ ।
ಶೃಣುಧ್ವಂ ನರಕೇ ಯಾನಿ ಪ್ರಾಪ್ಯಂತೇ ಪುರುಷೈರ್ಮೃತೈಃ ॥ 43 ॥

ಗಂಟಲಿನ ಭಾಗವು ಬಿಗಿದುಹೋಗಿ, ಉದಾನವಾಯುವಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಉಸಿರಾಟವು ಕಷ್ಟಕರವಾಗುತ್ತದೆ. ತೀವ್ರವಾದ ಉಷ್ಣತೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತನಾಗಿ, ದಾಹ ಮತ್ತು ಹಸಿವುಗಳಿಂದಲೂ ಕಂಗೆಡುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಯಮನ ಕಿಂಕರರ ಪೀಡೆಯಿಂದ ಮಹಾಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ಯಾತನಾಶರೀರವನ್ನು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಅನುಭವಿಸುವ ಇನ್ನೂ

ಅನೇಕ ಭಯಾನಕ ದುಃಖಗಳಿವೆ. ಈಗ ಮೃತರಾದ ಪಾಪಾತ್ಮರು ನರಕದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿ.

ಯಾಮ್ಯಕಿಂಕರಪಾಶಾದಿಗ್ರಹಣಂ ದಂಡತಾಡನಮ್ ।
ಯಮಸ್ಯ ದರ್ಶನಂ ಚೋಗ್ರಮುಗ್ರಮಾರ್ಗವಿಲೋಕನಮ್ ॥ 44 ॥
ಕರಂಭವಾಲುಕಾವಹ್ನಿಯಂತ್ರಶಸ್ತ್ರಾದಿಭೀಷಣೇ ।
ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಯಾತನಾಯಾಶ್ಚ ಯಾತನಾದಿ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ॥ 45 ॥
ಕ್ರಕಚೈಃ ಪೀಡ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಮೃಷಾಯಾಂ ಚಾಪಿ ಧ್ಮಾಪ್ಯತಾಮ್ ।
ಕುಠಾರೈಃ ಪಾಟ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಭೂಮೌ ಚಾಪಿ ನಿಖನ್ಯತಾಮ್ ॥ 46 ॥
ಶೂಲೇಷ್ವಾರೋಪ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ವ್ಯಾಘ್ರವಕ್ತ್ರೇ ಪ್ರವೇಶ್ಯತಾಮ್ ।
ಗೃಧ್ರೈಃ ಸಂಭಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾನಾಂ ದ್ವೀಪಿಭಿಶ್ಚೋಪಭುಜ್ಯತಾಮ್ ॥ 47 ॥
ಕ್ವಥ್ಯತಾಂ ತೈಲಮಧ್ಯೇ ಚ ಕ್ಲಿದ್ಯತಾಂ ಕ್ಷಾರಕರ್ದಮೇ ।
ಉಚ್ಚಾನ್ನಿಪಾತ್ಯಮಾನಾನಾಂ ಕ್ಷಿಪ್ಯತಾಂ ಕ್ಷೇಪಯಂತ್ರಕೈಃ ॥ 48 ॥
ನರಕೇ ಯಾನಿ ದುಃಖಾನಿ ಪಾಪಹೇತೂದ್ಭವಾನಿ ವೈ ।
ಪ್ರಾಪ್ಯಂತೇ ನಾರಕೈರ್ವಿಪ್ರಾಸ್ತೇಷಾಂ ಸಂಖ್ಯಾ ನ ವಿದ್ಯತೇ ॥ 49 ॥
ನ ಕೇವಲಂ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠಾ ನರಕೇ ದುಃಖಪದ್ಧತಿಃ ।
ಸ್ವರ್ಗೇಽಪಿ ಪಾತಭೀತಸ್ಯ ಕ್ಷಯಿಷ್ಣೋರ್ನಾಸ್ತಿ ನಿರ್ವೃತಿಃ ॥ 50 ॥

ಯಮನ ಕಿಂಕರರು ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬಂಧಿಸುವುದು, ದಂಡಗಳಿಂದ

ಹೊಡೆಯುವುದು, ಯಮನ ಭಯಾನಕ ದರ್ಶನ, ಹಾಗೂ ಅತಿ ಉಗ್ರವಾದ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದು – ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವರ ದುಃಖಗಳಾಗಿವೆ. ಕರಂಭ (ಕುದಿಯುವ ದ್ರವ), ಸುಡುವ ಮರಳು, ಬೆಂಕಿ, ಯಂತ್ರಗಳು, ಆಯುಧಗಳು ಮೊದಲಾದ ಭಯಾನಕ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ವಿಧದ ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಓ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಗರಗಸಗಳಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಭಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಡಲ್ಪಡುವುದು, ಕೊಡಲಿಗಳಿಂದ ಸೀಳಲ್ಪಡುವುದು, ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಹೂಳಲ್ಪಡುವುದು – ಇಂಥ ಯಾತನೆಗಳನ್ನೂ ಅವರು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶೂಲಗಳ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಹುಲಿಗಳ ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುವುದು, ಗಿಡುಗಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವುದು, ಚಿರತೆಗಳ ಆಹಾರವಾಗುವುದು – ಇವುಗಳೂ ಅವರ ಯಾತನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಕುದಿಯುವ ಎಣ್ಣೆಯೊಳಗೆ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡುವುದು, ಕ್ಷಾರಮಿಶ್ರಿತ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುವುದು, ಎತ್ತರದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವುದು, ಎಸೆಯುವ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವುದು – ಇವುಗಳೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ನರಕಯಾತನೆಗಳು ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿವೆ. ನರಕವಾಸಿಗಳು ಅನುಭವಿಸುವ ಆ ದುಃಖಗಳಿಗೆ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ದ್ವಿಜರೇ! ದುಃಖವು ಕೇವಲ ನರಕದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ

ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಡಿ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪತನದ ಭಯದಿಂದ ಬಳಲುವವನಿಗೆ, ಮತ್ತು ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷಯವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ, ನಿಜವಾದ ಶಾಂತಿ ಅಥವಾ ತೃಪ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.[1]

ಪುನಶ್ಚ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ ಜಾಯತೇ ಚ ಪುನರ್ನರಃ ।
ಗರ್ಭೇ ವಿಲೀಯತೇ ಭೂಯೋ ಜಾಯಮಾನೋಽಸ್ತಮೇತಿ ಚ ॥ 51 ॥
ಜಾತಮಾತ್ರಶ್ಚ ಮ್ರಿಯತೇ ಬಾಲಭಾವೇ ಚ ಯೌವನೇ ।

---

[1] 50ನೇ ಶ್ಲೋಕವು ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದು ಪುರಾಣದ ಮೋಕ್ಷತತ್ತ್ವದ ಕೇಂದ್ರಬಿಂದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಃ ನರಕದಲ್ಲಿ ದುಃಖವಿದೆ; ಆದರೆ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಅಂತಿಮ ಗುರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವರ್ಗಸುಖವು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಫಲದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಅನುಭವ. ಪುಣ್ಯ ಕ್ಷಯವಾದಾಗ ಮತ್ತೆ ಪತನ ಮತ್ತು ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವನಿಗೂ "ಯಾವಾಗ ನನ್ನ ಪುಣ್ಯ ಮುಗಿಯುವುದೋ?" ಎಂಬ ಭಯ ಇರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ನರಕವೂ ದುಃಖಮಯ, ಸ್ವರ್ಗವೂ ಅನಿತ್ಯ. ಇದೇ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಯ ಮುಖ್ಯ ತತ್ತ್ವವೂ ಆಗಿದೆಃ ನರಕ – ದುಃಖಮಯ. ಸ್ವರ್ಗ – ಸುಖಮಯ ಆದರೆ ಅನಿತ್ಯ. ಮೋಕ್ಷ (ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯ) – ದುಃಖರಹಿತ, ಪತನರಹಿತ, ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಿತಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಕ್ರಮವು ಬಹಳ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆಃ ಗರ್ಭ → ಜನನ → ಬಾಲ್ಯ → ಅಜ್ಞಾನ → ಜರಾ → ಮರಣ → ನರಕ → ಸ್ವರ್ಗದ ಅನಿತ್ಯತೆ → ವೈರಾಗ್ಯ → ಮೋಕ್ಷ.

ಯದ್ಯತ್ಪ್ರೀತಿಕರಂ ಪುಂಸಾಂ ವಸ್ತು ವಿಪ್ರಾಃ ಪ್ರಜಾಯತೇ ॥ 52 ॥
ತದೇವ ದುಃಖವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಬೀಜತ್ವಮುಪಗಚ್ಛತಿ ।
ಕಲತ್ರಪುತ್ರಮಿತ್ರಾದಿಗೃಹಕ್ಷೇತ್ರಧನಾದಿಕೈಃ ॥ 53 ॥
ಕ್ರಿಯತೇ ನ ತಥಾ ಭೂರಿ ಸುಖಂ ಪುಂಸಾಂ ಯಥಾಸುಖಮ್ ।
ಇತಿ ಸಂಸಾರದುಃಖಾರ್ಕತಾಪತಾಪಿತಚೇತಸಾಮ್ ॥ 54 ॥
ವಿಮುಕ್ತಿಪಾದಪಚ್ಛಾಯಾಮೃತೇ ಕುತ್ರ ಸುಖಂ ನೃಣಾಮ್ ।
ತದಸ್ಯ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಯಾಪಿ ದುಃಖಜಾತಸ್ಯ ಪಂಡಿತೈಃ ॥ 55 ॥
ಗರ್ಭಜನ್ಮಜರಾದ್ಯೇಷು ಸ್ಥಾನೇಷು ಪ್ರಭವಿಷ್ಯತಃ ।
ನಿರಸ್ತಾತಿಶಯಾಹ್ಲಾದಂ ಸುಖಭಾವೈಕಲಕ್ಷಣಮ್ ॥ 56 ॥
ಭೇಷಜಂ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿರೇಕಾ ಚಾತ್ಯಂತಿಕೀ ಮತಾ ।
ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಯೇ ಯತ್ನಃ ಕರ್ತವ್ಯಃ ಪಂಡಿತೈರ್ನರೈಃ ॥ 57 ॥

ಮನುಷ್ಯನು ಮತ್ತೆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ; ಮತ್ತೆ ಜನ್ಮ ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ; ಜನಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವರು ಜನಿಸಿದ ಕೂಡಲೇ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ; ಕೆಲವರು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಮರಣಹೊಂದುತ್ತಾರೆ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಯೌವನದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಓ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆಯೋ,

ಅದೇ ವಸ್ತುವು ದುಃಖವೆಂಬ ವೃಕ್ಷದ ಬೀಜವಾಗುತ್ತದೆ.[2] ಪತ್ನಿ, ಪುತ್ರ, ಮಿತ್ರ, ಮನೆ, ಭೂಮಿ, ಧನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಸುಖವು ದೊರೆಯುತ್ತದೆಯೋ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ದುಃಖವೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ದುಃಖಸೂರ್ಯನ ತಾಪದಿಂದ ಸುಟ್ಟುಹೋದವರಾದವರಿಗೆ ವಿಮುಕ್ತಿರೂಪದ ವೃಕ್ಷದ ನೆರಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿದೆ ಸುಖ?[3] ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನಿಜವಾದ ಸುಖವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಗರ್ಭ, ಜನನ, ಜರಾ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಈ ತ್ರಿವಿಧ ದುಃಖಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ಅದರ ಉದ್ಭವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ, ಪಂಡಿತರು ಒಂದು ಔಷಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಎಲ್ಲ ಭೌತಿಕ ಸುಖಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಸುಖಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡದ್ದು. ಆ ಔಷಧವು ಭಗವಂತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಅದನ್ನೇ ಆತ್ಯಂತಿಕ (ಶಾಶ್ವತ) ವಿಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ

---

[2] "ತದೇವ ದುಃಖವೃಕ್ಷಸ್ಯ ಬೀಜತ್ವಮುಪಗಚ್ಛತಿ" (53) ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರೀತಿಯ ವಸ್ತುಗಳು ಸ್ವತಃ ದುಃಖವಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನ ಮಮಕಾರವೇ ದುಃಖವೃಕ್ಷದ ಬೀಜವಾಗುತ್ತದೆ.

[3] 55ನೇ ಶ್ಲೋಕದ "ವಿಮುಕ್ತಿಪಾದಪಚ್ಛಾಯಾ" ಎಂಬ ರೂಪಕವು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರವು ಉರಿಯುವ ಬಿಸಿಲಿನಂತಿದ್ದರೆ, ಮೋಕ್ಷವು ತಂಪಾದ ಮರದ ನೆರಳಿನಂತೆ.

ವಿವೇಕಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರು ಆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಬೇಕು.[4]

ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇತುರ್ಜ್ಞಾನಂ ಚ ಕರ್ಮ ಚೋಕ್ತಂ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮಾಃ ।
ಆಗಮೋತ್ಥಂ ವಿವೇಕಾಚ್ಚ ದ್ವಿಧಾ ಜ್ಞಾನಂ ತಥೋಚ್ಯತೇ ॥ 58 ॥
ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಾಗಮಮಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿವೇಕಜಮ್ ।
ಅಂಧಂ ತಮ ಇವಾಜ್ಞಾನಂ ದೀಪವಚ್ಚೇಂದ್ರಿಯೋದ್ಭವಮ್ ॥ 59 ॥
ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಸ್ತಥಾ ಜ್ಞಾನಂ ಯದ್ವೈ ವಿಪ್ರಾ ವಿವೇಕಜಮ್ ।
ಮನುರಪ್ಯಾಹ ವೇದಾರ್ಥಂ ಸ್ಮೃತ್ವಾ ಯನ್ಮುನಿಸತ್ತಮಾಃ ॥ 60 ॥

ಶ್ರೇಷ್ಠ ದ್ವಿಜರೇ! ಆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾಗಿ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮ ಎಂಬ ಎರಡನ್ನೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಆಗಮಜನ್ಯ ಮತ್ತು ವಿವೇಕಜನ್ಯ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಿರಿ. ಆಗಮಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಜ್ಞಾನವು ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ; ವಿವೇಕದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಜ್ಞಾನವು ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನವು ಅಂಧಕಾರದಂತೆ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು

[4] 56–57ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇಡೀ ನಿರೂಪಣೆಯ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ: ಗರ್ಭ, ಜನನ, ಜರಾ, ಮರಣ, ನರಕ, ಸ್ವರ್ಗದ ಅನಿತ್ಯತೆ — ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಔಷಧಿ: ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ “ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯ” ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಳಯಕಾಲದ ಲಯವಲ್ಲ; ಸಂಸಾರಬಂಧನದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ.

ದೀಪದಂತೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ! ವಿವೇಕದಿಂದ ಉದಯಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿದೆ.[5] ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೇ! ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನುವೂ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ತದೇತಚ್ಛ್ರೂಯತಾಮತ್ರ ಸಂಬಂಧೇ ಗದತೋ ಮಮ ।
ದ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೀ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ ಪರಂ ಚ ಯತ್ ॥ 61 ॥
ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮಣಿ ನಿಷ್ಣಾತಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಗಚ್ಛತಿ ।
ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೈ ವೇದಿತವ್ಯೇ ಇತಿ ಚಾಥರ್ವಣೀ ಶ್ರುತಿಃ ॥ 62 ॥
ಪರಯಾ ಹ್ಯಕ್ಷರಪ್ರಾಪ್ತಿರೃಗ್ವೇದಾದಿಮಯಾಪರಾ ।

---

[5] 58–60ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತವೆ: ಜ್ಞಾನವು ಎರಡು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ: ಆಗಮೋತ್ಥ ಜ್ಞಾನ – ಶಾಸ್ತ್ರ, ವೇದ, ಉಪದೇಶಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಜ್ಞಾನ (ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ). ವಿವೇಕಜ ಜ್ಞಾನ – ಸ್ವಾನುಭವ, ತತ್ತ್ವವಿಚಾರ ಮತ್ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ದೊರೆಯುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉಪಮೆ ಅತ್ಯಂತ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ: ಅಜ್ಞಾನ = ಅಂಧಕಾರ, ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ = ದೀಪ, ವಿವೇಕಜನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ = ಸೂರ್ಯ. ದೀಪವು ಒಂದು ಕೋಣೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಳಗಿಸಿದರೆ, ಸೂರ್ಯನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಂತೆ, ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಸಮಸ್ತ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತದೆ.

ಯತ್ತದವ್ಯಕ್ತಮಜರಮಚಿಂತ್ಯಮಜಮವ್ಯಯಮ್ ॥ 63 ॥
ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯಮರೂಪಂ ಚ ಪಾಣಿಪಾದಾದ್ಯಸಂಯುತಮ್ ।
ವಿತ್ತಂ ಸರ್ವಗತಂ ನಿತ್ಯಂ ಭೂತಯೋನಿಮಕಾರಣಮ್ ॥ 64 ॥
ವ್ಯಾಪ್ಯಂ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಯತಃ ಸರ್ವಂ ತದ್ವೈ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸೂರಯಃ ।
ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಧಾಮ ತದ್ಧೇಯಂ ಮೋಕ್ಷಕಾಂಕ್ಷಿಭಿಃ ॥ 65 ॥
ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯೋದಿತಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ತದ್ವಿಷ್ಣೋಃ ಪರಮಂ ಪದಮ್ ।
ಉತ್ಪತ್ತಿಂ ಪ್ರಲಯಂ ಚೈವ ಭೂತಾನಾಮಾಗತಿಂ ಗತಿಮ್ ॥ 66 ॥
ವೇತ್ತಿ ವಿದ್ಯಾಮವಿದ್ಯಾಂ ಚ ಸ ವಾಚ್ಯೋ ಭಗವಾನಿತಿ ।
ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಬಲೈಶ್ವರ್ಯವೀರ್ಯತೇಜಾಂಸ್ಯಶೇಷತಃ ॥ 67 ॥
ಭಗವಚ್ಛಬ್ದವಾಚ್ಯಾನಿ ವಿನಾ ಹೇಯೈರ್ಗುಣಾದಿಭಿಃ ।
ಸರ್ವಾಣಿ ತತ್ರ ಭೂತಾನಿ ನಿವಸಂತಿ ಪರಾತ್ಮನಿ ॥ 68 ॥

ಇದರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಈಗ ಕೇಳಿರಿ. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಬ್ರಹ್ಮವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ – ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಬ್ರಹ್ಮ. ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಣಾತನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. "ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳು ಎರಡು" ಎಂದು ಅಥರ್ವವೇದದ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಾವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ; ಋಗ್ವೇದಾದಿಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವುದು

ಅಪರಾವಿದ್ಯೆಯಾಗಿದೆ. ಯಾವುದು ಅವ್ಯಕ್ತವೋ, ಜರಾರಹಿತವೋ, ಚಿಂತನೆಗೆ ಅತೀತವೋ, ಜನ್ಮರಹಿತವೋ, ಅವಿನಾಶಿಯೋ; ಯಾವುದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಲಾಗದದ್ದೋ, ರೂಪರಹಿತವೋ, ಕೈ-ಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ್ದೋ; ಯಾವುದು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೋ, ನಿತ್ಯವೋ, ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳ ಮೂಲವೋ, ಕಾರಣರಹಿತ ಕಾರಣವೋ ಆಗಿದೆಯೋ; ಯಾವುದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ. ಅದೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಅದೇ ಪರಮಧಾಮ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವರು ಧ್ಯೇಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಅದನ್ನೇ. ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮತತ್ತ್ವವೇ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಪದವಾಗಿದೆ. ಭೂತಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರಳಯ, ಆಗಮನ ಮತ್ತು ಗತಿಗಳನ್ನು, ವಿದ್ಯೆ ಮತ್ತು ಅವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿದಿರುತ್ತಾನೋ, ಅವನನ್ನೇ "ಭಗವಾನ್" ಎಂದು ಕರೆಯಬೇಕು.

ಭೂತೇಷು ಚ ಸ ಸರ್ವಾತ್ಮಾ ವಾಸುದೇವಸ್ತತಃ ಸ್ಮೃತಃ ।
ಉವಾಚೇದಂ ಮಹರ್ಷಿಭ್ಯಃ ಪುರಾ ಪೃಷ್ಟಃ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ॥ 39 ॥
ನಾಮವ್ಯಾಖ್ಯಾಮನಂತಸ್ಯ ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ತತ್ತ್ವತಃ ।
ಭೂತೇಷು ವಸತೇ ಯೋಽಂತರ್ವಸಂತ್ಯತ್ರ ಚ ತಾನಿ ಯತ್ ।
ಧಾತಾ ವಿಧಾತಾ ಜಗತಾಂ ವಾಸುದೇವಸ್ತತಃ ಪ್ರಭುಃ ॥ 70 ॥

ಸಸರ್ವಭೂತಪ್ರಕೃತಿರ್ಗುಣಾಂಶ್ಚ
ದೋಷಾಂಶ್ಚ ಸರ್ವಾನ್ಸಗುಣೋ ಹ್ಯತೀತಃ ।
ಅತೀತಸರ್ವಾವರಣೋಽಖಿಲಾತ್ಮಾ
ತೇನಾವೃತಂ ಯದ್ಭುವನಾಂತರಾಲಮ್ ॥ 71 ॥
ಸಮಸ್ತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾತ್ಮಕೋ ಹಿ
ಸ್ವಶಕ್ತಿಲೇಶಾದೃತಭೂತಸರ್ಗಃ ।
ಇಚ್ಛಾಗೃಹೀತಾಭಿಮತೋರುದೇಹಃ
ಸಂಸಾಧಿತಾಶೇಷಜಗದ್ಧಿತೋಽಸೌ ॥ 72 ॥
ತೇಜೋಬಲೈಶ್ವರ್ಯಮಹಾವರೋಧಃ
ಸ್ವವೀರ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗುಣೈಕರಾಶಿಃ ।
ಪರಃ ಪರಾಣಾಂ ಸಕಲಾ ನ ಯತ್ರ
ಕ್ಲೇಶಾದಯಃ ಸಂತಿ ಪರಾಪರೇಶೇ ॥ 73 ॥
ಸ ಈಶ್ವರೋ ವ್ಯಷ್ಟಿಸಮಷ್ಟಿರೂಪೋಽ-
ವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪಃ ಪ್ರಕಟಸ್ವರೂಪಃ ।
ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಸರ್ವದೃಕ್ಸರ್ವವೇತ್ತಾ
ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಃ ಪರಮೇಶ್ವರಾಖ್ಯಃ ॥ 74 ॥
ಸಂಜ್ಞಾಯತೇ ಯೇನ ತದಸ್ತದೋಷಮ್
ಶುದ್ಧಂ ಪರಂ ನಿರ್ಮಲಮೇಕರೂಪಮ್ ।

ಸಂದೃಶ್ಯತೇ ವಾಪ್ಯಥ ಗಮ್ಯತೇ ವಾ
ತಜ್ಜ್ಞಾನಮಜ್ಞಾನಮತೋಽನ್ಯದುಕ್ತಮ್ ॥ 75 ॥

ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ಸು – ಈ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಯಾರಲ್ಲಿವೆಯೋ, ಮತ್ತು ಹೀನಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯಾರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೋ, ಅವನೇ "ಭಗವಾನ್" ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ವಾಚ್ಯನು. ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳೂ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ; ಮತ್ತು ಅವನು ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮರೂಪನಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ವಾಸುದೇವ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅನಂತನಾದ ವಾಸುದೇವನ ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪದ ನಾಮವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದನು: "ಯಾವನು ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೋ, ಮತ್ತು ಯಾವನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಭೂತಗಳೂ ವಾಸಿಸುತ್ತವೆಯೋ, ಆ ಜಗತ್ತಿನ ಧಾರಕ ಮತ್ತು ವಿಧಾತೃನಾದ ಪ್ರಭುವೇ ವಾಸುದೇವನು." (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾರ್ಥ) ಅವನು ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಅರಿತಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ ಆವರಣಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಿಂತಿರುವ ಅಖಿಲಾತ್ಮನಾದ ಅವನಿಂದಲೇ ಈ

ಸಮಸ್ತ ವಿಶ್ವಮಂಡಲವು ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಸಮಸ್ತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳ ಆಶ್ರಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ಶಕ್ತಿಯ ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದಲೇ ಭೂತಸೃಷ್ಟಿಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಂತೆ, ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ದಿವ್ಯದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿ, ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ತೇಜಸ್ಸು, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ – ಇವುಗಳ ಅಪಾರ ಭಂಡಾರನಾದ ಅವನು; ತನ್ನ ವೀರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಏಕರಾಶಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪರರಿಗೂ ಪರನಾದ ಆ ಪರಾಪರೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶಾದಿಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನೇ ಈಶ್ವರನು. ಅವನು ವ್ಯಷ್ಟಿರೂಪನೂ ಸಮಷ್ಟಿರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವ್ಯಕ್ತಸ್ವರೂಪನೂ ಪ್ರಕಟಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರ, ಸರ್ವದರ್ಶಿ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸಮಸ್ತಶಕ್ತಿಗಳ ನಿಧಿ; ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಯಾವುದರ ಮೂಲಕ ಆ ದೋಷರಹಿತ, ಶುದ್ಧ, ಪರಮ, ನಿರ್ಮಲ, ಏಕರೂಪ ತತ್ತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ, ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಥವಾ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ, ಅದೇ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಅಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.”[6]

---

[6] ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಆತ್ಯಂತಿಕ ಲಯ (ಮೋಕ್ಷ)ದ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರ ನಿರೂಪಣೆಯ ಕ್ರಮ ಅತ್ಯಂತ ಸುಸಂಬದ್ಧವಾಗಿದೆ: (1) ತಾಪತ್ರಯ (ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ,

ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧಿದೈವಿಕ)ಗಳ ವಿವರಣೆ. (2) ಗರ್ಭದುಃಖ, ಜನನದುಃಖ, ಬಾಲ್ಯದುಃಖಗಳ ವರ್ಣನೆ. (3) ಅಜ್ಞಾನವು ಸಂಸಾರದ ಮೂಲವೆಂಬ ನಿರೂಪಣೆ. (4) ಜರಾದುಃಖ ಮತ್ತು ಮರಣದುಃಖಗಳ ಚಿತ್ರಣ. (5) ನರಕಯಾತನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಸ್ವರ್ಗದ ಅನಿತ್ಯತೆ. (6) ಸಂಸಾರಚಕ್ರದ ಅನಿವಾರ್ಯ ಪುನರಾವರ್ತನೆ. (7) ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಏಕೈಕ ಔಷಧಿಯಾಗಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ. (8) ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮ → ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ವಿವರಣೆ. (9) ಅಂತಿಮವಾಗಿ ವಾಸುದೇವ-ಪರಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ತ್ವದ ನಿರೂಪಣೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಮುಖ ತೀರ್ಮಾನ: ಸಂಸಾರದ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಿತಿಗಳೂ ದುಃಖಮಿಶ್ರಿತ ಹಾಗೂ ಅನಿತ್ಯ. ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಆತ್ಯಂತಿಕ ವಿಮುಕ್ತಿ. ವಾಸುದೇವನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಧಾಮ, ಮೋಕ್ಷದ ಗುರಿ. ಈ ನಿರೂಪಣೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಆರನೆಯ ಅಂಶ, ಭಾಗವತಪುರಾಣದ ತೃತೀಯ ಸ್ಕಂಧ (ಗರ್ಭದುಃಖ), ಏಕಾದಶ ಸ್ಕಂಧ (ವೈರಾಗ್ಯ), ಹಾಗೂ ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪರಾ–ಅಪರಾ ವಿದ್ಯಾ ತತ್ತ್ವಗಳೊಂದಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ನಿಕಟವಾದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ 61–63ನೇ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮುಂಡಕೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾಕ್ಯವಾದ: "ದ್ವೇ ವಿದ್ಯೇ ವೇದಿತವ್ಯೇ – ಪರಾ ಚೈವಾಪರಾ ಚ" ಎಂಬ ಉಪದೇಶದ ಪುರಾಣರೂಪದ ಪುನರುಚ್ಚಾರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪ್ರಳಯವಿವರಣೆಯಲ್ಲ, ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸಾರಗ್ರಂಥವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮಹಾಪುರಾಣೇ ಆದಿಬ್ರಾಹ್ಮೇ ವ್ಯಾಸರ್ಷಿಸಂವಾದೇ
ಆತ್ಯಂತಿಕಲಯನಿರೂಪಣಂ ನಾಮ
ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶದಧಿಕದ್ವಿಶತತಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥
ಇದು ಶ್ರೀಬ್ರಹ್ಮಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಋಷಿಸಂವಾದದಲ್ಲಿ
ಆತ್ಯಂತಿಕಲಯನಿರೂಪಣೆ ಎಂಬ ಇನ್ನೂರಾಮೂವತ್ನಾಲ್ಕನೇ
ಅಧ್ಯಾಯವು.